Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 10 сакавіка 1989 г. № 10 (3472) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

ВЫБАРЫ І НАШ ВЫБАР

«Такая мая пазіцыя...»

Здавалася б, Івана Гаўрылавіча Чыгрынава ведаю больш-менш добра, а ўсё ж быў уражаны, колькі гадоў назад прачытаўшы ў У. Гніламёдава вось гэта: «І яшчэ варта ўспомніць такую дэталь: летам — у час канікулаў ці адпачынку — часам ён ішоў з Мінска ў свой Вялікі Бор (што ажно ў Касцюковіцкім раёне на Магілёўшчыне, дзе нарадзіўся) пяшком. З усімі адхіленнямі — паўтысячы кіламетраў! Гэта было цікава — шмат сустрэч,назіранняў, уражанняў. Шмат вандраваў і калі знаходзіўся дома: свой Касцюковіцкі (і не толькі Касцюковіцкі) раён схадзіў увесь».

Тады падумалася, што дэталь гэтая дадае вельмі шмат да чалавечага і творчага аблічча пісьменніка, у многім вытлумачвае вялікую праўдзівасць і жыццёвую верагоднасць яго кніг і яго герояў. Падумалася тады і пра тое, што і ў літаратуру ён не прабіваў дарогу «грудзьмі» ці локцямі, а ўваходзіў у яе, калі можна так сказаць, з цягавітай сялянскай самавітасцю і годнасцю, нічога не робячы наспех.

Яго першая кніга «Птушкі ляцяць на волю» выйшла ў свет, калі аўтару споўніўся трыццаць адзін год. Ды і першае чыгрынаўскае апавяданне «Праз гады» трапіла ў друк, калі аўтару было ўжо дваццаць сем гадоў. Але затое якое гэта было апавяданне?!

«За сто кіламетраў на абед», «Па сваіх слядах», «Народны камісар», «Жыве ў крайняй хаце ўдава», «Ішоў на вайну чалавек...» — гэтыя і іншыя апавяданні І. Чыгрынава (і з першай, і другой кнігі «Самы шчаслівы чалавек») — своеасаблівыя абразкі народнага жыцця, якія, дзякуючы таленту пісьменніка, сталі сапраўднымі мастацкімі палотнамі. Лепшыя апавяданні І. Чыгрынава нават самыя строгія крытыкі адносяць сёння да залатога фонду беларускай навелістыкі.

З той жа сялянскай самавітасцю і годнасцю ўзяўся пісьменнік за раман, бо быў упэўнены, што «раман — гэта сам народ». Пра гэты народ і збіраўся ён сказаць сваё слова. Спачатку нарадзіўся «Плач перапёлкі», пазней — яшчэ два раманы: «Апраўданне крыві» і «Свае і чужынцы». Сёння рэдка знойдзеш літаратурна-даследчыцкую кнігу аб савецкай літаратуры на тэму мінулай вайны, у якой бы не згадвалася чыгрынаўская трылогія. Самы свежы прыклад — даследаванне А. Шагалава «Сілай абавязку і сумлення» (выдавецтва ДТСААФ СССР). Прозвішча І. Чыгрынава тут — сярод прозвішчаў Ф. Абрамава, А. Адамовіча, В. Астаф'ева, Г. Бакланава, В. Быкава, В. Кандрацьева, А. Рыбакова, К. Сіманава і іншых летапісцаў усенароднага подзвігу ў барацьбе з фашызмам.

А пісьменнік працаваў не толькі за сваім пісьмовым сталом. Нямала часу забіраў і другі рабочы стол: і тады, калі працаваў рэдактарам, загадчыкам рэдакцыі літаратуры і мастацтва ў выдавецтве «Навука і тэхніка», і калі вёў аддзел публіцыстыкі і нарыса ў часопісе «Полымя», і калі «сакратарнічаў» у Саюзе пісьменнікаў БССР (больш за дзесяць гадоў). Набыты вопыт спатрэбіўся, калі Іван Гаўрылавіч узначаліў праўленне Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры. За нядоўгі час фондам распрацаваны шэраг значных праграм, накіраваных на адраджэнне і далейшае развіццё беларускай нацыянальнай культуры, гісторыі, мовы,— такія, як «Вяртанне», «Спадчына» і іншыя.

(Працяг на стар. 2).

Тэзісы передвыбарчай платформы

кандыдата ў народныя дэпутаты СССР па Бабруйскай тэрытарыяльнай выбарчай акрузе № 573 Івана Гаўрылавіча ЧЫГРЫНАВА

*** Галоўны жыццёвы дэвіз — клопат пра чалавека, павышэнне яго дабрабыту. Адсюль і імкненне да таго, каб у бліжэйшыя гады людзі сталі нарэшце жыць па-чалавечы. Я — за сацыяльную справядлівасць, за стварэнне ўсім роўных магчымасцей, за выкараненне ўраўнілаўкі, зацiску ініцыятывы і г. д.**

Кожны мае права на забяспечанае шчаслівае жыццё. Такая мая прынцыповая пазіцыя.

*** Я заўсёды выступаў за стварэнне ўмоў для забеспячэння здароўя людзей, вырашэнне жыллёвай праблемы, што з'яўляецца галоўным і для насельніцтва выбарчай акругі. Кожная сям'я павінна мець добраўпарадкаваную кватэру ці асобны дом. Асаблівую ўвагу трэба аддаць будаўніцтву і абсталяванню паліклінік, бальніц і лячэбніц тэрытарыяльнага прызначэння. Безумоўнаму вырашэнню гэтых праблем у самыя кароткія тэрміны павінен быць забяспечаны строгі дэпутацкі кантроль.**

*** Мяне вельмі хвалюе развіццё сацыяльнай сферы. Наспела вострая неабходнасць у вызначэнні і сістэматычнай карэкціроўцы, з улікам змены цэн і росту прыбыткаў, разліковага пражытачнага мінімуму і сацыяльнай гарантыі яго забеспячэння. Пенсіі ветэранаў, матэрыяльнае становішча іх, а таксама маладой сям'і павінны перавышаць гэты ўзровень. Карэннага перагляду вымагае стварэнне адпаведных умоў працы і быту жанчыне-маці. Фінансаванне гэтых накірункаў трэба значна павялічыць за кошт разумнага скарачэння сродкаў на ваенныя патрэбы.**

*** Буду вялікую ўвагу аддаваць паляпшэнню экалагічнай абстаноўкі, якая робіцца пагрозлівай, асабліва пасля чарнобыльскай трагедыі. Першым укладам у гэта лічу хутчэйшае завяршэнне будаўніцтва і рэканструкцыю ачышчальных збудаванняў, рэканструкцыю і павышэнне тэхнічнага ўзроўню прамысловых прадпрыемстваў, а таксама спыненне будаўніцтва новых вытворчасцей, што згубна ўплываюць на экалогію рэгіёна. Сродкі на вырашэнне гэтай праблемы трэба ўжо цяпер браць за кошт касмічнай, а найперш меліярацыйнай праграмы, якая не заўсёды прадуманая і неабходная.**

*** Хачу зрабіць усё, што зменіць сённяшнія адносіны да культуры, таму што росквіт дзяржавы — гэта і культура народа. Я за тое, каб яна стала важнейшай справай перабудовы. Я за стварэнне новай канцэпцыі культуры. Нельга разлічваць на сур'ёзныя зрухі ў эканоміцы, у дзяржаўным будаўніцтве, калі не ўлічваць узровень маральнасці людзей, не ўзбагачаць унутраны свет чалавека. Нашаму грамадству патрэбен разумны, працавіты, выхаваны чалавек. Час ад вузкіх рамак агульнаадукацыйных праграм пераходзіць да выхавання не толькі пісьменнасці, але і высокай духоўнасці.**

*** Лічу неабходным аддаць вялікую ўвагу адраджэнню беларускай культуры і нацыянальнай мовы, аднаўленню помнікаў гісторыі і культуры. Вярнуць гістарычную памяць, стварыць праўдзівую гісторыю народа — гэта вельмі важна. Безумоўна, такая праграма не павінна быць на шкоду рускім, украінцам, палякам, літоўцам, яўрэям, татарам і прадстаўнікам іншых народаў, якія жывуць на тэрыторыі нашай рэспублікі.**

*** Вырашэнне надзённых пытанняў не ўяўляю без далейшага развіцця дэмакратыі ў краіне, якая, у сваю чаргу, можа быць забяспечана шляхам карэннай перабудовы палітычнай сістэмы, важнейшым элементам якой з'яўляецца стварэнне прававой дзяржавы.**

УНУМАРЫ:

«Такая мая пазіцыя...»

(Пачатак на стар. 1).

Плён і значэнне здзейсненага бачацца здалёк. Ці не таму на сваіх сходах калектывы Бабруйскай галантарэйнай фабрыкі і аўтатранспартнага тэхнікума, райбыткамбіната па абслугоўванні насельніцтва, Глускай санаторна-лясной школы, калгаса «Перамога» Асіповіцкага раёна і сярэдняй школы № 1 г. Асіповічы, называючы І. Чыгрынава кандыдатам у народныя дэпутаты СССР па Бабруйскай тэрытарыяльнай акрузе № 573, гаварылі і пра яго творчасць, і пра тое, што ўжо зроблена і робіцца па лініі Беларускага фонду культуры. Згадваліся, дарэчы, не толькі кнігі пісьменніка. Згадвалася таксама шматсерыйны тэлевізійны фільм «Руіны страляюць...», адным з аўтараў сцэнарыя якога быў І. Чыгрынаў, і радыёспектаклі па яго раманах, спектаклі ў тэатры імя Янкі Купалы, у Брэсцкім тэатры, у Тэатры-студыі кінаакцёра. Згадвалася і тое, што вядомы кінарэжысёр І. Дабралюбаў па заказе Дзяржтэлерадыё СССР прыступіў да здымак шматсерыйнага фільма «Плач перапёлкі», у аснову якога пакладзены ўсе тры раманы. Не былі абыдзены ўвагай і п'есы «Следчая справа Вашчылы», «Чалавек з мядзведжым тварам», «Толькі мёртвыя не вяртаюцца», апублікаваныя пісьменнікам апошнім часам.

Выбаршчыкі з цікавасцю знаёміцца з перадвыбарнай платформай І. Чыгрынава. Яны знаходзяць у ёй многае з таго, што даўно хвалюе і непакоіць іх саміх, заклікае да дзеяння. Гэта найперш жыллёвае пытанне, якое ў акрузе стаіць асабліва востра, і экалагічная праблема.

Як старшыня праўлення Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры, старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета БССР па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах, І. Чыгрынаў аддае шмат энергіі адраджэнню нацыянальнай культуры і мовы, аднаўленню помнікаў гісторыі і культуры нашага народа, а таксама іншых народаў, якія жывуць на Беларусі.

У перадвыбарнай праграме кандыдата ёсць і некалькі канкрэтных лічбаў і прапаноў. Так, адзначаецца, што Беларускі фонд культуры ўжо выдзеліў 100 тысяч рублёў на рэканструкцыю Бабруйскага краязнаўчага музея, падтрымлівае ініцыятыву грамадскасці аб рэканструкцыі гарадскога парку культуры і адпачынку, стварэнні ў Бабруйску плошчы Дзекабрыстаў, увекавечанні памятных мясцін, звязаных з баявой аперацыяй мінулай вайны «Бабруйскі кацёл». У далейшым, мяркуе І. Чыгрынаў, неабходна вырашыць пытанне аб больш рацыянальным выкарыстанні як гістарычнага помніка Бабруйскай крэпасці. Наогул жа Бабруйск павінен увайсці ў міжнародны турысцкі маршрут «Белая Русь». Беларускі фонд культуры выступіў ініцыятарам распрацоўкі комплекснай схемы архітэктурна-мастацкага пераўтварэння некаторых населеных пунктаў рэспублікі, каб у далейшым стварыць міжнароднае турысцкае кальцо, якое ахопіць 38 гарадоў Беларусі, што маюць слаўнае гістарычнае мінулае.

Мастацкія творы пісьменніка Івана Чыгрынава напоўнены агульначалавечымі праблемамі.

У перадвыбарнай праграме кандыдата ў народныя дэпутаты СССР Івана Гаўрылавіча Чыгрынава гэтыя праблемы набываюць канкрэтны сацыяльны змест.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

Літаратурны вечар у Палацы культуры і тэхнікі лёгкай прамысловасці Віцебска. Вядзе вечар Н. ГІЛЕВІЧ.

ГУЧАЛА РОДНАЕ СЛОВА

На Віцебшчыне прайшлі Дні беларускай літаратуры, прысвечаныя 500-годдзю з дня нараджэння Францішка Скарыны. Праведзены яны па ініцыятыве Віцебскага абкома, гаркома партыі і Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР.

Традыцыйнымі хлебам-соллю сустракалі працаўнікі Наддзвіння вядомых пісьменнікаў, якія прыехалі з Мінска, а таксама мясцовых літаратараў. Вечары, гутаркі аб сённяшнім стане беларускай літаратуры і яе задачах у святле перабудовы адбыліся ў Пастаўскім, Міёрскім, Ушацкім, Полацкім, Докшыцкім, Шаркоўшчынскім, Талачынскім раёнах, у Оршы і Полацку.

Вялікі літаратурны вечар адбыўся ў Палацы культуры і тэхнікі лёгкай прамысловасці г. Віцебска. Вёў вечар першы сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў БССР Н. Гілевіч. На вечары выступілі В. Беліжэнка, Т. Бондар, Н. Гальпяровіч, Г. Дзмітрыеў, І. Жарнасек, В. Зуёнак, В. Іпатава, К. Камейша, П. Макаль, Я. Міклашэўскі, С. Панізнік, У. Папковіч, У. Паўлаў, А. Петрашкевіч, А. Салтук, Д. Сімановіч, Б. Спрынчан, І. Стадольнік, Г. Тумаш.

На вечары прысутнічалі першы сакратар Віцебскага абкома КПБ У. В. Грыгор'еў і загадчык сектара літаратуры і мастацтва ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. І. Бутэвіч.

Удзельнікі Дзён былі прыняты ў Віцебскім абкоме партыі. З імі сустрэліся члены абкома партыі на чале з першым сакратаром Віцебскага абкома КПБ У. В. Грыгор'евым. Адбылася зацікаўленая гаворка аб надзённых праблемах развіцця беларускай мовы і літаратуры, а таксама аб падрыхтоўцы да 500-годдзя з дня нараджэння Францішка Скарыны, якое будзе шырока адзначацца на Віцебшчыне — радзіме першадрукара.

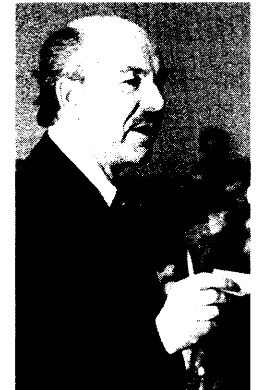

Выступаюць Т. БОНДАР, В. ІПАТАВА, А. ПЕТРАШКЕВІЧ.

Чытач прыйшоў у рэдакцыю

Што пакінем унукам

Завочна з М. Папекам мы былі знаёмы даўно: гады два назад прыслаў ён у «ЛіМ» свой першы ліст. З таго часу мы яго і запомнілі. Кінулася ў вочы прозвішча — адметнае, характэрнае, чыста беларускае, як кажуць, прозвішча, а яшчэ і пасада ці, правільней, прафесія: пчаляр. Прафесія найперш і паспрыяла таму, што ў нашым уяўленні склаўся адназначны воблік нашага пружанскага чытача: сталы, а мо і зусім стары, убелены сівізною, наздзелены немалым жыццёвым вопытам (пра што сведчылі разважлівыя, па-сялянску мудрыя пісьмы) чалавек.

І таму не паверылі вачам сваім, калі дзверы адчыніў высокі, хударлявы малады чалавек і, павітаўшыся, назваў сябе:

— Мікола Папека.

Падумалі было спачатку, што гэта няйначай сын (ці пляменнік) таго НАШАГА Папекі, не стрымаліся, нават перапыталі, бы не дачуўшы яготых слоў, і ён, зразумеўшы нашу збянтэжанасць, добра, шырока ўсміхнуўся:

— Падманула прафесія? Мне не ўпершыню. Прывыклі людзі: раз пчаляр, дык павінен быць стары чалавек. А пчаляры ёсць розныя, ёсць і маладзейшыя за мяне...

Што ні кажыце, а сапраўды — вялікая сіла звычкі. Бо з лістоў М. Папекі мы ведалі, што ён не так даўно скончыў Кіеўскую сельгасакадэмію і пасля яе трапіў на працу ў лясніцтва — пчаляром. Тым не менш, спрацаваў стэрэатып: раз працуе пчаляром, нішто чынам не малады чалавек.

А госць, запрошаны сесці, тым часам распавядаў ужо пра свой клопат:

— Так ужо, мабыць, нас прывучылі, што калі, як кажуць, хоць галавой аб сцяну, тады ідзеш шукаць рады да таго, каму верыш. Вось і прыйшоў да вас, хоць, паверце, падхалімнічаць не люблю. Ліст — гэта адно, а пагаварыць з чалавекам сам-насам, паспявадацца — другое. Вось і прыйшоў. Прыйшоў і сам па сабе, і па даручэнні нашай краязнаўча-культурнай суполкі «Спадчына», што склалася ў Пружанах. Узнікла яна спачатку пры рэдакцыі раённай газеты «Зара камунізму» як нефармальнае аб'яднанне, а пасля ўжо стала агульнараённай, агульнараённай суполкай. Нялёгка нам. Ужо само слова — «нефармальная» — бянтэжыць прадстаўнікоў гарадскіх і раённых улад. Былі нават спробы прыпыніць дзейнасць «Спадчыны» — пад агульнавядомым абвінавачванні ў экстрэмізме і дэмагогіі. У чым жа бачыўся наш экстрэмізм? Здаецца мне, што найперш у нашых задачах і мэтах: пашырэнне, прапаганда ведаў пра гістарычнае мінулае краю.

Для рэалізацыі гэтай задачы вырашылі стварыць у Пружанах краязнаўчы музей. На старонках раёнкі правялі дыскусію аб выкарыстанні — пасля рэстаўрацыі — Пружанскіх крам, або, як іх яшчэ называюць, «Белых лавак» — помніка архітэктуры XIX стагоддзя пад музей. На жаль, пытанне гэтае і сёння застаецца адкрытым, што будзе ў «Белых лаўках» — невядома, хоць рэстаўрацыя падыходзіць да канца.

Што яшчэ зрабіла «Спадчына»? Упершыню на Пружаншчыне арганізавала і правяла выстаўку твораў аматараў прыкладнога і выяўленчага мастацтва. Клапоцімся аб зберажэнні беларускамоўных школ. Мо гэта дзіўна гучыць, але і сёння, у час перабудовы, калі, здавалася б, надышоў час цвярозага одуму, яе трэба аберагаць, бо не перавяліся дасюль звышінтэрнацыяналісты, якім вельмі рупіць хутчэй дамагчыся суцэльнага «збліжэння» і «зліцця». Так, зусім нядаўна ледзь не стала рускамоўнай Загорская школа. Толькі дзякуючы намаганням старшыні «Спадчыны» настаўніка Івана Юльянавіча Здановіча ўдалося не дапусціць гэтага...

Загорская школа на Пружаншчыне? Прыгадалася, што ў рэдакцыйнай пошце было пісьмо пра падзеі вакол гэтай школы. Зазірнулі ў кнігу ўліку. Так і ёсць. Ліст ад згаданага госцем І. Ю. Здановіча. Вось што пісаў Іван Юльянавіч: «Ініцыятарам перавесці Загорскую школу на рускую мову выкладання быў старшыня мясцовага калгаса «Дружба». Ён і подпісы бацькоў сабраў, і разам са старшынёй сельсавета сход калгаснікаў правёў. Знайшоў ён падтрымку і ў РАНА: былі ўжо сабраны падручнікі, праведзена галасаванне сярод настаўнікаў. Праўда, галасаванне не дало вынікаў, галасы падзяліліся пароўну, але гэта ініцыятараў не збянтэжыла. Я выступіў супраць пераводу школы на рускую мову ў раённай газеце, звярнуўся да старшыні Брэсцкага аблвыканкома, гаварыў пра гэта на жнівеньскай нарадзе настаўнікаў і з кіраўнікамі раёна. У выніку на пасяджэнні выканкома раённага Савета паўторна рашалася пытанне аб пераводзе школы. Прысутнічаў там і я. Падтрымаў мяне ўрэшце першы сакратар райкома партыі, і школу пакінулі беларускамоўнай»...

— Пружаншчына, — расказваў Мікола, — радзіма нашых слаўных спевакоў і музыкаў — Р. Шырмы, М. Забэйды-Суміцкага, З. Хвораст. Хіба заслужылі такія людзі доўгай памяці па сабе? На жаль, яны не ўвекавечаны на бацькаўшчыне нават і мемарыяльнымі дошкамі. Імя М. Забэйды-Суміцкага наогул сустракаецца ў штыкі: маўляў, трэба яшчэ разабрацца, што гэта быў за чалавек і чый спявак.

Сяму-таму экстрэмізм «Спадчыны» бачыцца нават у тым, што мы пачалі работу па ўпарадкаванні магіл лётчыкаў, што склалі галовы за нашу зямлю ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Ці ў тым, што вырашылі прывесці ў парадак магілу вядомага польскага паэта Ф. Карпінскага, творы якога народжаны паэзіяй нашай пружанскай зямлі.

Не магу не сказаць і яшчэ пра адно непаразуменне. Па ініцыятыве дзеючага ў Польшчы Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў мястэчку Гайнаўцы на Беласточчыне ствараецца музей гісторыі беларускай культуры і рэвалюцыйнага руху. Музей ствараецца на грамадскіх ахвяраваннях, якія паступаюць з усіх канцоў Польшчы, а таксама ад беларусаў, што жывуць у ЗША, Канадзе, Аўстраліі, ФРГ, Вялікабрытаніі. Пасылаюць у Гайнаўку грошы і савецкія беларусы. Мы таксама сабралі сто рублёў. Але і па сённяшні дзень не можам пералічыць іх на рахунак музея — банк чамусьці ніяк не можа афармляць гэтай аперацыі. Нам крыўдна за такую абыякавасць да суайчыннікаў. Мо «ЛіМ» дапаможа нам зрабіць гэта?..

В. ІПАТАВА, П. СУШКО і П. МАКАЛЬ на месцы былой вёскі Шунёўкі, спаленай фашысцкімі карнікамі разам з людзьмі.

В. ЗУЁНАК і І. ЖАРНАСЕК. Фота Ул. КРУКА і А. КАЛЯДЫ.

Госць наш не спяшаўся. Як сам пажартаваў, дарога ў Мінск была няблізкая, каб спяшацца, прыехаў, дык трэба выгаварыцца. Тым больш, адчувалася, што па натуры ён чалавек шчыры, гаваркі.

Нечакана загаварыў пра іншае:

— Моцна баліць, трывожыць тое, што няма рады супрацьстаць гвалтоўнаму асушэнню і даасушэнню балот, высечцы лесу, якое вядзецца, каб стварыць новы саўгас «Гарадзечна». Робіцца гэта ў мясцінах, якія не трэба было б чапаць. Там, у тых мясцінах, жывуць жоравы, чорныя буслы, бабры. Што даражэй — тыя некалькі сот гектараў ворнай зямлі ці экалагічная стабільнасць? Мы ж і так столькі наасушвалі і столькі навысякалі!

А як глядзець спакойна на тое, што гараджаніну не даюць магчымасці прыдбаць у вёсцы пустуючую хату пад летнік, а пад дачы адводзяць некранутыя запаведны куточак, якіх ужо мала дзе і засталося, — урочышча «Ігрышча»? Больш за ўсё абурае гульня ў «дэмакратыю». Апытвалі людзей, ці згодныя яны, каб аддаць урочышча пад дачы, у тым ліку і тых, хто заклікаyы ахоўваць прыроду. Людзі аднадушна выказаліся супраць: не варта рушыць слаўны куточак зямлі нашай! І што? Выслухоўвалі людзей, згоднаківалі галавамі, а неўзабаве... пачалі раптам асушаць, высякаць, адводзіць плошчы пад лецішчы.

Не магу я спакойна на ўсё гэта глядзець. Я пчаляр. Ведаю: калі б нашы продкі соцені гадоў назад не перасталі выдзіраць мёд з дуплаў, мы б сёння ні пчол, ні мёду не мелі. Толькі дзякуючы таму, што мы навучыліся ладзіць пчолам жыллё і даглядаць іх, пчолы, нягледзячы на аграхімію, нясуць сваю добрую службу, жывуць і даюць нам мёд. Вось мне і думаецца: трэба рашуча канчаць з дзікунствам у паляванні, рыбалоўстве, збіральніцтве, што працвітае ў нас дагэтуль. Даўно час ставіць усё гэта на навуковую аснову. Толькі прамысловая вытворчасць, забяспечаная навуковай думкай, уратуе тое, што засталося. Хочацца крыкнуць: людцы, апамятайцеся! Дзе падзелася рыба — уюн, лінь, іншыя насельнікі нашых рэк і азёр? Дзе падзеліся ягады — журавіны, брусніцы, суніцы, дурніцы, крушына, маліна? Іх жа *калісьці было паўсюдна*, хоць граблямі заграбай! А зёлкі? Дзе святаяннік, рамонак, купальнік, чабор? Падзікунску ўсё гэта павыграблена, павынішчана, павыдзірана. Журботна ад гэтага на душы. Спрадвечныя дарункі нашай зямлі становяцца экзатычнымі. Нельга маўчаць, мірыцца з гэтым. Трэба біць у званы. Трэба прыкласці ўсе намаганні, каб зберагчы хоць бы тое, што ацалела. Зберагчы балоты, вярнуць першароднасць ператвораным у канавы рэчкам, насадзіць лясы. Тое, што сёння робіцца з прыродай, гэта ж не проста нявечанне зямлі. Гэта нявечанне натуры, у тым ліку і чалавечай. Гэта адмаўленне ад саміх сябе, ад дзяцей і ўнукаў нашых. Гэта пагібель народнага характару, народных звычаяў, умоў і ладу працы, гэта пагібель самога народа нашага як нацыі. Няўжо нам суджана ператварыцца ў той народ, якому з цягам часу з-за нашага драпежніцкага стаўлення да прыроды давядзецца думаць пра вялікае перасяленне? Куды? На Месяц, на Марс? Што скажуць, ці даруюць нам нашы ўнукі і праўнукі?..

Сядзеў, гаманіў-расказваў госць рэдакцыі Мікола Папека, і расказ ягоны быў усё гэтак жа мінорны, прасякнуты чалавечым і грамадзянскім клопатам пра лёс роднага краю, роднай прыроды.

АДДЗЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЙ ДУМКІ.

Спрэчкі, палеміка

Валянцін АКУЛАЎ,
доктар філасофскіх навук, прафесар

ХТО Ж НЕ ХОЧА ДЫЯЛОГА?

19 лютага ў «Советской Белоруссии» быў надрукаваны артыкул А. Малашкі «Што перашкаджае аб'яднанню сіл перабудовы?». Аўтар артыкула піша, што лёс перабудовы вырашаецца сёння не на вулічных мітынгах і дэманстрацыях, а на рабочых месцах. Гэта праўда, і з гэтым спрачацца ніхто не стане. Аднак гэты «крытэрый», як называе яго А. Малашка, настолькі абстрактны і незначальны, што яго наўрад ці можна пакласці ў аснову хоць колькі-небудзь сур'ёзнай гаворкі аб стане спраў у рэспубліцы.

Асабіста ў мяне ён выклікае асацыяцыю з іншым, яшчэ зусім нядаўна надта ж папулярным «крытэрыем»: эканоміка павінна быць эканомнай. Ужо тады хтосьці з эканамістаў слушна заўважыў, што эканоміка павінна быць перш за ўсё эканомнай. Карацей кажучы, гаворачы сёння пра перабудову і яе вынікі ў рэспубліцы, нельга абмяжоўвацца банальнасцямі, якія *«не варта даказваць»*. І калі ўжо гаварыць пра эканоміку, дык трэба паглядзець, у якім стане тыя самыя «рабочыя месцы», на якіх вырашаецца лёс перабудовы. Сутнасць эканамічнай стратэгіі партыі, як яна вынікае з рашэнняў XXVII з'езда КПСС і XIX партыйнай канферэнцыі, якраз і заключаецца ў тым, каб навесці сацыялістычны парадак на «рабочых месцах», а калі больш пэўна — вярнуць уласнасць таму, каму яна павінна належаць па праву: заводы і фабрыкі — *рабочым*, зямлю — сялянам. Зробім гэта — будзе і рост нацыянальнага прыбытку, і павышэнне прадукцыйнасці працы, і адпаведнае ўзнагароджанне за працу. І не проста на «душу», а на «душу», якая працуе, і не проста ўзнагароджанне ў адпаведнасці з прынцыпам сацыялізму — у залежнасці ад колькасці і якасці працы.

Калі кіравацца гэтым крытэрыем, дык, відавочна, карціна, намаляваная А. Малашкам, будзе не такой вясёлкавай, як яму хацелася б яе падаць. Ці я памыляюся? Можа, у рэспубліцы ўжо на поўную сілу запрацаваў закон аб дзяржаўным прадпрыемстве? Можа, закон аб кааперацыі пусціў глыбокія карані ў беларускай вёсцы? Можа, шматлікая армія столаначальнікаў і клеркаў рознага ўзроўню і рознай ведамаснай прыналежнасці перастала ўжо камандаваць тымі, хто стварае матэрыяльныя і духоўныя каштоўнасці? Можа, у рэспубліцы ўжо цалкам рэалізаваны прынцыпы сацыяльнай справядлівасці і адны прадпрыемствы, калгасы і саўгасы перасталі жыць за кошт другіх? Можа, справа з прадукцыйнасцю працы пастаўлена на такі ўзровень, што мы перастанем, нарэшце, штогод адрываць нашых студэнтаў на сельгасработы і дадзім ім магчымасць займацца на сваіх «рабочых месцах», г. зн. авалодваць ведамі, станавіцца высакакласнымі спецыялістамі, у якіх краіна мае такую вялікую патрэбу? Можа, мы ўжо пазбавіліся ад сталінскай практыкі падменьваць закон эканамічнай мэтазгоднасцю? Можа, навучыліся адрозніваць сапраўды дзяржаўную, грамадскую зацікаўленасць ад ведамаснай своекарыслівасці?

Пытанні рытарычныя, і я не такі наіўны, каб не разумець: такое адным махам не робіцца, і дэмантаж адміністрацыйна-бюракратычнай сістэмы эканомікі запатрабуе і часу і сіл. Аднак жа трэба, прынамсі, ведаць, якою меркаю вымяраць нашы поспехі і пралікі, а не закалыхваць сябе і іншых лічбаю, гэта мы рабілі і дзесяць, і дваццаць гадоў назад. Колькасныя паказчыкі, вядома, маюць значэнне, і я зусім не схільны перамяншаць тую вялікую работу, якая зроблена і робіцца ў рэспубліцы. Гаворка пра іншае: не трэба зрушваць акцэнты. Не колькасныя паказчыкі сёння вырашаюць справу. Важна другое: якія **якасныя** змены адбыліся ў эканоміцы, у прыватнасці, якія змены адбыліся ў сістэме вытворчых адносін і, значыць, наколькі далёка прайшлі мы наперад па шляху эканамічнай рэформы? Не менш важна ведаць і іншае: што замінае яе ажыццяўленню? Прычын тут шмат. І пра гэта адкрыта гаварылася і ў выступленнях кіраўнікоў партыі і ўрада, і ў працах нашых вучоных і публіцыстаў. Мне хацелася б вылучыць толькі адну, якая ляжыць літаральна на паверхні і ўяўляе асаблівую цікавасць у кантэксце нашай гаворкі: засілле бюракратыі, яе нежаданне вярнуць народу тое, што яна ў свой час узурпіравала — уласнасць і ўладу. Бюракратыю зразумець можна: пазбавіўшыся магчымасці маніпуліраваць уласнасцю, пазбавіўшыся ўлады, яна пазбавіцца разам з тым і сродкаў свайго самасцвярджэння і самаўзнаўлення, стане, нарэшце, тым, чым ёй і належыць быць: слугой народа, а не яго гаспадаром. Аднак яшчэ ў большай ступені трэба зразумець тых, хто хоча мець уласны голас у сваім лёсе.

Але, можа, я рвуся ў адчыненыя дзверы і мы ўжо скончылі з усеўладдзем бюракратыі? Не бяруся меркаваць аб усёй рэспубліцы. Абмяжуюся толькі адным прыкладам з уласнага вопыту. Даўным-даўно, яшчэ ў год трэці ад перабудовы і 1987-ы ад Народзін Хрыста надарылася са мною вось такая аказія. Праглядаючы газеты, я зусім нечакана для сябе ўбачыў у ліку дэпутатаў у мясцовыя Саветы прозвішча чалавека, з якім працую ў адным інстытуце і якога, само сабою, добра ведаю. Не, не асабістыя якасці дэпутата збянтэжылі мяне. Здзіўленне і збянтэжанасць выклікала іншае: як магло здарыцца, што пра яго выбранне я даведаўся, так бы мовіць, пастфактум. Высветлілася, што ніякага сходу калектыву па вылучэнні яго кандыдатам у дэпутаты ні на ўзроўні факультэтаў, ні, тым больш, на ўзроўні інстытута не праводзілася. Лёс народнага абранніка па ўказцы «зверху» вырашыла на сваім пасяджэнні бюро пярвічнай арганізацыі таварыства «Веды» ў складзе некалькіх чалавек. Само сабою, «ад імені і па даручэнні». Я тады ж сказаў сакратару парткома, што такая «дэмакратыя» з'яўляецца грубейшым парушэннем Канстытуцый СССР і БССР і выказаў спадзяванне, што такая практыка, якая засталася нам у спадчыну ад «эпохі развітога сацыялізму», больш не паўторыцца.

І сапраўды, не паўтарылася. Калі ў сярэдзіне студзеня я звярнуўся ў партком інстытута з прапановай арганізаваць сход калектыву і разгледзець на ім пытанне аб вылучэнні кандыдатаў у народныя дэпутаты СССР, мне было сказана, што ніякіх указанняў «зверху» на гэты конт не паступала, а таму партком гэтым займацца не будзе. Тады я звярнуўся з аналагічнай прапановай у партыйнае бюро і дэканат факультэта французскай мовы. Было прынята рашэнне вывесіць аб'яву аб правядзенні сходу выкладчыкаў, супрацоўнікаў і студэнтаў факультэта. Аднак сакратар парткома, спасылаючыся на «растлумачэнне» акруговай выбарчай камісіі, вывесіўшы аб'яву забараніў. Мне ж з гэтага выпадку было сказана, што такі сход можа адбыцца толькі па рашэнні Вучонага савета інстытута і што студэнты наогул не маюць права ўдзельнічаць у вылучэнні.

Не буду стамляць чытача ўсімі перыпетыямі «перадвыбарчай кампаніі». Было тут усё: і жаданне высветліць, ці ёсць у мяне кандыдатура, а калі ёсць, дык што гэта за кандыдатура, і здзіўленне, як можна вось так адразу, проста на сходзе, «не ўзгадніўшы папярэдне ні з кім», кагосьці вылучаць кандыдатам у дэпутаты, і г. д. І што? У выніку неаднаразовых «узгадненняў» і «кансультацый» (з кім і чаму — гэтага я не ведаю) партком і рэктарат нашага Мінскага педагагічнага інстытута замежных моў праводзіць сход адмовіліся. Апеляваць жа да савета працоўнага калектыву я не мог па той прычыне, што яго ў інстытуце проста не існуе. Натуральна, мне не заставалася нічога іншага, як суцешыць сябе бадзёранькай інфармацыяй, з якой выступіў на II пленуме Мінскага ГК КПБ сакратар гаркома У. Р. Галко: «Наша задача, каб выбары прайшлі на сапраўды шырокай дэмакратычнай аснове ў строгай адпаведнасці з Законам. У перыяд вылучэння кандыдатаў удалося забяспечыць менавіта такі падыход да арганізацыі справы» («Вячэрні Мінск», 2 лютага г. г.).

А. Малашку вельмі не падабаецца «пісьменніцкі саюз Беларусі», у якім, калі верыць яму, «выплюхнулася» нямала нездаровых эмоцый, праявіліся прэтэнзіі на ісціну ў апошняй інстанцыі, на права фарміраваць і звяргаць аўтарытэты». Сярод пісьменнікаў, па сведчанні аўтара, «паявілася катэгорыя асоб, якіх стала немагчыма крытыкаваць, а з іх меркаваннем стала *немагчыма не згаджацца*».

У адрозненне ад А. Малашкі, які, па ўсім відаць, з'яўляецца членам Саюза пісьменнікаў Беларусі, я такога гонару не маю. Таму не валодаю і такой вычарпальнай інфармацыяй аб той інтэлектуальнай і эмацыянальнай атмасферы, у якой жывуць сёння беларускія пісьменнікі. Тым больш мне хацелася б ведаць, што за «куміры» там «сфарміраваліся» ў перыяд «узмацнення крытыкі культу асобы Сталіна», якія блакіруюць усе спробы аўтара ўступіць з імі ў адкрытую дыскусію? На жаль, А. Малашка нічога пра гэта не гаворыць. З гэтага я раблю выснову, што ў паасобных апанентаў «сфарміравалася» досыць своеасаблівая метада палемізаваць. Не падабаецца грамадзянская актыўнасць Алеся Адамовіча? Што ж, эмацыянальны стан зусім неабавязкова пераводзіць на мову логікі. Ёсць іншы, не менш дзейсны сродак, які тут жа пускаецца ва ўжытак: «Так, мы ведаем, што ўяўляў сабою ў свой час Алесь Адамовіч як загадчык аддзела Інстытута літаратуры АН БССР» («Вячэрні Мінск», 21 кастрычніка 1988 г.). Справа зроблена, і чытач пакутліва думае: што ж такое натварыў Алесь Адамовіч, загадваючы аддзелам Інстытута літаратуры? Прапіў казённыя грошы? Абзавёўся пазашлюбнымі дзецьмі? Разбэсціў малодшага навуковага супрацоўніка?

Будучы рускім, я не хацеў бы кранацца тых праблем, якія складаюць унутраны, вельмі нацыянальны клопат беларусаў. Я веру ў мудрасць беларускага народа, веру ў тое, што праблемы гэтыя будуць вырашаны ў духу нашых сацыялістычных ідэалаў і сапраўднага інтэрнацыяналізму. Аднак лагічную культуру палемікі хачу ўсё ж закрануць. Вазьміце тую ж «Пагоню» і бела-чырвона-белы сцяг. А. Малашка лічыць, што яны не могуць быць нацыянальнай сімволікай Савецкай Беларусі. Не ведаю, можа, і не могуць. Але якая аргументацыя аўтара?

(Працяг на стар. 13).

З пошты «ЛіМа»

●Які́м быць помніку...

●Да юбілею школы УНОВІСа...

●Вярнуць старую назву...

□

У «ЛіМе» за 27 студзеня г. г. была змешчана нататка «Помнік на Кастрычніцкай плошчы», у якой ішла гаворка аб выстаўцы конкурсных праектаў помніка барацьбітам за Савецкую ўладу. Карэспандэнт газеты адзначыў, што найбольшую колькасць станоўчых ацэнак грамадскасці атрымаў праект пад нумарам 13. Мы таксама падтрымліваем ідэю гэтага праекта аб узвядзенні на плошчы шматфігурнай кампазіцыі (мемарыяльнага комплексу), якая б сімвалізавала непарыўную сувязь розных этапаў барацьбы беларускага народа за сацыяльнае і нацыянальнае вызваленне.

Пры гэтым лічым, што ў мемарыяле абавязкова павінны быць фігуры Т. Касцюшкі і К. Каліноўскага. Першага — як вялікага беларускага палкаводца, які ўзначаліў у XVIII стагоддзі вызваленчае паўстанне на тэрыторыі Беларусі, а потым кіраваў нацыянальна-вызваленчай барацьбой у Амерыцы, другога — як вялікага рэвалюцыянера XIX стагоддзя.

Акрамя таго, лічым, што ў мемарыяле павінны знайсці адлюстраванне і такія грамадска-палітычныя дзеячы Беларусі XIX стагоддзя, як А. Міцкевіч, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч. Грамадска-палітычныя дзеячы нацыянальна-рэвалюцыйнага адраджэння і савецкага перыяду павінны быць прадстаўлены фігурамі Ц. Гартнага, Я. Адамовіча, А. Чарвякова, П. Машэрава і іншых.

Хацелася б, каб фігуры мемарыяла адлюстроўвалі адпаведныя эпохі, вобразы ж мелі максімальнае партрэтнае падабенства.

С. ШПАК,
навуковы супрацоўнік,
М. БАРТНІЦКАЯ,
малодшы навуковы супрацоўнік,
Н. НАЗІНА,
інжынер,
С. БЯРОЗАВІК,
старшы навуковы супрацоўнік,
К. РАГАЧЭЎСКІ,
загадчык сектара
— супрацоўнікі
навукова-праектна-тэхналагічнага аб'яднання «Белбуднавука»
(усяго 113 подпісаў).

□

Рэспубліканскія газеты і часопісы пішуць пра прэстыж роднай мовы. Пісалі ўжо не раз і пра беларускамоўнае візуальнае асяроддзе ў горадзе, г. зн. аб'явы, шыльды, рэкламу і г. д. І ўсё ж пра адзін маленькі зрух у гэтай справе хачу паведаміць рэдакцыі.

Штодзень праходжу я каля кінатэатра «Кастрычнік», бо працую побач з ім і, вядома, чытаю аб'явы пра новыя фільмы. І вось бачу напісана: «Чорны карыдор». Вачам сваім не паверыў — няўжо па-беларуску? Але ж чаму карыдор, хіба гэта па-беларуску? Падышоў бліжэй, прачытаў яшчэ «...поўпраўды» і «у ралях».

Але, нягледзячы на гэта, было мне прыемна. Нарэшце! Напэўна гэта першы і адзіны кінатэатр на Беларусі, дзе з'явілася беларускае слова. Хацеў напісаць пра гэта ў нашу гарадскую «вячорку», але як жа пісаць туды, калі ў беларускамоўным варыянце «ВМ» можна вычытаць на кожнай старонцы мноства такіх «карыдораў»?

А вось што я ўбачыў каля кінатэатра «Піянер». Перадаю рэкламны тэкст так, як быў ён напісаны: «Худ. фильм «На следующее утро». Made in США». Вось так тут далучаюць нашых дзяцей да роднага слова. Можа, варта было б «Піянеру», як піянеру-першапраходцу, першым звярнуцца да сваіх юных гледачоў з родным словам?

І яшчэ колькі слоў да таго, пра што пісаў ужо «ЛіМ». Траецкае прадмесце. ЗАГС Цэнтральнага РВК. Металічная шыльда з надпісам на «бел. мове»: «Запіс актаў грамадскага стану» (?!).

Шмат «цікавага» можна прачытаць яшчэ на сценах і дзвярах траецкіх камянічак. Гэты куток беларускай сталіцы можна смела назваць кутком... здзекаў з беларускай мовы, бо тут найбольшая канцэнтрацыя розных памылак. А што будзе, калі рэканструкцыя закончыцца? Што яшчэ там напішуць «па-беларуску», адальюць у метале?

П. ЛУБОЎСКІ,
выкладчык Беларускага політэхнічнага інстытута.
г. Мінск.

□

Перабудова вяртае нам імёны выдатных дзеячаў культуры, і сярод іх — мастака Казіміра Севярынавіча Малевіча, 110-годдзе з дня нараджэння якога адзначалася летась публікацыямі ў друку, усесаюзнай канферэнцыяй у Маскве, шэрагам выстаў. Самая буйная і прадстаўнічая з іх была адкрыта ў канцы мінулага года ў Ленінградзе ў Дзяржаўным Рускім музеі. Зараз яна экспануецца ў Маскве ў славутай Траццякоўцы, а вясною пераедзе ў Стэдлік-музеум у Амстэрдам, бо менавіта з гэтых трох музеяў склалася асноўная частка экспазіцыі выставы. Акрамя іх, у выставе прымаюць удзел таксама музеі з Горкага, Тулы, Саратава і інш.

На жаль, у гэтым пераліку няма Віцебска, горада, дзе мастак працаваў з 1919 па 1922 гады і дзе цяпер, на жаль, няма ніводнага мастацкага твора ні самога К. Малевіча, ні яго-ных паплечнікаў.

На Чацвёртым губернскім з'ездзе работнікаў мастацтваў у маі 1921 года ў дакладзе старшыні пададдзела мастацтваў Мядзведзева адзначалася: «Потым секцыяй было дасягнута выпраўленне лініі Вышэйшага Народнага Мастацкага вучылішча, якое апынулася ва ўладзе крайне левага напрамку супрэматызму, узначаленага Малевічам»... На жаль, такое вось «выпраўленне лініі» панавала яшчэ не так даўно. У 1983 годзе віцебскія аўтары Шаталаў і Васількоў у друку выкрывалі мастака: маўляў, ленінскае вызначэнне буржуазнай інтэлігенцыі «мае самыя непасрэдныя адносіны да К. Малевіча і яго групы». Шкада, што аўтары не звярнулі ўвагі на анкетны ліст Казіміра Малевіча, які знаходзіцца ў Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці. З яго высвятляецца, што мастак быў таксама актыўны стваральнік маладога савецкага мастацтва. У 1917 годзе працаваў загадчыкам аддзела мастацтваў Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў у Маскве, у 1918—1919 кіраваў маскоўскімі Дзяржаўнымі мастацкімі майстэрнямі, арганізаваў мастацкі пададдзел пры ЦА Народнага Камісарыята асветы.

Летась прынята рашэнне аб стварэнні ў Віцебску, у будынку былой народнай мастацкай школы, мастацкага вучылішча, у адной з залаў якога мяркуецца размясціць экспазіцыю, прысвечаную УНОВІСу. Яшчэ зусім нядаўна пра такое рашэнне нельга было і марыць. Намаганні абласнога краязнаўчага музея і групы мастакоў «Квадрат» дазваляюць спадзявацца, што памяць К. Малевіча ў Віцебску ў рэшце рэшт будзе належным чынам ушанавана. Аднак і самым адданым энтузіястам патрабуецца дзейсная падтрымка, у дадзеным выпадку — гарадскіх улад. Сёння ж, наколькі мне вядома, экспазіцыяй ніхто сур'ёзна не займаецца, цяжка сказаць калі пакіне прызначаную будыніну цяперашні гаспадар — вылічальны цэнтр адной з будаўнічых устаноў...

14 лютага 1990 года споўніцца 70 год з дня заснавання школы «сцвярджальнікаў новага мастацтва». Было б вельмі добра адзначыць юбілей адкрыццём, хай не мастацкага вучылішча, хаця б экспазіцыі, прысвечанай УНОВІСу. І хто ведае, мабыць, з цягам часу гэтая экспазіцыя ператворыцца ў музей.

А. БАНДАРЭНКА,
архітэктар.

□

Ведаю ранейшыя кнігі Сяргея Грахоўскага. Прачытаў і перачытаў не раз яго паэму «Балючая памяць» — адну з самых яркіх старонак, прысвечаных народнай трагедыі. Не мог прапусціць без увагі і зборнік паэта «І радасць, і боль». Таму з вялікай цікавасцю пазнаёміўся з той ацэнкай, якую даў зборніку малады паэт Л. Галубовіч на старонках «ЛіМа». Шмат слушнага сказана ў рэцэнзіі «Радок патрэбны Беларусі». Асабліва добра, перакануча атрымоўваецца гэта ў Л. Галубовіча тады, калі ў яго словах гучаць добразычлівасць, шчырае спачуванне і разуменне. «Нельга не паважаць чалавека, якога «ламалі, малолі... лаялі і дакаралі, чыталі павучэнні і маралі» доўгія два дзесяткі гадоў у сваёй Айчыне. І пры гэтым ён не страціў сваю чалавечую годнасць і дажыў да сённяшняга дня як паэт і пісьменнік»,— чытаем у рэцэнзіі Л. Галубовіча і пагаджаемся з ім.

Але ёсць у яго ацэнках і такое, з чым я не магу пагадзіцца. Напрыклад, крытык папракае паэта за тое, што ў яго як быццам «суровая праўда жыцця дамінуе ў большасці вершаў над праўдай мастацкай». Што ён тут мае на ўвазе? Або гаворыць пра «каструбатыя, непрадуманыя радкі» — як быццам размова ідзе аб творчасці пачынаючага паэта. Крыху нетактоўным мне здаецца і дакор, што, маўляў, «даперабудовачным» творам паэта не ставала той духоўнай адкрытасці, якая была ў некаторых іншых. У такіх выпадках гавораць: стань на маё месца. Тут Л. Галубовіч сам збіваецца на «павучэнні і маралі», якімі толькі што абураўся. Лыжка дзёгцю ў добрай, цікава напісанай рэцэнзіі.

І. ПЛАДУНОЎ,
ветэран вайны і працы.
г. Мінск.

□

Сярод населеных пунктаў, што ў свой час былі неведама кім перайменаваны,— і горад Бяроза, якому ў 1977 г. споўнілася 500 гадоў. На працягу стагоддзяў ён быў вядомы як Бяроза-Картузская, радзей яго называлі Картуз-Бяроза. Аб паходжанні такой назвы расказваюць легенды.

...Блукаў па свеце сляпы стары з хлопчыкам-павадыром. Каб пазбавіцца сваёй слепаты, шукаў стары дапамогі ў розных краінах; якіх толькі знахароў не наведваў, якія толькі зеллі не спрабаваў! Але ўсё дарэмна: збаўлення ад хваробы не наступала. І вось даведаўся сляпы, што ёсць на зямлі такое месца, дзе ўсялякія хваробы вылечваюць... крыніцы жывой вады. Доўга цягнуліся іх пошукі. І аднойчы хлопчык прывёў старога ў бярозавы гай, наскрозь пранізаны сонечным святлом. У ім струменіў крыштальна чысты ручай і білі светлыя крынічкі. Стомленыя вандроўнікі паспрабавалі крынічнай вады, а потым хворы акрапіў ёю свае вочы... І адбыўся цуд — перад старым адкрыўся ва ўсім хараstве навакольны свет.

У падзяку за сваё вылячэнне ён, чалавек багаты, вырашыў пабудаваць у бярозавым гаі кляштар, з якога і пачаўся цяперашні горад.

І растуць у навакольных лясах беластволыя прыгажуні, а на паўночна-заходняй ускраіне Бярозы і сёння б'юць крыніцы, з якіх пачынаецца рака Крэчат, што ўпадае ў Ясельду. А каля вытоку Крэчата можна ўбачыць руіны старажытнага кляштара. Чатыры дзесяцігоддзі — з 1648 г. — будаваў яго каталіцкі манашаскі ордэн картазіянцаў (картузаў). Адсюль, магчыма, і ўзнікла назва — Бяроза-Картузская.

Іншая легенда, звязана з імем А. В. Суворава змест якой зводзіцца да таго, што пасля адпачынку палкаводзец забыў у бярозавым гаі... свой картуз. Гэтая легенда паслужыла Алесю Разанаву асновай для напісання верша «Бяроза-Картузская».

Так ці інакш, але гэта назва ўвайшла ў гісторыю краю.

Тут вяліся перагаворы паміж Пятром I і польскім каралём Аўгустам II аб арганізацыі адпору шведам у час Паўночнай вайны; пазней тут пабываў і Карл XII на чале свайго войска.

У 1834 годзе тут праходзіў службу Міхаіл Бакунін. А ў шасцідзесятыя гады мясцовае насельніцтва і частка манашаства падтрымалі паўстанцаў Кастуся Каліноўскага.

У Бярозе-Картузскай распаўсюджвалася ленінская «Искра». А ў перыяд першай рускай рэвалюцыі ў мясцовым гарнізоне адбыліся хваляванні салдат пад кіраўніцтвам унтэр-афіцэра Хамяка...

З гэтым горадам звязана і імя героя грамадзянскай вайны А. Э. Даўмана, які быў узнагароджаны ордэнам Чырвонага сцяга за ўзяцце Бярозы-Картузскай.

У трыццатыя гады горад стаў вядомы ўсяму свету канцэнтрацыйным лагерам, праз які за пяць гадоў яго існавання прайшло дзесяць тысяч палітвязняў з Заходняй Беларусі, Заходняй Украіны, Польшчы і Літвы...

1 студзеня 1940 года горад Бяроза-Картузская стаў цэнтрам толькі што створанага раёна. З таго часу другая частка яго назвы знікла. З якой прычыны? Адказу мне адшукаць не ўдалося. Гістарычная назва ператварылася ў бязлікую і да таго ж неарыгінальную: толькі ў рэспубліцы, не кажучы аб краіне, ёсць нямала блізкіх па назвах населеных пунктаў, што, дарэчы, нярэдка прыводзіць да блытаніны (напрыклад, у Бярозу часам трапляе карэспандэнцыя, адрасаваная ў Беразіно, і наадварот).

Вядома, што пытанні аб перайменаваннях населеных пунктаў разглядаюцца сёння ў маштабах краіны. Думаю, што настаў час і гораду Бярозе вярнуць ранейшую, гістарычна зацверджаную назву.

Я. СЯЛЕНЯ,
рэдактар раённай газеты «Маяк коммунизма».
г. Бяроза.

□

Бяда ідзе і да Нёмана. Справа ў тым, што ў Стоўбцах будуецца філіял Мінскага маторнага завода. Завод разам з гарадскімі ўладамі будуе каналізацыю. Ад завода яна пройдзе праз горад, прыме па дарозе адыходы ад буйнога масласавода, затым заверне ў лес. У лесе, на ўзбярэжжы ракі, будуецца сістэма адстойнікаў, адкуль ачышчаныя сцёкавыя воды павінны трапіць у Нёман. Ды толькі ці будуць тыя сцёкі ідэальна чыстыя? Родны Нёман і цяпер ужо не той, якім быў некалькі год таму. Ён абмялеў, абязрыбеў. І ці не нанясе яму непапраўную шкоду тое, што робіцца зараз?

Я. КРАМКО,
ветэран вайны.
г. Стоўбцы.

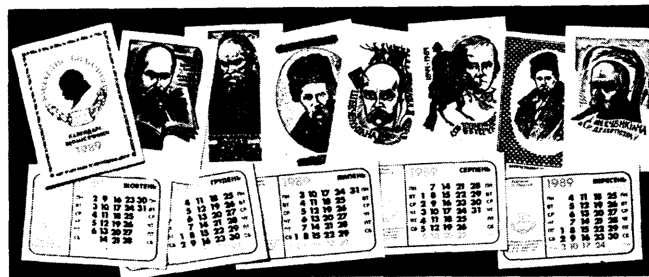

□

Адпачываючы ў санаторыі ў Трускаўцы натрапіў у кнігарні на даволі цікавы каляндар (набор кішэнных каляндарыкаў), прысвечаны 175-годдзю Т. Шаўчэнкі, які выпусціла выдавецтва «Радзянська Україна». Раю ўзяць прыклад і зрабіць што-небудзь падобнае да гадавіны нашых вядомых і славутых дзеячаў.

А. ЯКАЎЛЕЎ.
г. Северадзвінск.

Перабудова і мы: урокі, трывогі, спадзяванні

Ніл ГІЛЕВІЧ

МІЖ БЫЛЫМ І НАСТУПНЫМ

СШЫТАК ТРЭЦІ

СЛОВА пачало катастрафічна траціць вагу. Калі яно сказана — гэта яшчэ нічога не значыць. І калі не проста сказана, а «дадзена» — таксама гэта можа яшчэ нічога не значыць. Можа аказацца пустым гукам. Адмовіцца ад слова, здрадзіць слову — бадай ужо не лічыцца нечым непрыгожым, тым больш — ганебным. Абясцэненне слова ішло разам з абясцэненнем чалавека. Недавер да слова нарастаў разам з ростам недаверу да чалавека. Ды і як верыць? Вунь якія людзі былі — члены Палітбюро ЦК і проста члены ЦК, наркомы, маршалы і камандармы, акадэмікі, знакамітыя паэты і пісьменнікі — і як яны ўсе гаварылі, як прыгожа і палымяна гаварылі пра сваю вернасць Кастрычніку і Савецкай уладзе! І людзі ім шчыра верылі. А што ж аказалася? Аказалася — гэта ўсё былі «замаскаваныя *ворагі народа*», «крывадушныя ашуканцы», «подлыя шкоднікі», «здраднікі Радзімы, агенты, шпіёны і дыверсанты!» Каму і чыйму слову пасля гэтага верыць?

Сярод злачынстваў Сталіна і яго хаўруснікаў — гэта адно з самых страшных: забойства веры ў слова, веры ў чалавека.

□

У ШТО АБЫШЛОСЯ нам «афіцыйнае» замоўчванне праўды пра цяжкія і трагічныя старонкі нашай гісторыі? У што абышлася нам гэтак званая палавінчатая праўда (выбарачная, *тэндэнцыйная, падтасоўная*) і зусім відочная, бесцырымонная «афіцыйная» хлусня? У што — гэта немагчыма вымераць нават прыблізна. Бо гэта страты маральныя, і для іх вымярэння матэматычныя падлікі не прыгодныя. Колькі стала ахвярай чалавечых — разбэшчаных і зняверaных — душ, — гэтага ніхто не скажа. Душ, якія паразіў мікроб хціваcці і ўрвіцельства, якія раз'еў скепсіс і цынізм, якія аснаціціліся ад п'янства і дармаедства. І вось што яшчэ — на сёння, можа быць, галоўнае. Калі хтосьці з «афіцыйных асоб» і цяпер не гаворыць усю праўду пра наша мінулае — такому наогул веры няма. «Значыць, і вы, таварыш, гэтакі ж самы, як тыя, што выкрыты ў хлусні і амаральнасці...» І калі такі таварыш сёння агітуе за перабудову — то гэта бяда.

□

КОЖНАЙ КУЛЬТУРНАЙ НАЦЫІ дастаецца свая доля — мабыць, тая, якой яна варта. Нам дасталася не лепшая. Назіраецца тое, што ў гісторыі цывілізаваных грамадстваў было ўжо не раз. Калі ёсць агульная бяда, небяспека для ўсёй нацыянальнай культуры, тады — замест таго, каб перад тварам гэтай небяспекі згуртавацца, кансалідавацца — людзі, якія лічаць сябе культурнымі дзеячамі, паводзяць сябе як дробныя абывацелі і маладушныя эгаісты. Пачынаюць агідную грызню паміж сабой, пачынаюць ад зайздрасці траціць пачуццё чалавечай годнасці, рваць і хапаць — хто колькі можа і дзе можа. Як з такімі «інтэлігентамі» адолець вялікую для нашай культуры, для існавання самой нашай нацыі небяспеку — хіба што адзін бог-бацька ведае!..

□

***ШТО ЁСЦЬ сёння* працоўны калектыў? Чым ён аб'яднаны і змацаваны? Дый ці змацаваны наогул? Гэта залежыць ад таго, хто ёсць чалавек у калектыве. Якія яго адносіны да калектыву і калектыўнага. У прыватнасці, да грамадскага — народнага — дабра. Бо можа ж быць і так: я нясу, ты нясеш, мы нясём... Адным мірам мазаны. Ці калектыў тады гэта? Ці аб'ядноўвае тут людзей радасць агульнага поспеху і горыч агульнай няўдачы? Мабыць жа, гэта галоўнае?**

Ці не трацім мы на гэтым — магістральным — кірунку? Ці з «усёй магчымасцю магчымай» (Купала) сцвярджаем мы — у жыцці, у мастацтве, у літаратуры — калектывісцкую мараль — самую важную рысу чалавека сацыялістычнага грамадства? І як у нас сёння — і ў вёсцы, і ў горадзе — з мараллю індывідуалісцкай, па прыродзе сваёй — антысацыялістычнай? Куды ў гэтым сэнсе ідзе чалавек — наперад ці, чаго добрага, назад? І як памагае выхоўваць калектывісцкую сацыялістычную мараль наша сучасная літаратура?

Працяг. Пачатак у нумарах «ЛіМа» за 17 і 24 лютага.

□

ЧАСОВАСЦЬ як філасофская катэгорыя. І як прычына нашых рэальных бед.

Напрыклад, кожны наш гараджанін, як правіла, — часовы ў кватэры гаспадар. Заўтра ён пераедзе ў іншую кватэру — звычайна, пакуль малады, у лепшую, а на старасці, калі даводзіцца разменьваць кватэру, можа і ў горшую. Зрэшты, не важна — у якую. Важна, што — у іншую. Важна ўсведамленне, што ён тут жыве часова. Нават калі і ведае, што з гэтай кватэры ён ужо нікуды не з'едзе, дажыве ў ёй да смерці, — ён не можа не помніць, што жыллё дадзена яму ў часовае карыстанне, і зусім неабавязкова, што нехта з дзяцей будзе далей жыць тут і клапаціцца як пра само жыллё, так і пра пэўныя яго традыцыі, пра яго сямейны, «фамільны» дух, — дух прадкаў і, можа быць, не аднаго пакалення, — тое, што дасталося ў спадчыну і чым трэба даражыць.

Чаго ніколі не было раней — часовым гаспадаром чуецца сёння чалавек і ў вёсцы, на зямлі... Глядзіць на суседнюю хату з забітымі вокнамі і амаль не сумняваецца: будзе гэтак калісьці дагніваць, апусцелы, і яго дом — мілы сэрцу куток, дзе рэзалі пупок. Ніякай пэўнасці ў тым, што гаспадарамі тут застануцца дзеці, будуць тут жыць і працаваць, і весці свой мужыцкі род далей. Ніякай пэўнасці! Хутчэй за ўсё, пададуцца туды, дзе лепш, дзе цікавей і весялей — у горад. А сюды, да гэтай сядзібы, прыб'ецца нехта чужы, выпадковы, можа, нават які-небудзь архаравец — самы часовы з усіх часова прапісаных на месца жыхарства.

□

НЕ ВЕЧНЫ — ад прапрадзедаў да прапраўнукаў — дом на зямлі, а — пераваланчы пункт для пераваланчага чалавека. З яго пераваланчай псіхалогіяй і мараллю. Згубнай для духоўнасці, для нацыянальнай культуры (без пераемнасці і ўстойлівасці традыцый культура не складваецца), для гістарычнай памяці народа.

На вялікі жаль, пра ўсё гэта мы думаем вельмі мала. На жаль і не на шчасце. Часовасць прысутнасці, месцажыхарства амаль непазбежна дыктуе адпаведныя — пераваланчныя — адносіны і да хаты ў вёсцы, і да кватэры ў горадзе, і да мовы, сярод якой апынуўся, і да прыроды, якое «пакуль я тут жыву — мне хопіць».

Вядома, ёсць іншыя стымулы, каб адносіны і абавязкі не былі «часовымі». Маюцца на ўвазе — высокая культура, сумленнасць, выхаванасць. І ўсё-такі, і ўсё-такі... Свет трымаецца на веры ў вечнае жыццё чалавека.

□

КАЛІ ДЗІЦЯ ПАЧЫНАЕ адкрываць для сябе, як арганізаваны навакольны чалавечы свет — што дзе, што куды і што да чаго ў ім? Якія сацыяльныя сувязі і залежнасці, маральныя правілы і нормы трэба ў гэтым свеце выконваць і захоўваць? Напэўна, рана, вельмі рана. І, несумненна, тады ж — рана, вельмі рана! — пачынаецца катастрафічнае разбурэнне дзіцячай душы, руйнаванне ў ёй чыстага, добрага, справядлівага — калі яна трапляе ў атмасферу фальшу, хлусні і сацыяльнай няроўнасці. З аднаго боку: «У мяне больш правоў, чым у маіх школьных таварышаў-равеснікаў, бо мой тата... бо ў майго таты... бо перад маім татам...» З другога боку: «А ў мяне не менш правоў, мой тата такі ж савецкі чалавек, як і твой; і калі твой займаецца легалізаваным, узаконеным казнакрадствам, дык мой тата гэта робіць нелегальна, употайкі, карыстаецца няпісаным законам — нясе паціхеньку дадому, што можна, дый толькі! Сацыялізм жа і для нас створыўся!..» Вось што адкрываюць для сябе — хто раней, хто пазней — нашы дзеці. У арганізаваным іх дзядамі-бацькамі свеце.

Што бачылі дзеці канца 20-х і з чым у душы яны выраcталі?

Напрыклад, дзеці вёсак, суседніх з хутарам Акопы на Лагойшчыне, бачылі, як раскулачвалі і вывозілі ў ссылку гаспадыню хутара Бянігну Іванаўну Луцэвіч — маці народнага паэта Беларусі Янкі Купалы. Бачылі і тое, што ніхто не спыніў гэта дзікунства, ніхто не заступіўся і не пашкадаваў жанчыну, якая нарадзіла Купалу, ніхто не ўзяў пад абарону і аўтарытэт самога паэта. Праўда, Купала дабіўся памілавання і вярнуў Бянігну Іванаўну — высадзіў ужо ў дарозе з цягніка і забраў да сябе ў Мінск. Акопы апусцелі і хутка былі знішчаны.

Як успрынялі вясковыя дзеці трагедыю сям'і Купалы, а значыць і самога паэта? А напэўна так, як і дзеці з паэмы Панчанкі «Маладосць у паходзе» — сведкі іншага раскулачвання ў іншым кутку Беларусі.

Ага, ага! Вас у Сібір
ссылаюць,
А мы ваш мёд і грушы
будзем есці!..

У дзяцей не было сумнення, што ўсё гэта нармальна, што гэта законна і справядліва, іначай сказаць — так і трэба.

Што такое абыходжанне з людзьмі, якія не былі ні эксплуататарамі, ні злачынцамі, адпавядае маральнай і духоўнай сутнасці нашага грамадства. З гэтым дзеці і выраcталі і ўступалі ў дарослае жыццё. Каб сумненне і ўзнікнуць не магло, — ім падсоўвалі кнігу пра гераічны ўчынак Паўліка Марозава. Дык ці трэба здзіўляцца, што гадоў праз трыццаць тыя дзеці, будучы ўжо пасівелымі і палыселымі, знеслі ў Лагойску — начыста, каб і следу не было! — мармуровы помнік на магіле свайго славутага земляка, выдатнага вучонага К. П. Тышкевіча, а дзеці тых дзяцей — яшчэ праз дваццаць гадоў — зруйнавалі і падмурак былое Купалавай хаты ў Акопах. Што той падмурак, калі іх дзяды «знеслі» жывую маці паэта з роднага котлішча!..

І ўсё-такі часы мяняюцца! І людзі таксама. Унукі тых дзяцей, што віталі ссылку Купалавай маці, сёння прыводзяць да ладу былую сядзібу ў Акопах і будуюць па суседству, на ўскраіне вёскі Харужанцы, дзе безліч разоў бываў паэт, філіял музея Янкі Купалы.

□

А МЫ Ж БАЧЫЛІ і раней, што народ і ў горадзе, і вёсцы — співаецца. Бачылі, а па-сапраўднаму, на ўсю сілу ў набат трывогі не ўдарылі, не кінулі кліч: усе на выратаванне чалавека і культуры! Духоўная напоўненасць жыцця — самы верны сродак засцерагчы, ўратаваць чалавека ад заразы алкагалізму.

Цяпер да адной бяды дабавілася *другая — наркаманія*. А на гарызонце яшчэ нешта страшнейшае і за алкагалізм і за наркаманію — СНІД. Калі ён уваліцца к нам і стане хваробай масавай (не дапусці, божа!) — прычына гэтага будзе цалкам сацыяльна-маральная. І мы ад яго не засцеражэмся, калі ў нас і далей будзе шырыцца палавая распуста, асабліва сярод зялёнай моладзі... Калі за анучку з-за мяжы наша мадонна будзе прадаваць свой гонар. Калі нашы дочкі не перастануць ісці на «брак паненскай ладносці» дзеля спартыўнага інтарэсу.

Калісьці жанчына баялася бога ў душы. Дзе можа сёння будучая жонка і маці задумацца пра свой чалавечы гонар? У школе? Дык жа ў ёй амаль звялі на нішто літаратуру. У дыскатэцы? Дык там жа наадварот усё падпарадкавана адной мэце — усё крычыць: балдзейце і распуснічайце! Перад тэле- ці кінаэкранам? Дык жа амаль няма фільма, дзе не агалялася б жанчына і не смакавалася б клубнічка.

□

ШТО МЫ ў сферы маральнай культуры за тыя нядобрыя гады застою страцілі ці амаль страцілі? Шмат чаго. Напрыклад, ледзь не страцілі канчаткова ў грамадскім ужытку слова «таварыш». Пераважна ў войску засталося: «Таварыш капітан!.. Таварыш палкоўнік!..» А здавалася ж: у гэтым адным слове — увесь наш сацыялістычны, рэвалюцыйны свет! Усё тое, чым мы адрозніваемся ад свету, супроць якога паўсталі ў кастрычніку семнаццатага. Слова — сімвал, слова — сцяг, калі хочаце. Ах, як яно хораша гучала, гэта наша і толькі наша слова! І вось мы яго амаль не чуем. А што замест яго? Чым замянілі? «Ксенафонцій Ксенафонцьевіч тут правільна падкрэслілі... Іпаліт Іпалітавіч маюць рацыю...» Ды не павага гэта, а халуйства, угодніцтва і самапрыніжэнне! Адраджэнне лексікі і фразеалогіі панска-купецкіх часоў. *Можа*, мы і яшчэ якія словы — нашы кроўныя — здаём патроху ў краму старажытнасцей? А, можа, разам са словам і тое, што яно азначае?

□

ПЛАН! Галоўнае — перавыканаць план. Іменна — перавыканаць, а не проста выканаць. Даць на тры тысячы касцюмаў або на дзве тысячы пар абутку больш, чым прадугледжана планам. Хочацца спытаць: а навошта больш, калі і тое, што ў межах плана, людзі не купляюць, калі і без таго нетаварнымі вырабамі затавараны магазіны, калі мільёны — а па краіне мільярды — рублёў вылятаюць у трубу, на вецер?

Як пераламаць гэтую згубную завядзёнку — пагоню за вонкавымі паказчыкамі? Толькі эканамічнымі метадамі гаспадарання. Толькі спосабам пераходу на гаспадарчы разлік і самафінансаванне. *Ну, з адзеннем* і абуткам нібыта зразумела. А як быць у сферы ідэалогіі, дзе таксама пануе колькасны прынцып? «За год прачытана 800 лекцый, праведзена 1500 гутарак. А навошта — 800 і 1500, калі толькі 80 і 150 дапалі людзям да сэрца? Або: выдалі... нацццаць мільёнаў экземпляраў кніг грамадска-палітычнай літаратуры. Але ж у гэтыя... нацццаць уваходзіць і тое, што паставілі ў выдавецкі план Міхась Пэцкаль, Антось Салапяка і Амяллян Боўдзіла, — людзі, якім пісаць кнігі проціпаказана!..

□

СКЛАДАНАЕ гэта пытанне — адносіны да матэрыяльнай і духоўнай культуры капіталістычнага свету. Усім вядома, што многае там на сённяшні дзень робяць значна лепш, чым у нас. Перш за ўсё — гэта розная тэхніка, прамысловы шырпатрэб, прадуктовыя вырабы. Ну, лепш дык лепш, што зробіш! Радавацца нам тут няма чаго, падставы для заклапочанасці — ёсць. Трэба старацца, цягнуцца, даганяць. Але ж не траціць пры гэтым пачуцця ўласнай чалавечай і нацыянальнай годнасці! Не поўзаць на жываце перад заморскай анучкай ці бразготкай, як гэта, на вялікі сорам, з некаторымі нашымі грамадзянамі здараецца. Трэба выхоўваць яшчэ з малады гадоў пачуццё самапавагі. Абавязкова! А мы пра гэта амаль перасталі гаварыць наогул — гаварыць уголас, публічна, са старонак газет і часопісаў, з экрана. Недаравальная памылка!.. Ад адной крайнасці — ад фанабэрыі і шапказакідальніцтва — кінуліся ў крайнасць другую.

□

ТЫСЯЧЫ ГАДОЎ НАЗАД вядомыя ісціны. Тысячы разоў забытыя. Напрыклад: абуджэнне і выхаванне ў чалавеку пачуцця ўласнай годнасці трэба пачынаць з калыскі. З гадавалага ўзросту трэба *крок за крокам* тлумачыць, а найперш даводзіць сваім асабістым прыкладам, што такое чалавечая годнасць, гонар, павага, пашана...

Вось мы вельмі ўстрывожаны эпідэміяй разводаў. Мы хочам, каб не развальваліся сем'і. А як мы выхоўваем будучых жонак і мужоў? Пашыраем сярод школьнікаў «сексуальныя веды», прапагандуем гігіену палавога жыцця. Само палавое жыццё школьнікаў мы прынялі ўжо як даннасць, змірыліся канчаткова, і ўсё, што засталося,—гэта вучыць гігіене... А вучыць трэба ў школе не гэтаму! Вучыць трэба чалавечай годнасці і жаночай гордасці, маральнай чысціні, сумленнасці, духоўнай культуры, грамадзянскай прынцыповасці. Мы не з таго пачынаем?

Разбурэнне сям'і — адно з самых вялікіх няшчасцяў для нас, славян. Цынічнае развянчанне самой ідэі святасці сям'і — бяда ў сто разоў, у тысячу разоў горшая, чым некаторыя думаюць. Без стабільнай сям'і не можа быць стабільнага грамадства. За развалам *сям'і* стаіць развал яго сацыяльных і маральных асноў, развал усяго іншага, развал будучыні, бо гэта — катастрафічны ўдар па дзецях, па іх кволых душах і сэрцах. «Ой, як ён перабольшвае, як празмерна абагульняе!» — прадбачу я пярэчанні і нязгоду. Быў бы шчаслівы, каб мае трывогі аказаліся перабольшанымі. Але — на жаль, на жаль! Рэальнасць гаворыць, што трывогу трэба біць яшчэ мацней.

Дарэчы, а як у нашай школе, дзе ўжо захапіліся прапагандай гігіены палавога жыцця, прапагандуецца ідэя сям'і ў яе сацыяльнай маральнай сутнасці? Калі меркаваць па выкладанню літаратуры —амаль ніяк. Паглядзіце, колькі месца адведзена гэтай тэме ў школьнай праграме. Колькі асвойваецца дзецьмі твораў, у якіх па-мастацку пераканаўча паказана, што такое сям'я. Твораў, у цэнтры якіх — муж і жонка. Або бацькі і дзеці. Або брат і сястра. Або брат і брат. Сястра і сястра. Сяброўства і дружба ў сям'і. Чым мы ўсё гэта замянілі? Няўжо тое, чым замянілі, для чалавека, для грамадства больш важнае?..

Успамінаю «сямейныя» раздзелы з «Новай зямлі» Якуба Коласа і яго ж вершы пра дзіця ў сям'і. У свой час «выдатныя» педагогі «вымелі» іх з падручнікаў па літаратуры, з чытанак і хрэстаматый. А колькі там было ад народнай педагогікі, ад жыццёвага вопыту выхавання ў сям'і, ад няпісанай педагагічнай мудрасці! Замест гэтага пайшла пафасная рыторыка на вытворчыя, сацыяльныя і дзяржаўна-палітычныя тэмы. І гэта вяло да падточвання і забівання чалавечнага пачатку ў маленькім чалавеку. А цяпер мы здзіўляемся, чаму... Не трэба здзіўляцца. Трэба вяртацца да розуму. І неадкладна.

(Працяг на стар. 12).

Крытыка, бібліяграфія

Навошта нам неба?

Раіса Баравікова. Каханне. Вершы. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1988.

ВІДАЦЬ, Р. Баравікова выбрала не лепшую назву для сваёй новай кнігі — «Каханне». Не, задума вельмі празрыстая і, што называецца, канцэптуальная: з кахання, «самай высакароднай, самай узвышанай і самай індывідуальнай з пакут» (Ф. Энгельс), пачынаецца сапраўдная лірыка. Каханне надае душы «всемирную отзывчивость» (Дастаеўскі), абвастрае эмоцыі чалавека, актывізуе духоўны, грамадзянскі патэнцыял асобы, застаючыся і сёння, як і заўсёды, «зернем і цэнтрам, на які навіваецца ўсякая паэтычная ніць» (А. Фет). Можна было б працягваць цытаванне класікаў, але гэта на сённяшні дзень справа няўдзячная, і пайшла я на такую рызыку з адзінай мэтай: паказаць, што рашэнне паэтэсы заканамернае, і ў ім няма эфекту нечаканасці, асабліва калі разглядаць зборнік у кантэксце папярэдняй яе творчасці. Інтымная лірыка заўсёды была асновай паэтычнага свету Р. Баравіковай, і крытыка аднадушна высока яе ацэньвала. Ведаючы свае магчымасці, Р. Баравікова даўно адчувала патрэбу тэматычнага зборніка, яшчэ ў кнізе «Такое кароткае лета» (1981) былі радкі: «Нават кніжак няма пра каханне, век халодным разлікам жывы». Падобныя кнігі ў савецкай паэзіі, праўда, не навіна, але нам важна адчуць, як даўно выспявала аўтарская задума зборніка. Канчатковым штуршком стаў, напэўна, грунтоўны лімаўскі артыкул Т. Бондар «Чатыры спробы назваць таямніцу» (1984), у якім былі расстаўлены «вехі кахання» па зборніках Р. Баравіковай (ад юнацкіх летуценняў да ўсведамлення адказнасці перад светам, ад упэўненасці ў абранніцтве да разумення складанасці і высокага прызначэння жыцця), а заадно і абаронена ад усякіх спроб прыніжэння, сёння ўжо амаль неіснуючых, святое права паэта на інтымную лірыку і жанчыны на месца ў паэзіі. Т. Бондар зазначыла тады, што Р. Баравікова «на подступах да сваіх галоўных вяршынь» і выказала ўпэўненасць, што новы зборнік будзе яшчэ адным крокам насустрач таямніцы чалавечай душы.

І вось — «Каханне». Ці спраўдзіліся надзеі, ці бліжэй стала таямніца? Напэўна, калі б Р. Баравікова пайшла традыцыйным шляхам (такім, які абраў, скажам, Г. Бураўкін, складаючы кнігу «Пяшчота») і аб'яднала ў зборніку лепшыя вершы папярэдніх кніг з новымі, то эфект быў бы мацнейшым: адчувальнейшая была б дынаміка лёсу і пачуцця, больш усвядомленым — драматызм. Але паэтэса выбрала складаны шлях: выказванне сённяшняга стану душы, увасабленне адценняў жывога, балючага, трапяткога пачуцця. Большасць вершаў кнігі разгараюцца з «цяпельца даўняга святла», у іх — драматычны ўспамін аб былым каханні, «урок няспраўджанай надзеі», адбалелая мара, па якой «сэрца сумаваць умее голасам пяшчоты і тугі». Адзінота — стан душы, які, побач з усімі іншымі, мае права на эстэтычнае ўвасабленне, калі праз яго сцвярджаецца ідэя ўзаемаразумення, пошук духоўнай блізкасці. Таму нічога страшнага, што інтымная лірыка кнігі падалася яе першаму рэцэнзенту Ф. Яфімаву («Полымя», № 9 за 1988 год) «адным доўгім вершам пра нешчаслівае каханне». Нібы да Ф. Яфімава, аўтара колішняй спагаднай рэцэнзіі на першы зборнік Р. Баравіковай, звяртаецца сёння паэтэса: «Жанчыну пазнай у жанчыне, бы ў дзяўчынцы дзяўчынку калісь». Адзінства настрою, скразны матыў пачуцця можа быць вартасцю лірыкі, бо праз яго сцвярджаецца цэласнасць і маральная прыгажосць асобы лірычнай гераіні. Прайсці «на ўздых» ад кахання, а потым прасіць праз гады і растанне:

Дазвольце мне вярнуцца
з лістападу,
з завеі ці з дажджу ў
будзённы час,
каб доўг аддаць у глыбіню
пагляду, —
замоўчанае:
«Я КАХАЮ ВАС...»

У гэтым, як і ў балючым выдыху: «Без цябе нашто мне неба?» —асоба, душа. І, можа, мае рацыю паэтэса Л. Васільева, калі гаворыць: «Выплакванне, выказванне бязмежных пакут абсалютна неабходнае жаночаму паэтычнаму характару». Усё ж мужчына і жанчына па-рознаму адчуваюць жыццё, мужчынская інтымная лірыка больш медытатыўная, спакойная, «жаночая» (тэрміны, вядома, умоўныя) — экспрэсіўная і нават «надрыўная». Гэтага нельга не ўлічваць, і, мабыць, наступныя словы набалелі не адной Л. Васільевай: «Усе жаночыя патрабаванні, і літаратурныя, і жыццёвыя, усе ўсхліпы: «Вярніся», усе «воплі»: «Что тебе я сделала?!»— ёсць пустое страсенне паветра, незразумелае і раздражняльнае для мужчынскага свету...» (абрываю цытату, бо словы, сказаныя далей, выклічуць буру гневу ў мужчынскай паловы чытачоў. Зрэшты, перачытайце артыкул у «Литературной России» за 20 сакавіка мінулага года!)

Дык вось, гэта іменна жанчынай перажытая драма кахання, аб якой сказана на перахопленым ад хвалявання і моцнага пачуцця дыханні:

Голас мой, не дрыжы,
Вочы... а вы глядзіце:
парасткі першай ілжы —
бомба ў зеніце!

І спрачацца, перакапальна гэта ці не, можна да бясконцасці.

Да таго ж матыў адзіноты ў лірыцы Р. Баравіковай не такі ўжо фатальны, бо, як справядліва гаворыць паэтэса, «хто знаў каханне — пакахае зноў». Эстэтыку шчаслівага кахання сцвярджаць, вядома, цяжэй, але ў кнізе ёсць і такія спробы. І як словы мудрай жанчыны, за плячыма якой немалы лёс, успрымаюцца простыя і незвычайна спакойныя для экспрэсіўнай Р. Баравіковай радкі:

Казаў мудрэц яно — і
нараканне,
І сонца, і пякучай цемры
сплаў...
«Якія вочы мне дало каханне!»
але... спярша душу яму
аддаў.
Гляджу на ўсё вачамі
маладымі,
І гнеўнымі, і добрымі ўдвая...
Каханне і прынізіць, і ўзніме...
пакуль у ім жыве душа мая.

Пакуль у інтымнай лірыцы жыве душа паэтэсы, яна хвалюе і чытача. І мне асабіста не бачыцца ў вершы «Ні славай, ні бясслаўем не адорваў...» штучнае прывязванне тэмы кахання да «глабальных трывог XXI стагоддзя», як Ф. Яфімаву. Чаму Р. Баравікова стагоддзе павінна ўспрымаць выключна ў глабальных маштабах ды яшчэ з экалагічнымі праблемамі? Верш жа не аб гэтым. Чаму жанчына, якая бярэ з сабою ў новы час усё самае дарагое і пакідае адно — каханне, не можа задумацца, колькі год ёй будзе ў тым XXI стагоддзі, заўважыўшы тонкую маршчынку на лбе, «як знак адтуль, што мне там без цябе ўжо не страшна будзе і памерці»?

Іншая справа, што нярэдка інтымная лірыка зборніка нагадвае не лепшага гатунку флірт, сапсавана сентыментальнымі «аздобамі» накшталт «Я на слязе ізноў гадую квецень», «Амур смяяўся недзе блізка, маўчы... маўчы... Яго страла ляціць», ці зусім ужо наіўна-рамансавым: «Я ложак свой лілеямі ўпрыгожу — прыйдзі!».

У некаторых вершах адчуваецца імітацыя, штучнае нагнятанне пачуцця, якое мяжуе з рацыяналістычнасцю. Так, уражанне ад шчырага і страснага лірычнага цыкла (гэты жанр, здаецца, заўсёды ўдаваўся паэтэсе) «Вершы без апошняга радка» рэзка зніжаецца заключнымі словамі пра зіму, сцюдзёнае дыханне якой «пры стратах самы лепшы фон». Адразу робіцца спакойна за лірычную гераіню: калі яна думае пра «фон», то ад кахання не памрэ.

І ўжо ў чым цалкам пагаджуся з Ф. Яфімавым, дык гэта ў тым, што вершы пра каханне — не самае цікавае ў кнізе «Каханне». Здаецца нават, што іх мала ў зборніку, а калі зоймешся празаічнымі падлікамі — каля палавіны ўсіх твораў (улічым і тыя, дзе каханне — як настрой, успамін, няўлоўная атмасфера). Як бы там ні было, гэта не тэматычная кніга, як мне здаецца, а звычайны зборнік, таму і назва не самая ўдалая. Парадокс мастацкай творчасці?

Што ж бачаць вочы жанчыны ў сучасным свеце, акрамя кахання? Бачаць, што «ў свеце цесна ад ракет, і стала менш даверу ў словах», і таму лірычная гераіня кнігі імкнецца затуліць сваё дзіця, дачку Сусвету, ад бяды. Моцна, натуральна гучыць у кнізе мацярынская трывога за жыццё, за духоўнасць грамадства: «Так доўга з мары мы рабілі яву, што дзе-нідзе згубіўся чалавек». Сапраўды, «перш чым зірнуць у наступ-

Леанід ГАЎРЫЛКІН

НЕ ДЗЕЛЯ СМЕХУ

Леанід Гаўрылкін прынёс у рэдакцыю свой артыкул літаральна за два дні да раптоўнай смерці. Апошнія гады пісьменнік працаваў у «Вожыку», узначальваў аддзел літаратуры. З вялікай адказнасцю ставіўся ён да свайго службовага абавязку, дбаў аб тым, каб прыцягнуць да супрацоўніцтва з «Вожыкам» лепшыя літаратурныя сілы рэспублікі, каб сатыра і гумар неслі высокую службу маральнага аздараўлення грамадства. Гэты клопат — і ў яго ным артыкуле «Не дзеля смеху», які мы друкуем.

Гумар і сатыра заўсёды былі тым выратавальным кругам у здрадлівым і неспакойным акіяне жыцця, які памагаў чалавеку не толькі застацца на паверхні, не патануць, але больш аб'ектыўна ацаніць сваё становішча і нават, пры ўсіх нягодах і бедах захаваць аптымізм і душэўнае здароўе.

Гумар і сатыра — рэлігія прыгнечаных і бяспраўных. Беларусы ўмелі смяяцца і тады, калі было не да смеху.

Ананімная паэма «Сказ пра лысую гару» як бы кампенсавала недахопы легальных сатыры і гумару, засведчыла, што гэты жанр пры ўсіх тых фальшывых фарбах, якімі малявалі рэчаіснасць часам шчырыя, але асепленыя і паслужлівыя мастакі, не страціў цвярозасці і аб'ектыўнасці. Веданне і разуменне жыцця для сатырыка не меней важна, чым для таго ж сацыёлага. Аўтары паэмы, вызваленыя ад уціску рэдактуры і цэнзуры, бо не разлічвалі на публікацыю, сумелі праз канкрэтнае выявіць сваю эпоху з яе звыродлівымі і негатыўнымі праявамі. Паэма агаліла супярэчнасці тагачаснага жыцця, паказала іх не такімі, якімі яны дэманстравалі сябе праз друк і лакіровачную літаратуру, дзе яны лічыліся знікаючымі перажыткамі мінулага. Іменна гэтым, а не абывацельскай цікаўнасцю да жыцця пісьменнікаў, як некаторыя лічаць, можна растлумачыць нечаканы поспех паэмы. Тыраж у шэсцьдзесят тысяч разышоўся практычна імгненна. І на беларускай мове, дарэчы!

Публікацыя паэмы ў «Бібліятэцы «Вожыка», яе поспех паднялі планку патрабавальнасці да сатыры. Выдаваць цяпер творы сатырычна-гумарыстычнага жанру на такім узроўні, які быў прымальны яшчэ нядаўна, было б здзекам з чытача.

Год Ведзьмака Лысагорскага павінен быў стаць годам не меней таленавітых яго калег.

Адна за адной у «Бібліятэцы «Вожыка» з'явіліся кніжкі Анатоля Грачанікава «Школа танцаў», Янкі Сіпакова «Пятніца ў суботу» і Рыгора Барадуліна «Бервенізацыя».

Аўтары, непадобныя па ўспрыманні рэчаіснасці, па выкарыстанні мастацкіх сродкаў, але аднолькава паслядоўныя ў скіраванні сваёй увагі да самых балявых кропак нашага жыцця.

Не толькі грамадзянскі пафас робіць адметнай кніжку А. Грачанікава. Аўтар стараецца адарваць сатыру ад эстраднага анекдота, падцягнуць яе да ўзроўню той літаратуры, сэнс якой у стварэнні ў першую чаргу характараў сучаснікаў, выяўленні ў іх рысах найбольш адметных тэндэнцый часу. Паэт малюе эпізоды, падгледжаныя ў жыцці, знешне не кідкія, быццам бы знарок падкрэслена ардынарныя, але ад гэтага выяўленыя анамаліі жыцця раптам набываюць жахліва абагулены характар.

Я. Сіпакоў свой пафас таксама скіраваў на паказ характараў персанажаў. Але гэта, як гаворыцца, празаіку палажана па штату: яму ніяк нельга абмяжоўвацца эмоцыямі. Характары ў творах Я. Сіпакова настолькі нестабільныя, зменлівыя, настолькі атручаны вірусамі мімікрыі, што хочацца нават сказаць, што іх зусім няма. Ёсць адны толькі прывіды, рудыменты, тых якасцей псіхікі, якія ў больш спрыяльных умовах маглі б стаць характарамі. І ўсё гэта ў аўтара даведзена да такой ступені абагуленасці, што так і хочацца крыкнуць ледзь не ў адчаі: дык кім жа мы сталі, ці здольныя мы, такія, на нешта сур'ёзнае ў жыцці?! Мы ж не людзі, не асобы, а хутчэй нейкая пацяруха, якую гоніць вецер па знявечанай зямлі.

І калі А. Грачанікаў і Я. Сіпакоў пры ўсёй сваёй нераўнадушнасці пераважнае права на праяўленне эмоцый аддавалі чытачу, то Р. Барадулін свой настрой не прыглушае. Ён «сярдзіты», як піша ў прадмове да кніжкі Г. Бураўкін. «Рука ў яго пры гэтым па-сяброўску цяжкая і нястомная, а прыцэл — па-партызанску дакладны і своечасовы». І таму ў Барадуліна рэдка сустрэнеш замалёўку, сцэнку, карацей — звычны сюжэтны твор, у яго часцей прамая і адкрытая размова з чытачом, зварот да яго, заклік да роздуму, палемічнасць, адкрытая публіцыстычнасць. Усе сродкі свае багатае паэтычнае палітры паэт скіроўвае на штурм бастыёнаў бюракратыі, раўнадушнасці, сацыяльнай спячкі, прыстасавальніцтва.

Думаю, не сорамна будзе паэме Ведзьмака Лысагорскага стаяць на адной паліцы побач з кніжкамі вышэйназваных аўтараў.

Нямала сустракалася імёнаў пісьменнікаў і на старонках «Вожыка». З прафесіяналаў найбольш актыўна выступаюць Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Павел Місько, Мікола Гіль, Уладзімір Верамейчык і іншыя. Я, вядома, не назваў усіх аўтараў, бо і не ставіў перад сабой такую мэту. Мне толькі хацелася паказаць, што не такая ўжо неўраджайная наша сатырычная ніва, што нядрэнная каласіцца тут збажына, што маладым сатырыкам і гумарыстам ёсць у каго павучыцца, як урабляць сваю літаратурную дзялянку. І найбольш старанныя і здольныя вучацц Пра гэта, дарэчы, сведчаг прэміі імя Ведзьмака Лысагорскага, якія былі прысуджаны летась лепшым творам, надрукаваным у часопісе. Акрамя вядомых літаратараў, лаўрэатамі часопіса сталі Фёдар Лашкевіч, Іван Пяшко, Уладзімір Мацвеенка, Міхась Скобла, Сяргей Дзерышаў, Міхась Сліва.

Большасць жа сатырыкаў (дарэчы, такія ёсць і сярод ветэранаў), на жаль, мала дбаюць пра мастацкую якасць сваіх твораў, ім абы насмяшыць чытача. Само па сабе жаданне правамернае, але толькі ў тым выпадку, калі аўтар не абмяжоўваецца адно гэтым, а ідзе далей, да больш паглыбленага асэнсавання рэчаіснасці. Большасць жа аўтараў толькі тое і робіць, што ганяецца за смешным анекдотам, за смешным выпадкам, які ў сваёй сутнасці пазбаўлены ўсялякай думкі. Уражанне такое, што такія аўтары і не чулі пра падтэкст, пра яго абавязковасць у сатырычным творы, што іменна на стыку тэксту і падтэксту і іскрыцца маланкай знешне прыхаваная думка, ідэя твора.

Уражвае і тое, што ўсе, хто асноўнай мэтай ставіць для сябе абавязкова насмяшыць чытача, пішуць вельмі ўжо аднастайна, як па нейкай інструкцыі. Відаць, над многімі, калі не над большасцю аўтараў, вісіць учарашні дзень. У першую чаргу гэта праяўляецца ў масавасці эстрадных анекдотаў, якімі падмянялася і зараз падмяняецца сапраўдная сатыра. Эстраднікі — а яны не

нае стагоддзе, пільней зірнем ва ўласную душу». Гэта ж сярод нас *прамоўца* правільных і смелых слоў вязе маці ў страшны для яе дом, дзе «састарэлых хор развейвае самоту штонядзелю». Трэба мець чуйную душу, каб заўважыць такі натуральны і балючы жэст жанчыны:

Шчакою трэшся аб стары вушак,
што быў заўжды надзейнаю апорай.

Ненадзейнай аказалася апора... Губляе свет нешта важнае, радзей думаюць людзі пра высокае. І таму вельмі важна, што вершы Р. Баравіковай прымушаюць успомніць самае дарагое, роднае. Хоць бы той пасаджаны дзедам на ўспамін ля дарогі куст язміну, што ўбачыла паэтэса з акна цягніка:

Цяпер той куст здаецца дварняком,
што некалі ляцеў усім пад ногі,
ён за любым бяжыць таварняком,
бяжыць... і застаецца ля дарогі.

Нязвыклы, смелы, але зрокава і псіхалагічна дакладны вобраз.

Паэтэса ўмее зразумець і па-мастацку перадаць святло сапраўднага таленту ў старэчых вачах (верш «Птушачка»), роспач маці, якая тры дні шукае ў чужым горадзе не надта ўважлівага сына (як многа гаворыць трапная дэталь: зморшчаны яблык упаў з кішэні — сыну везла...), трагедыю жанчыны, якая так і не стала маці («Адзінота»). Гэта сведчыць аб сапраўднай чалавечай сталасці, глыбіні душы.

А вось яшчэ раз шчымлівае і трывожнае жаночае, мацярынскае адчуванне руху часу:

...Некалі з птушынай чарадою
адыду ў свой незваротны шлях.
Ды хачу я,
каб у тую стынь,
што цяпла не сцеле над травою,
з годнасцю правёў дарослы сын,
а найлепш — з сівою галавою.

Хустачку нацягваю на скронь,
стала раптам холадна і горка...
Ці не з той дарогі на далонь
кінуў вецер лёганькае пёрка?

Усё-такі значна глыбейшым стаў *позірк паэтэсы* на жыццё. Таму натуральна з'яўляюцца і ўпэўнена гучаць філасофскія матывы ў яе лірыцы(«Як часта ў свеце, бы ў *бязладнай хаце*...», «Старэюць людзі, дрэвы і кусты», «Назіранне», «Спадзе раса, і адшуміць калоссе...»). У гэтых вершах Р. Баравікова новая, больш уважлівая і чуйная да свету.

Драме кахання, нялёгкаму лёсу жанчыны прысвечана паэма «Саламея» — пра нашу зямлячку, падарожніцу, лекарку, пісьменніцу XVIII ст. Рэгіну-Саламею Русецкую-Пільштынову. У аснову твора пакладзены дзённікі Пільштыновай. Яны расказваюць аб прыгодах «доктара медыцыны», якой выпала на жыццёвых шляхах нямала: замужжа ў чатырнаццацігадовым узросце, жыццё ў далёкім Стамбуле, смерць мужа, няўдачы і цудоўныя поспехі ва ўласнай лекарскай практыцы (дарэчы, яна з поспехам выкарыстоўвала метады народнай медыцыны), уцёкі ад дамаганняў вяльможнага прэтэндэнта на трон Венгрыі князя Ракачы, падарожжа ў Вену, Пецярбург і многае іншае. Як бачыце, падзей і канфліктаў тут больш чым дастаткова для драматычнай паэмы. Але, абраўшы менавіта такую форму, Р. Баравікова зусім не клапоціцца аб чысціні жанру, паэма — лірычны твор. За імем Саламеі, той, «што жыве з агню» кахання, лёгка ўгадваецца асоба самой паэтэсы. Ці не тыповыя для лірычнай гераіні Р. Баравіковай радкі:

...пакінь мяне, і я дажджынкай
ўпаду, каханы, у сляды.
...Ах, гэта ноч... Як дыхае спякотай!
Праклала поўня сцежку да прысад.
Даруй, мой боль, нязвыклая пяшчота
ўпусціла промнік радасці ў пагляд.
...ты—як цяпельца пасля доўгай стыні.

Зборнік «Каханне» — цікавая, складаная, неадназначная з'ява. Тое, што не ўсё ў кнізе стала аднолькава сур'ёзным паэтычным набыткам, добра адчувае, відаць, і сама Р. Баравікова. Нездарма паэтэса піша:

І мне не страшна быць адкрытай,
мой сталы воблік не абраз.

Не абраз, а твар з жывымі і дапытлівымі вачыма.

Вольга РУСІЛКА.

г. Віцебск.

толькі на сцэнах, але і на старонках часопісаў — заўсёды [к]арысталіся самымі прымітыўнымі сродкамі, не патрабуючы ад людзей удумлівасці.

Доўгі час у грамадстве сатыры адводзілася роля нават не блазна, а хутчэй гарохавага пудзіла, якое павінна было іншы раз з'яўляцца на сцэне жыцця і казытаць нервы сытым, каб ім весялей жылося. І не болей. Не так даўно мы гэта лічылі ледзь не заканамернасцю. З'явіліся нават акадэмічныя тэарэтыкі, якія на поўным сур'ёзе даказвалі, што аб'ект сатыры — толькі перажыткі капіталізму, якія хутка знікнуць, і тады, маўляў, сатыра застанецца без работы. Некаторым так нецярпелася, што гатовы былі раней часу адправіць на спачын гэтую музу, забыўшыся на тое, што, акрамя перажыткаў, былі і будуць набыткі спрадвечна супярэчлівага жыцця.

Праўда, некаторыя лічаць, быццам сатыра ў сваім развіцці любіць якраз супраціўленне, маўляў, яна лепей развіваецца тады, калі ёй не даюць развівацца. Калі б гэта была аб'ектыўная ісціна, бясспрэчна, мы сёння мелі б самую развітую, самую багатую сатырычную літаратуру ў свеце. Тут нам не было б роўных. Але, на вялікі жаль, у развіцці сатырычнай літаратуры мы адсталі не меней, чым у развіцці электронікі.

У адным са сваіх артыкулаў Васіль Вітка пісаў: «На задворках нашых літаратурных выданняў вельмі ж па-заліхвацку дзяруць лыка так званыя гумарысты, якія ў самой літаратуры лыка не вяжуць».

Ёсць горкая праўда ў гэтых словах.

Паглядзіце на нашы часопісы. Ва ўсіх іх сатыра жыве сапраўды на задворках, недзе ў зацененым закуточку, на апошняй старонцы.

Ды і самы сатырычны і самы гумарыстычны часопіс «Вожык» — чый ён? А нічый. Выдавецкі. За яго спіной ніякай арганізацыі, ніякай установы. Сірата. Зрабілі б яго выданнем Саюза пісьменнікаў і Саюза мастакоў. Можа б, гумар і сатыра набылі бацькоў?

У нашых памкненнях быць ва ўсім карыснымі справе пабудовы светлай будучыні мы часам усе праблемы краіны ўзвальвалі на плечы літаратуры і ледзь не яе лічылі вінаватай у тым, што недзе, на*прыклад, не ўрадзіла пшаніца*.

А сатыру ж яшчэ часцей некаторыя крытыкі і ідэалагічныя кіраўнікі скіроўвалі на вырашэнне тых пытанняў, якія уваходзілі ў кампетэнцыю гаспадарчых органаў і галіновых міністэрстваў. У выніку творы часцей нагадвалі пратаколы пасяджэнняў ці службовыя даведкі, што не магло не прывесці да росквіту ідэйна вытрыманага пустазелля на літаратурнай ніве.

Сатыра і гумар, як і ўся наша літаратура ў час перабудовы нашага жыцця, павінна назаўсёды пакінуць наезджаныя рэйкі палітыканства і вульгарнага сацыялагізму, павінна стаць тым, чым заўсёды была і павінна быць — мастацтвам, аб'ектам даследавання якога з'яўляецца чалавек. Яна на ўвесь голас павінна загаварыць пра яго ўдалыя і няўдалыя пошукі свайго шчасця, пра яго месца на зямлі.

Т АКІ ўжо, мабыць, лёс беларускай літаратуры — мала што многім яе творцам не дадзена было напісаць таго, на што яны былі здатны, што маглі і хацелі, але шмат і з напісанага потым бясследна знікала, гінула. І пачалося гэта даўно, яшчэ з Сімяона Полацкага — ён, як вядома, у 1664 годзе *пакінуў радзіму*, пераехаў на сталае жыццё ў Маскву, дзе стаў настаўнікам царскіх дзяцей, заснавальнікам, як цяпер называюць, старой рускай паэзіі і драматургіі,

Не верыцца, што сабрана і выдадзена ўся спадчына В. Дуніна-Марцінкевіча, Я. Лучыны, Ф. Тапчэўскага, А. Гурыновіча, А. Абуховіча, А. Ельскага, ды і К. Каганца, Цёткі, С. Палуяна, Ядвігіна Ш. У свой час, калі рыхтаваўся двухтомны акадэмічны збор твораў Максіма Багдановіча («Творы», Мн., 1927—1928), лічылася, што *спадчына яго сабрана*. Аднак жыццё пацвердзіла адваротнае: спадчына паэта не сабрана. Выяўлены новыя, раней невядомыя творы, друкаваныя і недрукаваныя — публікацыі, ру-

твораў у сямі тамах (Мн., 1972—76) асталося, па далёка няпоўных падліках, каля ста твораў паэта, прычым, многія з іх значныя — трагікамедыя «Тутэйшыя», паэма «На Куццю», «На Дзяды», «Чараўнік», цыкл тэкстаў песень «На вайсковыя матывы», а таксама многія вершы, артыкулы, лісты. Жыццё паказвае, што не ўсе творы *паэта* пакуль што выяўлены. Ляжаў у архівах яго перадсмяротны ліст да А. Чарвякова, ляжыць, як мне вядома, і яшчэ сёе-тое. Няма сумнення, што ў час вайны, калі ў дом

Позірк у мінулае

Барыс САЧАНКА

Гараць ці не гараць РУКАПІСЫ?..

хоць першыя свае творы напісаў па-беларуску. А там і пайшло — сусветна слынны паэт, класік польскай літаратуры Адам Міцкевіч, нарадзіўшыся на Навагрудчыне, быў як рэдка хто захоплены сваім краем, палонены гісторыяй, фальклорам народа, сярод якога рос, беларускай мовай, «самай гарманічнай», як ён сцвярджаў, «і з усіх славянскіх моў найменш зменены», пісаў на ёй вершы. Але дзе, дзе тыя вершы?..

Трагічны лёс напаткаў творы і яшчэ аднаго пачынальніка літаратуры на беларускай мове — Паўлюка Багрыма: пасля крошынскага сялянскага бунту (1828 г.), у яго, тады зусім маладога панскага парабка, канфіскавалі некалькі сшыткаў вершаў (яны пакуль так і не знойдзены), а самога яго аддалі ў салдатчыну. Ад паэта, па лёсе, а можа быць, і па таленце, блізкага да Т. Р. Шаўчэнкі, астаўся адзін верш «Зайграй, зайграй, хлопча малы...», які быў надрукаваны спярша ў Лондане ў кнізе І. Яцкоўскага «Аповесць майго часу ці літоўскія прыгоды» (1854 г.), а потым ў Познані (1858 г.).

Не дайшлі да сённяшняга чытача ў поўным іх аб'ёме і беларускамоўныя творы Я. Чачота, Я. Баршчэўскага, Ф. Савіча, А. Рыпінскага, А. Вярыгі-Дарэўскага, В. Каратынскага, У. Сыракомлі ды і іншых. Настойлівыя пошукі нашых даследчыкаў беларускай спадчыны гэтых пісьменнікаў пакуль што багатых вынікаў не далі.

Да сённяшняга дня вядуцца пошукі друкаваных і рукапісных твораў Францішка Багушэвіча. Рэвалюцыянер па духу, удзельнік паўстання 1863 года, ён усё жыццё змушаны быў не прызнавацца, хто ён на самай справе,— працуючы ў судах, абараняючы сялян, ён пісаў на сваёй роднай мове вершы і друкаваў іх пад рознымі псеўданімамі — Мацей Бурачок, Рэўка з-пад Барысава... І не ў Беларусі, дзе было забаронена выдаваць кнігі на роднай мове, а за яе межамі — у Кракаве, Познані... Трэцяя яго кніга паэзіі «Скрыпачка беларуская» так і не пабачыла свету. Акрамя вершаў, пісаў Ф. Багушэвіч і апавяданні. Стараннямі нашых руплівцаў чатыры з іх знойдзены, прычым адно — «Тралялёначка», — можна сказаць, зусім нядаўна, ужо на нашай памяці. Знойдзены і лісты Ф. Багушэвіча, яго публіцыстыка... А ўсё астатняе, што ён пісаў? Няўжо і праўда яно беззваротна загінула?

капісы, фотаматэрыялы. Да таго ж, як гэта даказаў Рыгор Жалязняк, працуючы над дысертацыяй, рукапісная спадчына, якую перадаў Акадэміі навук БССР бацька паэта А. Ю. Багдановіч, не заўсёды па-належнаму была прачытана. Справа ў тым, што, як паведамлялі тыя, хто працаваў над гэтай рукапіснай спадчынай, «почырк М.Б-ча вельмі прыгожы і выразны ў чыставіках, у чарнавых накідах пераходзіць у надзвычайна дробны і нячытэльны», і таму «часам нават праз лупу немагчыма было разабраць напісанае». (М. Багдановіч. Творы. Т. 2. стар. 386—387). Сёе-тое ў творчасці класіка беларускай літаратуры ўдалося ўзнавіць, дапоўніць. Праца над яго спадчынай была б куды больш плённай, калі б захаваліся тыя матэрыялы, якія ў свой час перадаў АН БССР бацька паэта — аж чатырнаццаць папак! Мяркуючы па «апісу» (ён прыкладзены да другога тома твораў паэта), там было што і расчытваць, і ўдакладняць, і вывучаць. На жаль, усе тыя матэрыялы загінулі ў вайну. Так лічылася і лічыцца. Але... Ці не захапіў хоць частку іх хто-небудзь, не схаваў, а то, можа, і вывез за мяжу?..

Доўгі час па-за ўвагай даследчыкаў аставалася творчасць і яшчэ аднаго класіка нашай літаратуры Алеся Гаруна. З дзвюх некалі падрыхтаваных Інбелкультам кніг яго твораў выйшла з друку толькі адна. На шчасце, другая таксама ацалела, праўда, без канца. Ці ўдасца сабраць зноў усе творы пісьменніка пад адну вокладку? Асабліва тое, што нідзе не друкавалася, не змяшчалася на старонках перыядычных выданняў, засталося ў рукапісах? Жыццё не песціла паэта-рэвалюцыянера — арышт, высылка ў Сібір на катаргу, потым разбураны вайною Мінск, адступленне ў Кракаў і смерць. Ці былі пры пісьменніку рукапісы яго твораў? А калі былі, то дзе яны?..

Адна з самых даследаваных і вывучаных спадчына Янкі Купалы. Выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» нават выдала энцыклапедычны даведнік «Янка Купала» — першы ў гісторыі нашага народа, дзе жыццё і творчасць народнага песняра, нягледзячы на некаторыя недахопы, разгледжана грунтоўна і, што называецца, з розных бакоў. Але спадчына Я. Купалы яшчэ не сабрана, ды і не выдадзена як след. Па-за апошнім акадэмічным зборам

паэта трапіла бомба, там згарэлі разам з рукапісамі і многія творы, якія так і не пабачылі свету. Няўжо нічога з тых ненадрукаваных твораў не *захавалася? На руках, у архівах?* Ды і рукапісы ж песняра разляцеліся — у выдадзеным за мяжою бібліяграфічным даведніку «Янка Купала й Якуб Колас на Захадзе» (Нью-Йорк. 1985 г.) пазначана аж восем. Сярод іх рукапісы такіх твораў, як «Безназоўнае» (7 вершаў), паэмы «Курган» і іншы. Так што і тут ёсць яшчэ што адкрываць...

Даволі грунтоўна даследавана і творчасць яшчэ аднаго нашага найвыдатнейшага песняра Якуба Коласа. Творы яго таксама выдадзены паўней, як іншых беларускіх пісьменнікаў,—апошні збор у чатырнаццаці тамах (Мн., 1972—1978). Але зноў жа нельга сказаць, што *ў гэтым зборы змешчана* ўсё вартае ўвагі. У яго не ўвайшлі некаторыя надрукаваныя ў свой час вершы, апавяданні, артыкулы, асталіся па-за ім і многія рукапісныя творы—вершы, лісты. Дасюль, нявыяўленым застаецца і другі варыянт паэмы «Сымон-музыка», над якім Я. Колас працаваў некалькі гадоў. Калі ж праца над паэмай была закончана, паэму ўкралі разам з чамаданам у 1924 годзе па дарозе з Кіславодска ў Мінск. Хто ўкраў? Выпадковы злодзей? А мо... Пра паэму, пра тое, што «паэт пакідае толькі канву», «а ўсё іншае мяняе» пісалася ў часопісе «Полымя» (1923 г., № 7—8). Ці не прывабіла гэтае паведамленне каго-небудзь з надта пільных людзей, бо ўвага да Я. Коласа і таго, што ён робіць, у той час была асаблівая — ён быў пляменнікам Язэпа Лёсіка, які якраз тады *неаднаразова выклікаўся следчымі* на допыты па самых розных справах. Адна з іх — выхад у свет першага нумара літаратурна-навуковага весніка Інбелкульта «Адраджэнне» (1922 г.), дзе нямала старонак прысвечана творчасці песняра. Ды і сам Якуб Колас быў пад пэўным наглядам — рыхтаваўся ж судовы працэс над слуцкім настаўнікам Ю. Лістападам, на які потым выклікаўся ў якасці сведкі і сам пясняр... Дарэчы, прамільгнула было паведамленне, быццам злодзей злоўлены, але паэмы аўтару так ніхто і не вярнуў... Давялося пісаць трэці варыянт, які і прыняты за кананічны.

(Працяг на стар. 8—9).

Проза

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Пра тое, ЯК Я ЎДЗЕЛЬНІЧАЎ у навагоднім баль-маскарадзе

Апавяданне

Установа ў нас нічога — навукова-даследчая, вывучае ўсё, даследуе і ніводзін Новы год не прапусціла без баль-маскараду.

Раней так было.

Нацягнеш на сябе якога-небудзь зайчыка, матлянеш два разы вушкамі і за гэта прафком дае «моркаўку»: блакнот які-небудзь з добрушскай фабрыкі «Герой працы», ці пушачку з канцылярскімі кнопкамі № 2 з гомельскага ГПЗ-12. Кажучы коратка — абы-што падарункі. Але што лепшага было чакаць у тыя дні, калі ўсіх душыў крыважэрны застой.

Ну а цяпер, у слаўную эпоху гаспадарчага разліку, ніякіх табе блакнотаў і кнопак. Чытайце аб'яву — за лепшы маскарадны касцюм прафком, як бацька добры, пяцьдзесят рублёў адлічвае. Сінімі літарамі напісана.

Хаця тут пачухацца трэба, усёй фізіялогіяй варухнуць. Ясна ж: ранейшым зайчыкам не вылавіць зялёненькую. У буйнейшага звера трэба ўлазіць і не толькі морду хаваць — усё астатняе таксама.

Паглядзеў я на сябе ў люстэрку, нават язык высалапіў. Што ж такое вырабіць, якую маску вычаўпці, каб гэта адразу журы самлела, а прафком замест аднаго канверта два зліплыя ўручыў?

Вядома, не адзін я з такімі думкамі пакутнымі. Навакол таксама думаюць, каля аб'явы, нібы каля стала заказаў, топчуцца, умовы конкурсу ў кніжкі запісныя натуюць. Грунтоўна рыхтуюцца калегі-навукоўцы.

Канкурэнты!

Ткнуўся я тады ў бібліятэку. Гартануў газеты, часопісы. Няўжо родная перабудова не выратуе, без ідэі пераможнай пакіне?

І што ж вы думаеце — не пакінула! На такі план навяла, што аж калатнула мяне ад пятак да скіўіцаў самых. Калі толькі ўсё зрабіць так, як над газетамі падумалася, калі ні ў чым не змыліцца, а перш за ўсё ў голасе, у жэстах, і, само сабой, у адзенні, то не толькі прафкомаўская прэмія скокне ў маю кішэню, а будзе забяспечана мне вечная пашанота ад нашага па ўзросту ўжо пенсійнага, а па духу ўсё яшчэ камсамольскага начальства.

Дзякуй богу: час яшчэ ёсць і на рэпетыцыю, і на амуніцыю.

І тым не менш, я неяк адразу стаў баяцца спазніцца, а яшчэ больш прагаварыцца. І ад прыкрай думкі, што не стрымаюся і, сам таго не хочучы, раскрыю свой цудоўны план, я тут жа ў бібліятэцы хваравіта збялеў і з такім падвальным скрогатам сціснуў зубы, што бібліятэкарка, кінуўшыся да мяне, уваткнула мне ў рот аловак, каб расцяць скіўіцы, і, мусіць, чакаючы, што ў мяне прыпадак локцем спіхнула на падлогу ўсе да аднае падшыўкі.

З гэтага дня, хаваючыся ад усіх, пачаў я рыхтавацца да навагодняга маскараду. Вырашыў нічога нідзе не прасіць, не пазычаць, каб, крый божа, не здагадаліся.

Час паказаў, што я майстар канспірацыі. Падрыхтоўка прайшла па ўсіх канонах падпольнай работы. Патрохупатроху, гузік да гузіка і торба з неабходным рэквізітам зрабілася поўная. Адзенне, сям-там прыхопленае іголкай, падышло як мае быць, мяккую паходку я адпрацаваў, велічныя жэсты — таксама, некалькі значных фраз навучыўся гаварыць характэрным голасам, валасы зачасаў па памятным усім узоры, для большай пэўнасці нават жончыным лакам прыціснуў. Толькі вось трохі з вусамі выходзіла няўпраўка. Спачатку, запусціўшы іх, спадзяваўся, што да свята вырастуць. Аднак раслі яны марудна, выбіваліся нейкімі брыдкімі кусцікамі і да таго ж закручваліся ў колцы. Нават на дохлага ката я не быў падобны, а не тое што... Узнерваваны, браўся тады я за брытву. Пасля — за бутэлечку з тушшу. Густа мазаў пад носам квачыкам, старанна расціраў пальцам і з надзеяй падыходзіў да люстэрка.

Зноў не тое.

Нейкі недакормлены тэрарысцік стаяў у люстэрку з чорным закрывалкам. Ды не на вачах, як гэтага патрабуе нялёгкая служба тэрарызму, а пад носам. Такога, нягеглага, апраўдалі б нават і няўмольныя суддзі з Тэль-Авіва...

Мусіў тады, не шкадуючы, адцяць ад старога цыгейкавага каўняра добрую лапіну чорнага футра. Падсунуў тую лапіну пад нос і шчасліва ўздыхнуў. На клей пасадзіць і будзе тое, што трэба.

Не стану ўтойваць — за дні рэпетыцый сваіх і такіх вось прымерак схуднеў я. Маё круглае чэраўца зрабілася пляскатым, як стол, нос выцягся панчохай, нават адна рука папрутчэла, гнуцца, як след, перастала. Па нервах мяне стукнула, ці што?

Павёў тады плячом марудна, локцем, як завесамі, рыпнуў і ўзнялася мая рука ўдубянелая неяк урачыста, ну, зусім па-царску. Вось ён, узрадаваўся я, — жэст, памятны гісторыі. Журы перад ім, як гарох, рассыплецца разам з прафкомам.

Шчыра скажу, марыў я пра маленькую перамогу, ну пра які тулончык невялікі, а тут адразу ўсе аўсцярліцы ўпалі да маіх ног.

І вось як было.

Надышоў, нарэшце, той баль-маскарадны вечар. Канкурэнты мае, вядомая справа, хто ў чым прыпёрліся. Лёгка можна здагадацца, што былі тут усе гэтыя, ватай напханыя, зайцы і мядзведзі, прынцы й мушкецёры, арлекіны й мальвіны, драконы і вярблюды. Свінняў было тры штукі, адна ў адну — хоць ты ў хлеў заганяй. Натуральна, што быў чорт, на гэты раз вельмі ачалавечаны — у масцы бюракрата з тэлефонам на шыі. Нават нехта сноўдаўся каля ёлкі ў фраку Пячорына і за гэтым бледным Пячорыным неадступна хадзілі два Паўкі Карчагіны з маўзерамі напагатове.

Я ж пакуль не пераапранаўся, толькі цыгейкавыя вусы наляпіў. Трымаў усё сваё начынне ў торбе каля нагі.

А тым часам шыкоўны карнавал пайшоў. Аркестр на ўвесь дых уляпіў «кракадзіла Гену», бібліятэкарка, пераапранутая ў камбінезон трактарысткі Ангелінай, стала крыкам заказваць танец сваёй нядаўняй маладосці «бугі-вугі», а бледны Пячорын, убачыўшы чорта-бюракрата з тэлефонам на шыі, спапяліў яго пагардлівым позіркам. Са школкі вядома, што Пячорын не здатны, як Кацярына Астроўскага, на рашучыя ўчынкі. Толькі й можа вось так — вочы састроіць.

Трэба яшчэ дадаць, што на шведскіх сталах ляжалі савецкія бутэрброды. Ясна, што за яда... Але на той жа скандынаўскай мэблі стаяў яшчэ і наканьячаны чай! Хто мог, а маглі, вядома, усе, той браўся за кухлік з адмысловым чаем і куляў яго сабе пад маску. Я пакуль што асцерагаўся куляць, памятаючы пра сваю торбу. Толькі так злёгку тры разы смактануў з бліжэйшага цэбрыка.

Пенсійнае журы, таксама папіўшы чаю, пачало пацiху рахавацца. Што тут казаць — людзі немаладога веку, і заўсёды карціць усё раней скончыць. Я ўжо хацеў быў крыкнуць, каб пачакалі — я ж яшчэ свайго коніка не выкідваў. Ды ў гэты самы момант да ёлкі ў сярэднеазіяцкім халаце выйшаў наш дырэктар.

Дарэчы, дарма ён пераапранаўся ў ў закаспійскую світку. Хоць на асла яго зараз пасадзі, усё роўна кожны скажа, нават здалёку зірнуўшы,— ці не Рыбентроп гэта ўсеўся на Хрыстовы транспарт? Што ёсць то ёсць. Вельмі ўжо ж падобны дырэктар наш на сябрука Вячаслава Міхайлавіча.

Па звычцы дырэктар хацеў прыўзняць капялюш, каб выцерці мокры лоб. Ён толькі што ў два бакі добра-такі паскакаў вакол ёлкі з бібліятэкаркай, якая мела моду свае любімыя бугі-вугі завяршаць больш дынамічным ча-ча-ча.

Пашукаў гэта дырэктар капялюш, памацаў сабе, як хвораму, лоб, а на лбе — чалма. Ды што тут паробіш,

ПРЭМ'ЕРА КНІГІ Ў ІНСТЫТУЦЕ

У Мінскім інстытуце культуры адбылася прэм'ера кнігі «Творы» Янкі Лучыны, выпушчанай выдавецтвам «Мастацкая літаратура». У госці да студэнтаў і выкладчыкаў прыйшлі рэдактар Л. Законнікава, укладальнік У. Мархель, перакладчыкі вершаў Я. Лучыны І. Чыгрын, М. Арочка, Г. Тумаш, крытык Г. Шупенька, вядомы вучоны-літаратуразнавец А. Мальдзіс.

Уступным словам сустрэчу адкрыў загадчык кафедры літаратуры інстытута М. Грынчык.

Усе выступаючыя гаварылі пра творчую спадчыну Янкі Лучыны — аднаго з папярэднікаў і настаўнікаў Я. Купалы і Я. Коласа, чыталі вершы Я. Лучыны ў сваіх перакладах, адказалі на пытанні прысутных. Аднадушна была ўхвалена прапанова А. Мальдзіса аб увекавечанні памяці Я. Лучыны і ўстанаўленні мемарыяльнай дошкі на будынку, дзе некалі размяшчалася Упраўленне Лібава-Роменскай чыгункі, у якім у свой час працаваў Янка Лучына.

В. МАСЛОЎСКІ.

Гарацъ ці не гарацъ РУКАПІСЫ?..

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 7).

Максім Гарэцкі. Цяпер ён прызнаны аўтарытэт нашай літаратуры, яе паўнамоцны класік. А яшчэ ж зусім нядаўна яго імя і не ўспаміналася ў падручніках і хрэстаматыях, а калі і ўспаміналася, дык ледзь не з лаянкай. І добрае імя вярнулі яму яго творы, што да пары, да часу ляжалі ў рукапісах, былі невядомы ні даследчыкам, ні чытачам. Раман «Віленскія камунары» знайшоў у рукапісным аддзеле Цэнтральнай навуковай бібліятэкі АН Літоўскай ССР (г. Вільнюс), передрукаваў і прывёз у рэдакцыю часопіса «Полымя» нястомны Янка Шутовіч — былы рэдактар-выдавец заходнебеларускага квартальніка «Калоссе». Услед за раманам «Віленскія камунары» былі надрукаваны іншыя творы пісьменніка — апавяданні, аповесці, раман «Камароўская хроніка», што гадамі ляжалі ў рукапісах. У 1984—1986 гг. у выдавецтве «Мастацкая літаратура» выйшаў збор твораў пісьменніка ў чатырох тамах. Цяпер рыхтуецца дадатковы пяты том. Але і ён не ўбярэ ўсяго таго, што напісаў, пакінуў нашчадкам гэты нястомны і таленавіты працаўнік — празаік, драматург, крытык, публіцыст, вучоны, даследчык-літаратуразнавец. Акрамя аповесці «Дзве душы», «Гісторыі беларускай літаратуры», многіх і многіх артыкулаў, што змяшчаліся і ў дарэвалюцыйных і паслярэвалюцыйных выданнях, асталася немалая рукапісная спадчына—аповесць пра жыццё у высылцы, запіскі, лісты... Трапляліся мне на вочы, калі працаваў у рэдакцыі часопіса «Полымя» і напісаныя яго рукой апавяданні, на некаторых з якіх стаялі рэзалюцыі: «Не друкаваць. Накіраваць у НКВД». І размашысты подпіс літаратара, які ў той час працаваў на адказнай пасадзе ў Галоўліце. Дзе тыя апавяданні, у якім з архіваў іх шукаць?..

Наогул, архіўная гаспадарка ў Беларусі, ды, мабыць, і не толькі ў Беларусі, патрабуе асобнай размовы. Дзе што шукаць, у якім з архіваў знаходзіцца тая ці іншая справа? У свой час быў створаны Цэнтральны дзяржаўны архіў літаратуры і мастацтва (потым ён стаў архівам-музеем) БССР. Але... Калі б яму пры ўтварэнні, ці хоць бы пасля былі перададзены ўсе матэрыялы і дакументы, што датычаць літаратуры і мастацтва. А так... Скажам, у 1930 годзе была арыштавана разам з вучонымі і вялікая група пісьменнікаў — той жа М. Гарэцкі, У. Дубоўка, Я. Пушча, А. Бабарэка, У. Жылка... Вядома, пры арыштах праводзіліся вобыскі на кватэрах (іншы раз і без арыштаў, як гэта было, напрыклад, у Я. Коласа), забіраліся як «кампрамат» рукапісы закончаных і незакончаных твораў, а таксама пісьмы, дзённікі і г. д. Дзе ўсё гэта сёння шукаць? Ды і іншыя творы літаратуры, што забіраліся потым пры ўсіх арыштах?.. Знішчаны яны, ці ўсё ж дзесьці захаваліся? Якая сакрэтнасць у гэтых творах ці рукапісах? Хіба што яны даказваюць — іх аўтары ні ў чым не вінаватыя, былі пазбаўлены волі, а то і жыцця нізашто... Пытанні гэтыя не дасужыя, а вельмі важныя для нашай літаратуры, улічваючы, што больш за сто (123) беларускіх пісьменнікаў былі рэпрэсіраваны. І ў кожнага ж з іх пры арышце нешта забіралася. Андрэй Мрый, напрыклад, у лісце «Другу працоўных Іосіфу Вісарыёнавічу Сталіну» прызнаваўся: «Але, каюся, мяне ніколі не пакідала думка пра літаратуру. Увесь час працягваўся літаратурны сверб. За час з 1934 года я напісаў шмат навел, аповесцяў і раман з лагернага жыцця «Жывы дом» («Полымя», 1988, № 1). Дзе сёння гэтыя творы, ды і ненадрукаваныя «скруткі» «Запісак Самсона Самасуя»? Нарэшце, вернуты літаратуры «Дзённік» Кузьмы Чорнага, «Лісты да жонкі» Сымона Баранавых, «Аповесць для сябе» Барыса Мікуліча, апавяданні Лукаша Калюгі. Выяўлены ў архівах, дарэчы, прыхопленыя з выдавецтва вядомым прайдзісветам ад літаратуры Л. Бэндэ, карэктура зборніка вершаў З. Астапенкі «Як шум дажджу», што так і не выйшаў, і падпісаны да друку рукапіс зборніка вершаў «Смарагды кроз» Сяргея Астрэйкі — яны таксама неўзабаве пабачаць свет... А ўсё астатняе? Дзе раман «Крывічы» Міхася Зарэцкага, які пачаў друкаваць

калі пот цурчыць. Мусіў дырэктар расплесці гэту арафатаўку, каб хоць ёю выцерціся. Дык вось выціраецца ён, пасля танцаў здыхацца не можа, але ўсё ж прынцыпова гэтак звягае да ўсіх — таварышы, маўляў, сябры, сярод нас ёсць тыя, хто не захацеў выканаць умоў конкурсу і прыплёўся, даруйце, прыйшоў на свята без маскарадных убораў. Узвысім наш голас абурэння, сябры і таварышы, і пакажам на іх пальцам...

Гэта так ён пажартаваў, але пальцам крывым усё ж тыцнуў. І ясна ў каго — у мяне.

— Што вы, таварыш (пасля з'едлівага звароту «таварыш» ён на памяць зачытаў усё напісанае на першай старонцы майго пашпарта), толькі вусы наляпілі, дзе ваш касцюм навагодні?

— Трошкі пачакайце (я таксама назваў дырэктара па пашпарту), праз хвіліну буду гатовы.

Выперся гэта я з агульнай залы, звярнуў за рог, расперазаў сваю тарбіну і — аблачыўся.

Калі вярнуўся, аркестр, выпільваючы: «дзевачка Таня, чаво табе нада», не пакідаючы іграць, увесь — да апошняга смыка — неспадзявана заляскаў зубамі. З кожнай секундай зубоўны ляскат узмацняўся і ўзмацняўся, пакуль дарэшты не заглушыў варожую «дзевачку Таню».

У парозе я наўмысна прыпыніўся, разламаў дзве папяросы «Герцагавіна Флор», духмяным тытунём натаптаў люльку, шкрабянуў запалкай і, пыхнуўшы два разы гаючым дымком, прыкурыў.

Вакол мяне на дыбачках стаяла круглая цішыня. Пах каньяку паволі змешваўся з высакародным водарам «Герцагавіны Флор». Зайцы перасталі скакаць, свінні рохкаць, мядзведзі працягваць лапу, драконы выпускаць дым, а вярблюды, зразумела, плявацца.

Дырэктар-рыбентроп стаяў у напалове раскручанай чалме і вольным яе канцом, на ўсякі, відаць, выпадак, стаў звязваць сабе ногі.

Трымаючы ў напаўсагнутай руцэ люльку, я мякка ступіў хромавымі ботамі па паркеце — рушыў у глыбіню залы.

Бібліятэкарка ад страху прысела і хацела накрыцца. Але чым? На ёй толькі ж, памятаеце, трактарысцкая амазонка. Беднай жанчыне давялося з адкрытай галавой паўзці хавацца пад ёлку. За ёю ўслед пасыпаліся ўсе гэтыя мальвіны й арлекіны, і яшчэ нехта з рагамі. Прынцы ж і мушкецёры, паклаўшы рукі на шпагі, пакуль яшчэ захоўвалі спакой. А вось інтэлігент Пячорын, дурань, тузануўся — пратэставаць захацеў, ці што? — Тады Паўкі Карчагіны ўзнялі свае паслухмяныя маўзеры і замест кампрэсу прыклалі іх да гарачай інтэлігенцкай галавы. Такія рашучыя лекі, як выявілася праз імгненне, больш паўздзейнічалі на ўтрусянелы аркестр — ён адразу ж урэзаў «Інтэрнацыянал».

З імператарскай лянотаю, узняўшы правую руку, я спыніў музыкаў.

— Прывэтствую вас, дарагіе таварышчы і паздраўляю сы праздныкам (зусім па-грузінску звярнуўся я да журы).

Яшчэ і ў гэты момант я марыў, як ужо прызнаваўся тут, пра маленькі свой Тулон. Я сапраўды думаў толькі пра пяцьдзесят рублёў, якія з асалодаю апушчу ў глыбокую, цяпер ужо генералісімускую, кішэню, але тут, наогул кажучы, мільёны пасыпаліся...

Пасля майго шчырага вітання наканьячанае журы падхапілася і выгукнула як па камандзе:

— Слава Вівосіпу Вісарывонавічу, сла-в-ва!

— Сла-в-ва! — падхапілі зайцы, свінні, мядзведзі, вярблюды і, здаецца, усе астатнія. Нават з-пад ёлкі нехта пішчаў мне славу. Мусіць, бібліятэкарка.

Яна, дарэчы, ужо выпаўзала на волю, распіхвала ў бакі няўцямлівых мальвінаў і арлекінаў, адначасова робячы мне нешта падобнае на кніксен.

Бібліятэкарка глядзела на мяне аддана. Мужная жанчына. Не падымаючыся, яна папаўзла выбаўляць дырэктара з карнавальнае чалмы.

— Вівосіп Вісарывонавіч, вы... да нас... праз столькі часу (вызвалены з чалмы, дырэктар хацеў ад радасці ўпасці мне на грудзі, але я стрымаў яго сталёвым позіркам. Я баяўся, што ў экстазе ён можа паадкусваць з маіх пагонаў генералісімускія зоркі)... А ў нас такое робіцца ў краіне... дарагі Вівосіп Вісарывонавіч... такое робіцца...

Дырэктар не вытрымаў і заплакаў.

Журы таксама заплакала.

«Што яны ...падурэлі (падумаў я), няхай даюць пяцьдзесят рублёў і ўсё тут. Па ўсім жа відаць, што мая апранаха лепшая...»

Я ўжо хацеў сказаць пра гэта, як тут, адштурхнуўшы абодвух карчагінцаў, на сярэдзіну залы выбег бледны Пячорын.

— Таварышы, вы што, аслеплі ці чаю перапілі?.. У нас баль-маскарад... свята... А вы ўсё ў дрэнную палітыку перакруцілі і вам павінна быць сорамна (Пячорын звярнуўся да дырэктара), вам таксама (выдаў порцыю журы), а вам асабліва (гэта ўжо мне)...

І што я тут бачу! Слёзы дырэктара пасля пячорынскай філіпікі неяк адразу павысыхалі; журы, гэта старое шмоцце, пачало збянтэжана сівую патыліцу шкрэбці; а да Пячорына пасаюзніцку падступілі прынцы і мушкецёры.

«Ах, сволачы, грошы мае хочаце заціснуць, тады я раскручу вас на ўсю вяроўку...»

— Лаўрэнцій (гукнуў я ў прастору, ні на што пакуль не спадзеючыся)!..

На «лаўрэнція» імгненна адгукнуўся наш адказны за грамадзянскую абарону Пятро Пятровіч. Былы палкоўнік, ён папёр на мяне страявым крокам. Не спыняючыся, Пятро Пятровіч наставіў каўнер пінжака і пад самае горла падгарнуў улогі. Пінжак стаў падобны на фрэнч. І яшчэ Пятро Пятровіч паспеў на хаду ператварыць акуляры ў пенснэ — абламаў на іх дужкі.

— Слухаю вас, Вівосіп Вісарывонавіч!

Мяне аж сцепанула. І нядзіва. Так нечакана ўбачыць каля сябе самога Лаўрэнція! Аднак перамог я здрадніцкі спалох і канчаткова зжыўся з роляй правадыра.

— Лаўрэнцій (ціха, зусім ціха сказаў я), вы этом зале прысутствуют подлые агенты імперыялізма і перві із ных...

Музыканты пападалі, прыкрываючы галовы пюпітрамі. Журы, як трэба было чакаць, палезла пад стол. Мужная бібліятэкарка закрыла сабой дырэктара. Мальвіны з арлекінамі так і засталіся пад ёлкай. Зайцы, свінні, мядзведзі драконы і нават вярблюды перабеглі на мой бок. Прынцы і мушкецёры, так і не выцягшы сваіх шпагаў, адступілі да шведскага стала. Карчагіны зноў узнялі свае паслухмяныя маўзеры і, не чакаючы каманды, пачалі цэліцца ў патыліцу Пячорына...

Марудна з кута ў кут я прайшоўся па зале, чуючы толькі сваё дзяржаўнае дыханне. Як скіпетр, у левай руцэ нёс перад сабой патухлую люльку. Увагнуўшы галаву, я зноў распаліў яе і падумаў: «Што ў параўнанні з т а к о й вось люлькай усе гэтыя шпагі і маўзеры...»

— У падвал яго, расстраляем пасля (ужо не хаваючыя, па-беларуску загадаў я начальніку грамадзянскай абароны).

— У падвал Пячорына! Вядзіце туды, дзе ляжаць працівагазы (крыкнуў Карчагіным мой адданы Лаўрэнцій)!

Дырэктар-рыбентроп выйшаў з-за бібліятэкаркі і ўпаў перада мной на калені.

— Вівосіп Вісарывонавіч, пашкадуйце нас і не пакідайце!

— Не пакіну (суцешыў я).

Надзёныя радкі

Мікола КАВАЛЕЎСКІ

АНАТОМІЯ ЗАСТОЮ

Праіснаваць бясхмарна, роўна
жадалі блізкім і сабе —
інертнасці застойнай коўдра
нас ахінала пакрысе...

Пачуццяў быццам не хавалі,
але драбнеў сяброўскі стол —
размовы, спрэчкі нашы сталі
ці пра хакей, ці пра футбол.

На сходах быццам не маўчалі,
але не лезлі на ражон —
калі каго крытыкавалі —
не вельмі ўзрушаўся ён.

Сумлення быццам не гублялі,
але з гадамі ўсё часцей
пра асабісты клопат дбалі —
шукалі месца, дзе цяплей.

Пачуццяў быццам не хавалі,
на сходах быццам не маўчалі,
сумлення быццам не гублялі,
ды толькі сэрцамі згасалі...

ДЗІКАЕ ПАЛЯВАННЕ...

Памяці У. С. КАРАТКЕВІЧА

Паляванне гуляла —
Думкі, памяць знішчала.
Паляванне гуляла —
Страх, бяду раздавала.

Паляванне гуляла —
Душы, сэрцы таптала.
Паляванне гуляла —
Зло размах набірала.

Паляванне гуляла —
Хабар брала, ілгала.
Паляванне гуляла
І сумленне губляла.

Паляванне гуляла
Ды зямля застагнала,
Ды нарэшце ў народа
Цярпення не стала.
Паляванне гуляла
Ды ганебна сканала...

...Але здаецца мне парой:
Не згіне страшная легенда
Пакуль хоць у душы адной
Жыве ці Стах,
ці Берыя,
ці Бэнда...

часопіс «Полымя», але так увесь і не надрукаваў? Мяркуючы па адным з артыкулаў А. Канакоціна, што змешчаны ў яго кнізе «Літаратура — зброя класавай барацьбы» (Мн., 1933 г.) гэты раман ён, тады загадчык аддзела ЦК КП(б)Б, чытаў. Значыцца, раман быў закончаны... Да слова, трэба прызнаць, што М. Зарэцкаму не надта шанцуе з публікацыямі твораў — дасюль неперавыдадзены яго шумна вядомая аповесць «Голы звер» (1926 г.), нарысы «Ceні-крывавай мінуўшчыны» (1927 г.), «Падарожжа на новую зямлю» (1929 г.) ды і многае іншае.

Чакае свайго ўдумлівага даследчыка і публікатара і вялікая, разнастайная спадчына Уладзіміра Дубоўкі. Колькі артыкулаў на самыя розныя тэмы надрукаваў ён у адным толькі часопісе «Узвышша»! А колькі сваіх твораў потым ён, вярнуўшыся з «мест не столь отдаленных» прапаноўваў рэдакцыям, а іх так і не надрукавалі!.. Паэмы, вершы, п'есы... Змешчаны некаторыя яго творы і за мяжою. Проста дзіву даешся, маем столькі даследчыкаў роднай літаратуры, столькі крытыкаў, а творчасць такога выдатнага прадстаўніка нашай літаратуры так і не даследавана па-належнаму. Ды і не выдадзена...

Не выдадзены, як таго заслугоўваюць, і творы Язэпа Пушчы. Няма кнігі артыкулаў ды і апавяданняў Адама Бабарэкі. Добра, што рыхтуецца другое, найбольш поўнае, выданне твораў Лукаша Калюгі. Але не трэба забываць, што Л. Калюга паспеў надрукаваць у часопісе «Полымя» (1931, № 6—7) толькі першую частку «Нядолі Заблоцкіх», астатнія часткі асталіся ў рукапісе. Дзе яны? У выданні «Нядолі Заблоцкіх», што выйшла за мяжою, пераказаны змест ненадрукаваных частак. Можа, не губляць надзеі, пашукаць іх? Ды і, як сведчаць тыя, з кім Л. Калюга ліставаўся, адбываючы высылку ў Ірбіце, там ён напісаў раман «Пустадомкі». Зноў жа — ці не пашукаць і яго? Надзеі знайсці, вядома, мала, і ўсё ж... Як кажуць, а раптам— чым чорт не жартуе...

Хацелася б ведаць, і дзе знаходзіцца архіў самога згуртавання «Узвышша», а таксама часопіса пад той жа назвай. Аб'яўленыя ў свой час «контррэвалюцыйнымі», «нацдэмаўскімі», «кулацкімі», і сама арганізацыя і часопіс былі разгромлены. Але ж некаторыя матэрыялы былі забраны як доказы, «кампрамат» і фігуравалі ў справах арыштаваных. Дзе, у якім архіве яны знаходзяцца цяпер?..

Не выдадзены пакуль што поўна, з адпаведнымі каментарыямі і тлумачэннямі творы Уладзіміра Хадыкі. Частка яго вершаў так і засталася ў газетах і часопісах таго часу, калі жыў і друкаваўся паэт, частка змешчана ў кнізе пасля ўжо яго рэабілітацыі, але не цалкам, а са скарачэннямі. Калісьці выдаць усю спадчыну У. Хадыкі браўся Варлен Бечык. Хто, хто возьмецца цяпер? А Міхась Чарот? Няўжо той двухтомнік, што выйшаў трыццаць год таму назад; гэта і ўсё, што засталося вартае са спадчыны песняра рэвалюцыі і першых год Савецкай улады на Беларусі? Быў раман пад назваю «Ён» і ў Платона Галавача. Былі творы, якіх мы дасюль не чыталі, і ў Барыса Мікуліча, і ў Васіля Каваля, і ў Сымона Баранавых, і ў Тодара Кляшторнага, і ў Васіля Шашалевіча, і ў Сяргея Дарожнага, і ў Уладзіслава Галубка, і ў Юлія Таўбіна... Ды і ва ўсіх астатніх, вядомых і, на жаль, зусім невядомых, маладых пісьменнікаў, каго арыштоўвалі і хто так і не вярнуўся са сталінскіх турмаў і лагераў—загінулі хто раней, хто пазней. А які лёс напаткаў іхнія напісаныя, але так нідзе і ненадрукаваныя творы?.. Таксама беззваротна загінулі ці дзе-небудзь ляжаць у архівах?.. А, можа, сёе-тое і прысвоена нячыстымі на руку людзьмі, тымі, хто дапамагаў выкрываць і арыштоўваць «ворагаў народа», выдадзена за іншымі — сваімі — прозвішчамі?..

Вялікі гістарычны раман напісаў Рыгор Мурашка. У бытнасць маёй працы ў рэдакцыі часопіса «Полымя» мне пашанцавала чытаць гэты раман, рыхтаваць да друку. Але выявілася — урыўкі з рамана змяшчаліся ў час вайны ў прафашысцкай «Беларускай газэце». І раман імгненна знік з рэдакцыі ў невядомым кірунку. Дзе ён цяпер?

Шмат не даследаванага, не вывучанага, ды і не выдадзенага і ў літаратуры Заходняй Беларусі. А творчасць, дзейнасць тых, хто апынуўся ў эміграцыі? Няўжо гэта нецікава, нікога нічаму не можа навучыць?.. Замоўчванне — не лепшы выхад са становішча...

Вялікую шкоду нашай літаратуры прынесла рэдагаванне і самарэдагаванне, так званая, унутраная і яўная цэнзура. Вярнуўшыся пасля доўгага перапынку зноў да творчай працы, У. Дубоўка, Я. Пушча ды і некаторыя іншыя часам так правілі свае творы, што яны страцілі сваю былую вастрыню, жыццёвасць і прывабнасць. Як цяпер друкаваць гэтыя творы — паводле апошніх рэдакцый ці ўсё ж першых? А, можа, у асобных выпадках змяшчаць побач і адну і другую? З практыкі працы ў рэдакцыі часопіса «Полымя» ведаю, як аўтары раманаў, аповесцяў, апавяданняў неахвотна ішлі на пэўныя праўкі. Але змушаны былі рабіць гэта, бо інакш... Наўрад ці былі б надрукаваны іх творы. Многіх аўтараў тых папраўленых, іншы раз без іхняй на тое згоды, твораў няма ўжо жывых. І пры выданні, перавыданні іх твораў, вядома ж, варта вяртацца зноў і зноў да рукапісаў. Тады чытач будзе сапраўды чытаць тое, што напісаў аўтар, а не тое, што пакінулі рэдактары. Асабліва зарэдагаваны творы аўтараў, якія пісалі востра, бескампрамісна — А. Кулакоўскага, П. Пестрака, А. Макаёнка, У. Караткевіча... Зноў жа — у іх, ды і ў некаторых іншых, пасля смерці засталіся ненадрукаваныя пакуль што творы. Навошта іх трымаць, хаваць ад народа? «Рукапісы не гараць» — добрае суцяшэнне, але на практыцы бывае ўсяк. Колькі іх ужо згарэла, ды і загінула! І да вайны, і ў вайну, ды і пасля вайны...

Знявервацца, апускаць рукі не варта — трэба шукаць яшчэ ненадрукаваных рукапісаў, шукаць твораў, што згублены, забыты, знявечаны праўкамі рэдактараў і цэнзуры. Чэсць і і хвала кожнаму, хто прычыніцца да гэтай так патрэбнай сёння высакароднай працы. Нашы папярэднікі заслугоўваюць таго, каб пра іх помнілі, каб ім памаглі дарабіць тое, чаго яны не маглі ці не паспелі зрабіць самі. Вынікі такой працы ўзбагачаюць нашу літаратуру, духоўную культуру, вяртаюць народу яго скарбы. Самы свежы прыклад такога вяртання — знойдзеныя і апублікаваныя на старонках часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» (1988 г., № 6) вершы пісьменніка-нашаніўца М. Арла (С. Пяцельскага). Удача, якая напаткала І. Саламевіча, неаднойчы радавала і іншых руплі́ўцаў на гэтай ніве — С. Александровіча, Г. Кісялёва, А. Мальдзіса, У. Калесніка, У. Казберука, Г. Каханоўскага, У. Содаля, В. Рагойшу...

Хочацца спадзявацца і верыць, што гэтай радасці пабольшае, калі будуць, нарэшце, адкрыты ўсе архівы, асабліва тыя, якія хаваюць матэрыялы працэсаў гвалту і здзеку з усіх сумленных людзей — 30—40-х ды і пазнейшых гадоў...

ІМКНЕННЕ ДА КАНТАКТУ

Нататкі з рэспубліканскай выстаўкі

Сёння даволі часта ў прафесійным асяродку гучаць словы «беларуская нацыянальная графіка». Менавіта яе развіццё робіца праблемай, вырашэнне якой выходзіць за рамкі звычайных спрэчак пра віды і жанры творчасці. За пытаннем пра стан нацыянальнай графікі і яе перспектывы паўстае другое — якім шляхам ісці беларускаму мастацтву ў час дэмакратызацыі і галоснасці, якой быць сучаснай духоўнай культуры Беларусі?

Гравюра метафарычная, сімвалічная, часам эпатажная, адразу ж аказваецца ў цэнтры ўвагі — з гледачом нібыта адбыўся кантакт... Гравюра ж у поўным сэнсе рэалістычная, здаецца ледзь не ўчарашнім днём, прыцягваючы да сябе значна меншую цікаўнасць, чым «канцэптуальныя» графічныя экзерсісы. У традыцыйных формах рэалізму не выказаць новага жыццёвага зместу — вось адзін з галоўных пастулатаў, на якім трымаецца крытыка сучаснай рэалістычнай графікі. Канцэпцыя гэтая даволі спрэч-

А. КАШКУРЭВІЧ. «Перакрыжаванне».

М. РАГАЛЕВІЧ. «Двое».

ная, але само пытанне аб здольнасці «традыцыйнай» графікі сказаць штосьці важнае сучаснаму гледачу, — безумоўна, стаіць перад і мастакамі, і крытыкамі.

Можна зразумець маладых беларускіх графікаў, якія, падаючыся гэтым сумненням, нагнятаюць эстэтычныя страсці, спрабуюць ледзь не кожны дзень пачаць мастацтва спачатку. Не надта суцяшае думка, што ва ўсе часы добрых мастакоў было менш, чым кепскіх і сярэдніх; не ўстойлівых перад спакусай — больш, чым якія служылі адной ідэі. Спадзявацца на час, які ўсё паставіць на сваё месца? Думаю, не варта перакладаць нашы праблемы на плечы нашчадкаў, у якіх будзе дастаткова сваіх.

Шматпланавасць свядомасці чалавека канца XX стагоддзя праяўляецца ў творах самай рознай тэматыкі і стылістыкі: у паглыбленай філасафічнасці У. Правідохіна і В. Славука, у асацыятыўна-паэтычных напластаваннях З. Літвінавай і Р. Сіплевіч, у лірычнай непасрэднасці В. Паўлаўца і А. Цітковa, складаным метафарызме Г. Скрыпнічэнкі, мяккай вытанчанасці малюнка В. Пашчасцева, ва урбанізме К. Паплаўскай і мяккай іроніі К. Куксо. Няхай то будзе цудоўная серыя афортаў на тэмы «гарадскога жыцця» А. Кашкурэвіча, дзе вобразна дакладна ўзноўлена журботная атмасфера чалавечай самоты ў нашым бурлівым жыцці, ці сімвалічна зашыфраваныя «Святы» М. Селешчука,— іх збліжае паміж сабой сур'ёзнае мастацкае асэнсаванне праблем нашай рэчаіснасці. Дзелячыся з намі вынікамі гэтага асэнсавання, аўтары не баяцца, што «глядач не зразумее», пазбягаючы схематызму, націскам, якія непазбежна вядуць да спрашчэнства.

Пра А. Кашкурэвіча мне хацелася б сказаць асобна. Мадэлюючы «складаны просты свет», мастак толькі пазначае вектар пошукаў і, прадастаўляючы свабоду выбару, настойліва ўцягвае нас у дзейную сатворчасць. Іншымі словамі, гэта мастацтва не адказаў і гатовых рашэнняў, а пытанняў, вялікіх і важных, звернутых да сябе, да нас, да ўсіх.

З асаблівай выразнасцю вымалёўваецца праблема ўзаемазвязанасці быцця там, дзе ўзнікае тэма гістарычнай памяці і экалогіі культуры. Сапраўды, свайго роду дыялог з гісторыяй, з галасамі мінулага ўвасоблены ў творчасці У. Шапялевіча, Э. Агуновіча, Г. Шутава, Я. Куліка. А літаграфская серыя «Мова наша родная» У. Басалыгі, дакладней, прадстаўленая на выстаўцы частка яе, мне ўяўляецца значным творчым дасягненнем мастака. Абсалютна згодны з гледачом, які напісаў у кнізе водгукаў: «...Было б вельмі добра, каб якое-небудзь выдавецтва надрукавала серыю У. Басалыгі. Які падарунак быў бы нашым дзеткам! І, дарэчы, гэта вельмі актуальна ў час, калі мы так шмат гаворым і пішам пра вяртанне нашай роднай мовы».

У мастацка-публіцыстычных *навелах «Старонкі гісторыі»* С. Волкаў звяртаецца да нашай шматпакутнай, трагічнай гісторыі. Частка гэтай серыі ўжо экспанавалася на выстаўцы, прысвечанай 70-годдзю Вялікага Кастрычніка. Сёння яна закончана. Такія аркушы, як «30 мая 1930 года», «12 чэрвеня 1937 года», «28 студзеня 1987 года», надаюць серыі асаблівую вастрыню і, магчыма, менавіта яны перш за ўсё прыцягваюць увагу гледача. «У натоўпе ніхто не вінаваты і ўсе вінаваты разам»,— сказаў паэт. Волкаў таксама не здымае віну з сябе, з сучаснікаў за тое, што адбывалася з краінай. Праўда, ён больш канстатуе, чым разважае. Але ў сваёй канстатацыі мастак катэгарычны, не баіцца выклікаць на сябе агонь шахаўцовых і іх прыхільнікаў.

Праўда, серыя няроўная і па пластычных, і па стылёвых рашэннях, сям-там аўтар збіваецца на шлях вобразнай прамалінейнасці, карыкатурнасці і фельетаністыкі. Ён нібыта спяшаецца, гоніцца за часам, за падзеямі, не заўсёды паспяваючы іх па-мастацку асэнсаваць.

Агульны высокі прафесіяналізм беларускіх графікаў агульнавядомы. Ён дазваляе мастакам ёміста і арыгінальна выказаць дух і рытм часу, наблізіцца да разумення калізій сацыяльнага і духоўнага жыцця.

Глыбіня і самабытнасць вобразнага мыслення адчувальная і ў серыі акварэльна-тэмперных аркушаў «Любі зямлю» У. Савіча, і ў філасафічных афортах С. Балянка, і ў напружана-драматычнікх літаграфіях Ю. Герасіменкі-Жызнеўскага да «Знаку бяды» В. Быкава, і ў «экалагічнай» графіцы М. Гуршчанкова і У. Мяховіча, і ў экспрэсіўна-энергічных, «міфалагізаваных» кампазіцыях І. Кашкурэвіча...

Творчыя пошукі прыгаданых мастакоў і моладзі далёкія ад таго, каб іх ні было самазаспакоенасці і завершанасці, яны прасякнуты той трывогай, тым неспакоем, без якіх немагчыма стварэнне сапраўднага мастацтва. У той жа час у экспазіцыі ёсць нямала аркушаў, знешняя тэхнічная эфектнасць якіх прыкрываюць банальнасць мыслення. Ёсць рашэнні, так сказаць, «другасныя». Сустракаюцца і работы, прадыктаваныя не столькі ідэйна-мастацкімі, колькі вузка практычнымі, «дагаворнымі» меркаваннямі.

Але выстаўка ў цэлым усё ж атрымалася! Дарэчы, пра гэта сведчаць і запісы ў кнізе водгукаў. Вось некаторыя з іх: «Пасля наведання такіх выставак узбагачаецца наш духоўны свет», «Скажу толькі адно: які таленавіты наш народ!», «Радуе вока культура экспазіцыі». «Выстаўка — проста цуд», «Вельмі шкада будзе, калі гэта багацце прыгажосці, натхнення і праўды зноў запхнуць у майстэрні. Трэба накіраваць усё гэта на выстаўкі ў іншыя гарады рэспублікі. Выстаўка вельмі цікавая як па зместу, *так і па жанрах».*

У кнізе водгукаў ёсць, вядома, і негатыўныя запісы тыпу: «Сорамна за ўзровень беларускай графікі. Едзьце ў Прыбалтыку і паглядзіце, як трэба працаваць», «Выстаўка, за рэдкім выключэннем, нясе ў сабе мізэрны духоўны зарад». Праўда, такіх водгукаў — адзінкі. Аднак хацелася б разам са шматлікім гледачом спытаць у дырэкцыі Палаца мастацтваў: калі ж кончыцца дзіўная і незразумелая практыка пакідаць многія выстаўчаныя творы без этыкетак?! Вось што пішуць наведвальнікі: «Шкада, што не ўсе аўтары «ўдастоіліся гонару» быць названымі, няма этыкетак», «Некаторыя работы — без прозвішча аўтара і назвы. Жах!», «Дырэктар! Развесьце этыкеткі! Пашкадуйце гледачоў!»

Нататкі аб выставе мне хацелася б скончыць на мажорнай ноце. Рэспубліканская выстаўка графікі і скульптуры з'явілася дастойным завяршэннем цэлай серыі экспазіцый, прысвечаных юбілею Саюза мастакоў БССР. Сёння ўжо смела можна гаварыць аб існаванні ў Беларусі нацыянальнай школы графічнага мастацтва, аб высокіх дасягненнях кніжнай ілюстрацыі, аб узлёце акварэлі, якіх я не прыгадваў — яны заслугоўваюць асобнай гаворкі.

Своечасова выдадзены цудоўны каталог, навага да памяці адышоўшых майстроў (на выстаўцы экспануюцца творы А. Астаповіча, М. Філіповіча, І. Гембіцкага, А. Мазалёва, М. Сеўрука, В. Цiхановiча, Л. Лейтмана, А. Волкава, А. Паслядовіч *і інш.*), удзел у выстаўцы жывапісцаў, манументалістаў, плакатыстаў, скульптараў, мастацтвазнаўцаў, якія паспяхова працуюць і ў галіне графікі; высокая культура экспазіцыі — усё гэта заслуга арганізатараў выстаўкі, усёй графічнай секцыі саюза.

Барыс КРЭПАК.

НЕ ЧАКАЛІ

Рэпліка беспрацоўнага рэжысёра

Трохі больш за год назад газета «Советская Белоруссия» дала мне магчымасць выказацца артыкулам «Ці чакаюць нас у тэатры?». Мы, тагачасныя студэнты БДТМІ, перайшлі на пяты курс, сталі дыпломнікамі, вельмі спадзяваліся на добрую долю... І сёння ад імя ўсіх нас, ужо маладых спецыялістаў-рэжысёраў, шчаслівых уладальнікаў сур'ёзных кніжачак з афіцыйным словам «ДЫПЛОМ», я паспрабую скончыць свае развагі на тэму «чакалі ці не чакалі нас у тэатрах рэспублікі?»

У 1988 годзе нас выпусцілі на ўсе тэатры рэспублікі — чатырох, заўважце, а не чатырыста! Такі мізэр пры такой агульнапрызнанай нястачы рэжысёрскіх кадраў у рэспубліцы! Ды нас нарасхоп павінны былі браць! За намі ў чаргу мусілі шнуравацца яшчэ за год-два да заканчэння інстытута! Але чаму ж тады, мы, выпускнікі-рэжысёры БДТМІ, марнуем свой час і талент на ўсталяванне, размеркаванне; намагаемся, пачаўшы з дыпломнага курса, увапхнуць сябе праўдамі і няпраўдамі ў тэатры?

Дык вось, з дыпломнага курса мы былі кінуты на волю лёсу *і мусілі самаўсталёўвацца* і самазабяспечвацца. Гэта што, адзнака новага часу? Цікава, чым у гэты час займаліся ўсе тыя асобы, якім па абавязку сваёй службы трэба было займацца намі? Як я разумею таксама... самазабяспечваліся! І вось «паселі» гаротныя студэнты на міжгароднія тэлефоны, вышукваючы знаёмцаў і прыяцеляў па ўсёй нашай краіне і вымольваючы з іх пераддыпломную і дыпломную практыку. Да прыкладу, студэнт Дубовік ажыццявіў свой дыплом недзе на Украіне. Мне прапанавалі амаль авантуру — пазапланавы спектакль і, да ўсяго, першую пастаноўку п'есы! Астатнія калегі-няшчаснікі, таксама на злосць усім (педагогам? чынавенству?) а-ба-ра-ні-лі-ся!

Як тут даць веры нашай планавай гаспадарцы? Паводле яе студэнт-рэжысёр праходзіць — паслядоўна — асістэнцкую практыку, потым пераддыплом-

ГОСЦІ МІНСКА

«Неакадэмічны» тэатр

13 сакавіка ў Мінску пачынаюцца гастролі Маскоўскага маладзёжнага тэатра на Краснай Прэсні

Іх адкрывае спектакль па п'есе Аляксандра Вампілава «Прадмесце». Сваю версію тэатр назваў «Я іграў на танцах і пахаваннях». Гэта біблейская прытча пра блуднага сына, але, так бы мовіць, «навыварат». Гутарка — не аб крэўнай роднасці: у спектаклі паказана імкненне выраслага без бацькі юнака да чужога чалавека, у якога ёсць свае дзеці. У драматургіі Вампілава схаваны нейкі сакрэт трансфармацыі: крэўная роднасць, фармальная «праўда» нічога не варты. Парадокс, але хлусня аказваецца бліжэй да ісціны, чым рэальнасць: а фармальная праўда абарочваецца жорсткасцю і бессардэчнасцю, бесчалавечнасцю і абыякавасцю. Тэатр так і вырашае гэты спектакль — на мяжы парадокса, вясёлай фантастычнай эскапады. Але пры гэтым глядач адчувае жывы боль... Тэатр цікавіць не бытавое праўдападабенства, а штосьці іншае: аўтары спектакля імкнуцца «разабраць гадзіннік» і зазірнуць унутр.

Пасля паказу ў Югаславіі чэхаўскай «Чайкі» ў пастаноўцы мастацкага кіраўніка тэатра Юрыя Паграбнічкі мясцовая крытыка адзначала дакладнасць «у дыягностыцы стану свядомасці рускай інтэлігенцыі. Пры дапамозе шэрагу дэталяў і перш за ўсё ігры акцёраў рэжысёр ілюструе пакутлівы стан, народжаны пачуццём непатрэбнасці...»

Параўноўваючы спектаклі Тэ-

ШТО СЁННЯ СЕЕМ?..

З нагоды аднаго канцэрта

Калядны вечар 6 студзеня абяцаў быць шчодрым на радасць сустрэчы з народным танцам. У зале Дома літаратара не было дзе яблыку ўпасці. Яднала усіх чаканне Свята, прычашчэння да светлых вытокаў мастацтва: назва вечарыны «З мінуўшчыны — у дзень сённяшні» абнадзейвала. Ды і арганізатары сустрэчы — кафедра харэаграфіі Мінскага інстытута культуры — урачыстым адкрыццём вечарыны запэўнілі, што жыве наш беларускі танец ва ўсім яго харастве.

Ці бачылі вы калі-небудзь сучасны бетонна-шкляны гмах з саламянай страхой і прыжмуранымі вачыма-вокнамі, як у вясковай хаце? А прыгожае ўзвышанае збудаванне без падмурка? Наўрад ці *каго пацешыла* б гэткае вынаходніцтва...

Вось і праграма маладых заўзятых танцораў мне падалася гэткім ганарыстым дзіва-палацам з саламянай страхой. У танцы народ адвеку выказваў свой характар, адносіны да свету, свае ўзнёслыя мары і шчырыя спадзяванні. Куды ж усё гэта выветрылася са спрадвечнага «Лянка» ці «Бульбы»? Гляджу на сцэну і шчыміць болем душа. І хочацца неяк зразумець і апраўдаць пошукі студэнтаў-харэографаў, іх апантанае намаганне асучасніць старажытныя танцы дзядоў і прадзедаў, але не дае спакою пытанне: навошта? Хіба нас, сённяшніх гараджан, не жывяць духоўныя карані вёскі, якая адвеку стварала мастацкія каштоўнасці і шчодра аддавала іх свету? Хіба нам не зразумела глыбокая сімвалічнасць традыцыйных песень, абрадаў, танцаў, каб гэтак настойліва спрошчваць іх? І хіба гэта спрыяе прапагандзе народнай творчасці ці ўкараненню матуліных звычаяў?

Дзяўчаты і хлопцы, што сёння танцуюць «Млын», «Пацалунак», «Сарокі» ў новай афарбоўцы, пойдуць працаваць у вясковыя клубы. Ці ж гэткую «навуку» павінны яны несці ў людзі? Ці трэба пазбаўляць моладзь генетычнай памяці, той высокай духоўнасці, што песцілі многія пакаленні беларусаў у адданых сэрцах? Душа народа, нацыянальныя рысы характару, свой адметны стыль і манера танца — а значыць і псіхалогія нацыі — не выяўляюцца ў творы, пабудаваным больш на элементах сучаснага мюзік-хола, чым на аснове традыцыйнай, адшліфаванай стагоддзямі.

Чаму народная творчасць гэткая безабаронная перад наплывам ультрасучасных матываў? Хіба песні-танцы найвялікшага творцы — сейбіта ды ратая з тонкай душой паэта — не варты гэтых далікатных, беражлівых адносін, як палотны знакамітых мастакоў ці радкі таленавітых пісьменнікаў?

Не, трывога мая не дарэмная. Гляджу на сцэну і бачу: пластыка і гармонія народнага танца ў яго адзінстве з мелодыяй, з простымі сціплымі словамі песень недарэчна падмянілася штучным выкідваннем зграбных дзявочых ножак, паўцыганскім патоpгваннем плячыма, залішне *гулкім тупатам і недарэчнай* прэтэнзіяй на тэатралізацыю.

Здавалася б, што агульнага між балетам і вар'етэ? Розныя сацыяльныя функцыі жанраў і

ную і дыпломную ў тэатры, дзе да яго прыглядаюцца, ён у сваю чаргу знаёміцца з трупай, а ў выніку глядзіш, тэатр і рэжысёр набылі адзін аднаго? Ідэалізм. Мы — матэрыялісты! А дзе ж тут барацьба? Дзе цяжкасці, у якіх загартоўваецца характар і набываюцца першыя сімптомы інфаркта?! Калі ж «змагацца» няма з чым, то неабходна цяжкасці стварыць штучна. Яны, аказваецца, нас проста... гартуюць!

Крыўдна. Жыццё мне ўяўлялася іначай, у больш светлых фарбах...

Размеркаванне я атрымаў у Бабруйск — адзіны з групы. І калі прайшло паўгода, якія я пражыў у кабінеце загадчыка пастановачнай часткі і зведаў самаадчуванне ссыльнага... Паўгода я нідзе не прапісаны. Нідзе не стаю на воінскім уліку. Я не магу галасаваць, карыстацца паслугамі Аэрафлоту, жыць у гатэлях, карыстацца пракатам; нават на пошце мой пашпарт (без прапіскі) выклікае падазроныя позіркі... Але так хочацца быць у ліку паўнапраўных грамадзян СССР! Дамогся права на свабоднае працаўладкаванне і прадчуваю, што на аднаго рэжысёра ў рэспубліцы паменее. А вось рэжысёр Дубовік паўгода ўжо чакае размеркавання. На што ён жыве? Дзе? Сядзіць без працы і рэжысёр Марчанкава, бо месца, куды яе размеркавалі (не па спецыяльнасці!) аказалася заняты. А да ўсяго ў Марчанкавай з'явілася дзіця... Рэжысёр Шынкарэнка знайшоў прытулак у філармоніі. Сам, натуральна. Шчасліўчык! Недзе побач з любімай прафесіяй знаходзіцца — праз сценку!

Усё, што адбылося з нашым выпускам, — не прыватны выпадак, а сістэма ў стаўленні да сваіх рэжысёрскіх кадраў. Хтосьці скажа, што трэба змагацца, што могуць узнікаць розныя цяжкасці... Так, але не ва ўсякай барацьбе і не з усякімі цяжкасцямі можа вырасці і загартавацца талент. Часцяком гэта губіць талент у зародку. І потым высвятляецца, што даўнавата ўжо на беларускай сцэне не з'яўляліся спектаклі па-сапраўднаму цікавыя, наватарскія...

Ну, а пакуль наша «барацьба з цяжкасцямі» працягваецца, дазволю сабе пакарыстацца магчымасцю і абвясціць, што я, малады рэжысёр, дыплом з адзнакай (маю дыплом і аб акцёрскай адукацыі), прапаную свае паслугі дзяржаўным установам, кааператывам і прыватным асобам. Валодаю сякераю, нядрэнна ведаю цяслярскую справу, пішу п'есы, сцэнарыі святаў, фільмаў, ранішнікаў, эпітафіі і віншаванні (у вершах і ў прозе, як пажадаеце), даю кансультацыі жадаючым стаць беспрацоўнымі акцёрам і рэжысёрам, магу зняцца ў кіно, працаваць бетоншчыкам, маю вопыт работы ў афарміцельскіх брыгадах, магу паставіць спектакль, дам урокі фехтавання. Чакаю вашых прапаноў...

Павел ІВАНОЎ.

Сцэна са спектакля «Патрабуецца трагічная актрыса».
Фота Г. НЯСМАЧНАГА.

атра-студыі на Краснай Прэсні з работамі іншых тэатраў, якія гастралявалі да таго, газета «Политика» пісала: «Калі чалавек трапляе ў акадэмічны тэатр, у тэатр з традыцыйнай структурай, з акамянелымі адносінамі, ён бачыць на сцэне тых жа людзей сярэдніх гадоў, якіх пастаянна сустракаеш у асяроддзі чыноўнікаў. Не мае значэння, дзе гэта адбываецца — у Францыі ці ў Савецкім Саюзе, — на сцэне толькі шэрыя твары з патухлым паглядам... У спектаклях, прынесеных у Бялград хваляй перабудовы, мы ўбачылі зусім іншых, незвычайных людзей, не падобных адзін на аднаго».

Таксама, як у «Чайцы», у спектаклі «Патрабуецца трагічная актрыса» (па п'есе А. Астроўскага «Лес») Ю. Паграбнічку больш за ўсё цікавіць лёс Мастака, актуальны і сёння матыў выбару паміж дабрабытам і творчасцю, платы за права тварыць, як душа загадвае.

Думаецца, Юрый Паграбнічка знайшоў свой Тэатр. Яшчэ не мінула і двух сезонаў яго работы на Краснай Прэсні, як пра яго загаварыла крытыка, заспрачаліся тэатралы. Водгукі на спектаклі Паграбнічкі самыя розныя — ад фельетоннага адмаўлення да гарачай захопленасці. За час гастроляў тэатра ў Мінску беларускі глядач мае магчымасць па-свойму ацаніць творчасць нашага калектыву.

С. НОВІКАВА,
памочнік мастацкага кіраўніка па літаратурнай частцы.

розпае іх эмацыянальнае ўздзеянне. Як то мовіць тэрміналагічна: балет — мастацтва сур'ёзнае, вар'етэ — забаўляльныя танцы.

Гэтак жа лагічна, што і народны танец з яго неацэннай духоўнасцю і нацыянальным каларытам з вар'етэ не пераблытаеш. Аднак... народныя строі і красамоўная сімволіка адпрацаваных вякамі рухаў не перашкодзілі танцорам з МІКа ператварыць фальклорны вечар у лёгкае смешнае відовішча накшталт вар'етэ, нават з эратычнасцю, якой хапала з лішкам. Куды толькі і падзелася пяшчотная цнатлівасць дзяўчат, што перадавалася спрадвеку ад бабулі да ўнучкі?! Застаецца моўчкі змірыцца: прыкметы часу. Але не павінна быць падуладным часу вечнае нязгаснае мастацтва народа. Яно — не катэгорыя часу, а хутчэй катэгорыя гістарычная. А на праўдзівасць гісторыі замахвацца нельга. Па кожным з гэтых танцаў пазнаём пэўныя перыяды гісторыі нашай, кожнаму нязмушана, вольна вучымся. Штучна прыжывіць яго сучаснікам немагчыма, ды і не трэба. Але ж аснова, характар, лад мыслення і адчування павінны застацца.

Паўнюткая зала Дома літаратара — не выпадковасць, трэба думаць. На фальклорную вечарыну людзі ішлі, як да святой лекавай крыніцы. Шкада, што мала свайго, роднага, убачылі яны тут. Праўда, хораша, весела і бадзёра віхурылі «Полька задам і са свістам», «Вясковая кадрыля», «Вясновыя полькі». Шчыра скакалі знаёмыя з дзяцінства «Козачкі» ў выкананні «Унучанятак».

Глядзіш і дзіву даешся: дзяўчына ну чысцюткая вясковая кабета, то сварлівая, то лагодная, то пляткарка, то галубка. А бялявы кучаравы хлопец—гэткі сапраўдны разважны дзед-спакуснік. Гэта ж таленты з народа, з глыбінь нацыянальнага жыцця. І, можа, гэткіх талентаў шмат раскрылася б, калі б умелі мы шанаваць існае, непадробнае.

Вось і пытаюся я ўстрывожана: дзеля чаго штогод ладзіць экспедыцыі лабараторыя народнага танца пры кафедры харэаграфіі МІКа па розных рэгіёнах рэспублікі? Дзеля чаго назапашваюцца ў лабараторыі каштоўнейшыя запісы народных танцаў, складаюцца фона- і фотатэкі, закупляюцца унікальныя народныя строі?

Здаецца мне: для некаторых аранжыроўшчыкаў фальклор толькі зручная пляцоўка для «скокаў у вышыню».

Успамінаецца: вечарына завяршалася, дзяўчаты, што спявалі вельмі старадаўнюю веснавую песню «Як пушчу стралу да па ўсім сялу», сімвалічна перадалі малым дзеткам... крыж. Дзяўчо няўцямна трымала святы знак любові і ахвярнасці, не разумеючы яго сэнсу. Мабыць, і дзяўчаты-пявунні не спасціглі глыбіннай сутнасці расхінутай перад светам душы...

А. ХАТЭНКА.

Ад рэдакцыі. Сумны роздум эксперта БФК А. Хатэнкі пра «імправізацыю» беларускага фальклору — не адзіны ў рэдакцыйнай пошце. Мастак В. Сташчанюк з Мінска, які таксама прысутнічаў на гэтым канцэрце, у прыватнасці, піша: «На сцэне гледачы ўбачылі нешта ад вар'етэ, нешта ад дыскатэкі і нешта ад пародыі на балет. Але амаль нічога ад фальклору. Такі «плюралізм» пры карыстанні фальклорнай асновай у харэаграфічных пастаноўках успрымаецца, мякка кажучы, як непавага да той спадчыны, што вякамі ствараў наш народ і ў якой з найвялікшай выразнасцю акрэслены яго нацыянальны характар, эстэтычны светапогляд і культура».

Дык, пэўна, ёсць падставы прафесійным фалькларыстам рэспублікі звярнуць самую пільную ўвагу на неабходнасць беражлівых адносін да духоўнай спадчыны народа?

Калі народны артыст РСФСР Эдуард Пелагейчанка прыехаў працаваць у Мінск (а было гэта чатыры гады таму) і выканаў некалькі партый у оперных спектаклях, загаварылі, што ў рэспубліцы з'явіўся выдатны **оперны** спявак. Але я ўпершыню пачула артыста менавіта ў камерным жанры, а не ў оперы. Тады з канцэртмайстрам Ларысай Максімавай ён падрыхтаваў вакальны цыкл Л. Абеліёвіча на вершы англійскіх паэтаў. Цыкл, якога кампазітар ужо не пачуў. Выкананне гэтага твора — пранікнёнае, мудрае і журботнае, памятаю, уразіла да глыбіні душы. Уразіла тонкасцю інтэрпрэтацыі, шчырасцю пачуццяў, непадробленай інтэлігентнасцю.

канцэрта (дарэчы, ён выконвае ўсе 103 рамансы кампазітара!). І ўсё ж...

Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКА. Пасля заканчэння Новасібірскай кансерваторыі я праслухоўваўся ў пяць оперных тэатраў і прайшоў ва ўсе пяць, але выбраў Пермскі — цудоўны ў сэнсе наведвальнасці, тэатр па-сапраўднаму акадэмічны ў сэнсе існавання ШКОЛЫ, з цудоўнымі традыцыямі ленінградскага Кіраўскага тэатра, які ў час вайны быў эвакуіраваны ў Перм. Пермскі тэатр называлі «Домам Чайкоўскага». Тут ставіліся ў той час усе оперы і балеты Пятра Ільіча. Я выканаў вядучыя партыі ў операх Чайкоўскага, «Чарадзейка», «Іяланта», «Мазепа», «Яўгеній Анегін». Тады ж задумаў выканаць усе рамансы Чайкоўскага. Да таго ж, выкананне рамансаў Чайкоўскага Сяргеем Якаўлевічам Лемешавым мела на мяне непазбыўны ўплыў. Наогул, я спяваць пачаў дзякуючы таму, што быў такі спявак, як Лемешаў.

кага адзінства ў той вечар былі выразныя фартэпіянныя ўступы і пастлюдыі, інтэрмедыі і агульны фон акампанементу. Наогул, калі за раялем Л. Максімава, заўсёды можна чакаць мастацкага ўзроўню **ансамбля**. У гэтага канцэртмайстра найкаштоўная здольнасць — зразумець **сутнасць мастацкай індывідуальнасці** спевака.

Л. МАКСІМАВА. Выступленне мастака на сцэне, канчатковы варыянт працы ўжо на эстрадзе ў нейкім сэнсе непрадказальны. Пэўна, так і павінна быць, бо творчасць — гэта рух, а рух — гэта пастаянныя змены. Хаця для канцэртмайстра тут ёсць пэўныя цяжкасці: скажам, у тым месцы, дзе на рэпетыцыях было «піяна», на сцэне ў саліста раптам «фортэ». Але гэта цудоўна, калі пошук працягваецца ўвесь час і нават на сцэне, бо шмат чаго залежыць жа і ад эмацыянальнага стану спевака. І дзе ён, той апошні варыянт, невядома ні мне, ні салісту. Таму нават адна і тая ж праграма штораз гучыць па-новаму.

Музыка

ВЫКАНАЦЬ УСЕ СТО ТРЫ...

Штрыхі да творчага партрэта спевака Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКІ

І вось — нядаўні сольны вечар спевака ў камернай зале на Залатой Горцы. У праграме толькі П. Чайкоўскі.

Не ведаю, што больш цяжка і адказна — выконваць твор, які гучыць рэдка, зусім новы твор, толькі што напісаны кампазітарам, ці, наадварот, папулярны, які ўжо з сотню і болей разоў быў праспяваны вялікімі, выдатнымі, проста добрымі спевакамі, твор, які мае ўжо ў аматараў музыкі любімыя інтэрпрэтацыі? Часам здаецца, у гэтым, другім выпадку цяжэй. Бо трэба ж знайсці нешта **сваё**, індывідуальнае, каб праз даўно знаёмую музыку выказаць **сваю**, уласцівую кожнаму асобнаму чалавеку (проста чалавеку, не кажучы ўжо аб мастаку) **унікальнасць** — толькі тады шырокавядомая музыка прагучыць непаўторна. І адразу скажу: Э. Пелагейчанка не падмануў надзеі слухачоў.

Некаторыя рамансы прагучалі не зусім звыкла. Напрыклад, «На землю сумрак пал» у больш рухавым тэмпе, чым прынята,— але гэта толькі адцяніла, зрабіла больш кантрастным і эфектным стрыманы тэмп кульмінацыі і пастлюдыю (нібыта глыбокае шкадаванне аб страчаных надзеях). У рамансе «Я вам не нравлюсь» аўтарскія «фортэ» дзе-нідзе заменены спеваком на «піяна» — і гэта пераканаўча, бо падкрэслівае падаўленасць, ціхі адчай і безнадзейнасць.

Цяжкасць увасаблення музыкі Чайкоўскага ў тым, што яна вымагае глыбока псіхалагічнай напоўненасці выканання, вымагае і адпаведных якасцяў голасу: шчыльнасці і роўнасці гучання, вялікага дыяпазону, бездакорнай чысціні інтанацыі, майстэрскага валодання тэхнікай. Усім гэтым спявак валодае дасканала. Таму гэтак непаўторна прагучалі вельмі цяжкі, з агромністым дыяпазонам і мноствам нюансаў раманс «Смотри, вон облако...», і другі — «Усни, печальный друг...», дзе патрабуецца неверагодна доўгае дыханне на велізарных фразах дынамічных узыходжанняў.

Рамансавая лірыка Чайкоўскага любімая і слухачамі, і выканаўцамі. (Дарэчы, і А. Чэхаў прызнаваўся, што «дзень і ноч стаяў бы ганаровай вартай ля ганка таго дома, дзе жыве Чайкоўскі»). І, здавалася б, няма патрэбы пытацца, чаму менавіта толькі Чайкоўскага абраў Э. Пелагейчанка для свайго

Урэшце, як бывае ў жыцці: з пяці мільярдаў людзей на зямлі двое спаткаюць адно аднаго і ўжо адзін без другога не могуць і прысвячаюць адно аднаму жыццё. Так і ў мяне з музыкай Чайкоўскага: сустрэў і прысвяціў ёй жыццё.

Э. Пелагейчанка нарадзіўся ў Луганску; у Алтайскім політэхнічным інстытуце набыў спецыяльнасць інжынера-механіка ліцейнай вытворчасці; пасля працаваў у Хабараўску на ліцейным заводзе, і... у сярэдзіне года (уразіўшы настаўнікаў тым, што на праслухоўванні праспяваў арыю Вертэра Ж. Маснэ) паступіў у Хабараўскае вучылішча мастацтваў. Праз месяц вылучыўся на конкурсе далёкаўсходніх музвучылішчаў і вырашыў паступаць у Новасібірскую кансерваторыю. Але трэба было, каб яго адпусцілі з завода. «І тады я, — успамінае Э. Пелагейчанка, — напісаў ліст міністру ліцейнай прамысловасці, дзе растлумачыў, што я больш спявак, чым інжынер. Праз які час атрымаў ад яго дазвол і паехаў у Новасібірскую кансерваторыю».

...Меў рацыю Д. Шастаковіч, калі казаў, што агульным і ў Чайкоўскага, і ў Чэхава было **адчуванне трагічнага.** Пра гэта ўспомнілася, калі гучаў раманс «Ноч» на вершы Д. Ратгаўза — трагічная сцэна-ўспамін пра былое; а колькі роспачы, болю ўклаў спявак у апошняе «...боже мой!» з раманса «Забыть так скоро...» на вершы А. Апухціна! І ўсё гэта без афектацыі, без надрыву, а мужна, стрымана — што толькі падкрэсліла глыбіню перажыванняў. Нельга не сказаць пра трапяткія адносіны артыста да тэксту, да паэтычнага слова ў рамансе.

Тонкае драматычнае чуццё артыста дапамагае яму ператварыць амаль кожны раманс у маленькую навелу. Можа, тут уплывае і практыка опернай сцэны?

Э. ПЕЛАГЕЙЧАНКА. Безумоўна, сцэнічны вопыт застаецца пры табе заўсёды, тым больш калі гэта праца на сцэне Вялікага тэатра СССР, амаль 10 гадоў, хай і эпізадычная, дзе мне давялося працаваць. А калі гаварыць пра інтэрпрэтацыю музыкі Чайкоўскага, я не бачу праблем, мо таму, што гэтая музыка супадае з маімі пачуццямі...

Мне ўжо даводзілася пісаць пра тую вялікую ролю, якую адыгрывае канцэртмайстар у складанасці дасканалага і арганічнага дуэта са спеваком, пра неабходнасць адзінства **музыканцкіх пазіцый** спевака і піяніста. Сведчаннем музыканц-

Першае наша з Э. Пелагейчанкам выступленне ў камерным канцэрце — цыкл Л. Абеліёвіча. Кампазітар ужо быў смяротна хворы, абмяркоўваць інтэрпрэтацыю твора з ім было немагчыма, спявак жа датуль ніколі не выконваў беларускую музыку (ён тады толькі прыехаў у Мінск). І ў мяне былі сумненні, але Эдуард Іванавіч узяў твор, і адносіны да гэтага апошняга твора аўтара ў яго былі самыя трапяткія. Потым кожнаму выкананню цыкла Абеліёвіча на вершы англійскіх паэтаў спадарожнічаў поспех. І цяпер Э. Пелагейчанка многа працуе ў беларускай музыцы, вельмі сур'ёзна ставіцца да вымаўлення беларускіх слоў у вакальнай музыцы, ён узнавіў нашу рамансавую спадчыну, сёння ў яго рэпертуары творы Р. Пукста, А. Багатырова, Ю. Семянякі, Г. Вагнера.

Прываблівае яго творчы падыход да твора — ён не проста бачыць ШТО напісана ў нотах, ён заўсёды імкнецца АДЧУЦЬ ЯК, ДЗЕЛЯ ЧАГО ГЭТА НАПІСАНА, таму і вынік такі цудоўны.

Майстэрства, прафесіяналізм — гэта той падмурак, на які абапіраецца чароўны будынак мастацтва. Пераканаў у гэтым і сольны канцэрт Э. Пелагейчанкі. На жаль, межы газетнай публікацыі не дазваляюць пагаварыць яшчэ і пра оперную дзейнасць артыста, занятага амаль ва ўсіх вядучых партыях рэпертуару ДАВТа БССР. Хацелася б расказаць і пра ягоную педагагічную працу — я была сведкай найруплівай «чорнай» працы са студэнтамі ў яго класе ў БДК, працай над кожнай нотай, кожным гукам, кожным уздыхам... І тым больш уражвае, што, нягледзячы на такую занятасць, ён знаходзіць час для камерных вечароў, для такой **непрэстыжнай** у нашай рэспубліцы, але такой чароўнай камернай музыкі.

Эдуард Пелагейчанка падараваў нам магчымасць яшчэ раз і па-новаму пачуць добра знаёмую музыку — праз яго артыстычную абаяльнасць і майстэрства. Радуешся прадчуванню новых сустрэч з ім у чароўнай плыні рамансавай лірыкі Чайкоўскага: бо самае гарачае жаданне артыста — выканаць усе 103 (!) рамансы кампазітара, да 150-годдзя з дня яго нараджэння. Я жадаю, каб у ажыццяўленні гэтага намеру ў спевака не было перашкод.

Галіна ГАРЭЛАВА,
кампазітар, лаўрэат прэміі Ленінскага камсамола Беларусі.

Паэзія

Мар'ян ДУКСА

З НОВЫХ ВЕРШАЎ

●

За тое, што з жыцця смяёмся, як на ўроку,
жыццю — і не малы! — мы плацім свой аброк.
І сёння дзе-нідзе зрабілі мы паўкроку,
замест таго, каб нам зрабіць вялікі крок.

Здаецца, для хады расчысцілі дарожку,
і дыхае у твар задзірысты свяжак.
Няўжо гэта ўсур'ёз — разлічваць на падножку?
І хто там за спіной трымае за пінжак?

Няхай сабе бальшак пакуль яшчэ не гладкі,
цвярдзейшы чым калі, што на зубах, арэх.
Павінны крок зрабіць мы сёння без аглядкі,
каб заўтра перайсці на марафонскі бег.

Рамантыка

У вочы душ як дыхала вясна!
І як было ўсім хмельна без гарэлкі.
Гарэла сонцам слова «Цаліна».
Туды, на ўсход, усе глядзелі стрэлкі.
І недзе ж там займалася зара,
прызыўна так над лесам палыхала —
як «МАЗ», грымела слова «Ангара»
і неспакой у думках калыхала.
І праз заслону самых тоўстых брам
ляцела рэха, і была ў ім сіла —
чыгуннаю даўбешкай слова «БАМ»
у самы асяродак сэрца біла!
Ды штосць пшаніцу возім з-за мяжы —
ні хлебадайнай цаліны, ні пашы.
І пад вадой ангарскаю ляжыць
зямля-тапелец, спадчыніца наша.
Хоць я сабе і раю: не скуголь —
Байкал яшчэ не так закруціць колы!
А ўсё-ткі «БАМ» — наш козырны кароль,—
хоць і кароль, але — глядзіце — голы!
Сплывае чад ад колішніх прамоў
пад подыхам цяперашніх палемік...
Ды як вяскоўцаў чысценька падмёў
казённай мроі лапушысты венік.

●

Ні ў кога не пытаючыся згоды,
вы кожнага ў палон саджалі змалі —
былыя тэарэтыкі свабоды,
вы колькі клетак ёй намайстравалі?
Узорна-пекных, дзіўна-адмысловых,
складзі ў рады — расцягнуцца на мілі.
Прытым якім усхваляваным словам
вы тыя клеткі ўсе благаславілі.
Пры гэтым думка вашая нярэдка
даволі дзіўны брала накірунак:
зацверджаная форменная клетка —
о не загон — сапраўдны паратунак!
Ах, фарысеі, прытварацца што там,
вы не свабодзе — вы служылі страху.
Як па-майстэрску вы бліскучым дротам
размахі крыл пераціналі птаху.
Свабода — не прыгода і не мода,
яна — і рух, і росквіт, і збавенне.
Мы ведаем і самі, што свабода
не проста так — на прывязі сумлення!

●

Хоць ты і мацнейшы, а бліжніх не бі,
як снегам, развагай засып утрапенне.
І самае лепшае — гэта зрабі
рахунак сумлення.

Калі напісаў хоць адзіны данос,
і сёння не спіцца — не знойдзеш збавення,
то ведай, мярзотнік, асвеціць твой лёс
рахунак сумлення.

Ты іншых вучы сабе, многа вучы.
і трохі ўшчувай, хоць усё пакаленне,
калі і самому табе па плячы
рахунак сумлення.

На крэсла высокае смоллю не лезь,
бяжы ад кароны, хоць будзе здзіўленне,
пакуль ты яшчэ не засвоіў увесь
рахунак сумлення.

Надзённыя пытанні

Напомнім былому суроваму часу,
хоць, можа, яму і не ўсмак напаміны,
як ён наш народ палавініў на класы —
амаль што на роўныя дзве палавіны.

Адна з іх, па моцным жаданні ягоным,
павінна далей рэвалюцыю рухаць,
іначай гаворачы, быць гегемонам,
другая—ў хвасце валачыцца і слухаць...

І потым яшчэ паўтаралася часта,
як быццам між іншым, хоць цвёрда і бойка,
што ёсць яшчэ, ёсць яшчэ тонкая частка,
яна нібы збоку прыпёку — праслойка...

Куды ж нам аднесці людзей з апаратаў
з іх вельмі цяжкой тэлефоннаю працай?
Чаму шматмільённы наш клас бюракратаў
шчасліва вучоных пазбег рэгістрацый?

Нясём мы капейку ў дзяржаўную касу,
відаць, не малую. А мы — як той лёкай.
Як доўга яшчэ нам, вялікаму класу,
лічыцца і быць бутэрброднай праслойкай?

Эмігранты

Запырсканы, з пены марской небакрай...
Расія... Ды сёлета — гэта не летась...
Прасвечаны сонцам усіхнім адчай
падхопліваў, як севастопальскі ветразь.

І лашчыўся вецер з-пад ялцінскіх скал,
шаптаў развітальна пра шчасце і волю...
Мяцежнага полымя ўздыблены вал
ужо набліжаўся з палыннага поля.

Паклікала чайка марская здаля,
на мове сваёй колькі раз пракрычала.
І толькі свая за спіною зямля —
любімая, мілая — ўсё ж прамаўчала.

На беразе стала крыўдней удвая.
Свінцовай тугой налівалася цела.
Хай бура, ды бура айчынна-свая,
а вось зразумець іх яна не хацела.

Як цяжка ўспамін валачыць за мяжу
пра страчаны край, які стаў нелюдзімы...
Пакутлівы выбар: ці страціць душу,
ці страціць жывую душу — ці Радзіму...

●

А год сорак сёмы. Ужо на зыходзе зіма.
Твар бледны ў мяне — як выразны адбітак галечы.
Апошнія бульбіны радасна варацца ў печы.
Што з'есці? Нікому да гэтага справы няма.
З пакутамі шклянку ўздымаю — хаця б не праліць...
І вочы адводзіць вялікая наша краіна —
залізвае раны, свае разграбае руіны,
а месца ніяк не знаходзіцца, дзе не баліць.
Пазвоньваюць кельмы, сібірская свішча піла,
пад колам дарогі разбітыя вохкаюць гразка.
Жыве ў элеватары вецер. Дзяржаўная ласка
на хутар маленькі пакуль што яшчэ не дайшла.
Апошняя бульбіна меншыцца ў лёгкай руцэ,
і шклянку з пакутамі прыйдзецца выпіць да донца.
Праз космас і шыбу прарваўшыся, чуйнае сонца
пяшчотна пагладжвае мяккім цяплом па шчацэ.

Між былым і наступным

(Пачатак на стар. 5).

□

РЭАЛЬНАСЦЬ нашых дзён: многія-многія адукаваныя, дыпламаваныя дзеці па сваім духоўным развіцці і маральным узроўні стаяць ніжэй за сваіх малапісьменных ці нават зусім непісьменных продкаў. Яны не ведаюць і не вызнаюць таго, што ведалі і вызнавалі іх дзяды-прадзеды ў адносінах да прыроды, да людзей, да працы і іншых чалавечых абавязкаў. Сытыя, багата апранутыя, задаволеныя жыццём гаспадары ўласных дач і лімузінаў, яны нярэдка сапраўдныя духоўныя старцы, пазбаўлення ўяўлення пра такія рэчы, як чалавечы гонар, сумленнасць, інтэлігентнасць. Гэтая іх маральная дэградацыя зайшла небяспечна далёка. Маю на ўвазе, што менавіта за іх лік разрастаюцца ў нас мафіі — пастаянны кодлы арганізаванага злачынства.

□

У РАЗМОВАХ на маральна-выхаваўчыя тэмы ў нашай сацыялогіі, у мастацкай літаратуры, у журналістыцы даўно пануе не даследча-аналітычны, а нейкі фразёрска-рытарычны, зусім не плённы стыль. У лепшым выпадку мы інфармуем і апісваем, але не вывучаем, не даследуем, не аналізуем. У прыватнасці, мы па-сапраўднаму не даследуем сацыяльныя, маральныя і псіхалагічныя аспекты такіх праблем, як алкагалізм, наркаманія, палавая разбэшчанасць, як падлеткавая жорсткасць і хуліганства, як сацыяльная бездаказнасць, апушчэнства і дармаедства, як бездухоўнасць, пошласць, цынізм. Каб не на словах, а на справе змагацца з усімі гэтымі негатыўнымі з'явамі, трэба перш за ўсё ведаць іх прычыны, ускрыць вытокі, паказаць — чаму і адкуль што бярэцца. Думаю, што гэта страх гаварыць праўду прывучыў нас слізгаць па паверхні. Усё той жа праклятты страх!..

Напрыклад, ужо ні для каго не сакрэт, што і ў нас у Беларусі, перш за ўсё — у Мінску, ёсць нямала дэкласіраваных людцоў, алкаголікаў, дармаедаў, прастытутак, ёсць кватэры, абернутыя ў прытоны, — ёсць тое, чаго не было трыццаць-сорак гадоў назад, нават у цяжкія пасляваенныя гады. А ці ёсць пра гэта мастацкія творы — аповесці, раманы, п'есы? Усё помнім, што трэба паказваць станоўчага героя — «рабіць жыццё з каго». Трэба, вядома! Хто ж супроць такога вобраза ў літаратуры! Але парадокс у тым, што калі мы не будзем паказваць усю праўду жыцця і не будзем — праз паказ у літаратуры, у тэатры, у кіно — выхоўваць нянавісць да зла, да брыдоты, — то станоўчых герояў не прыбавіцца. У жыцці, маю на ўвазе, у жыцці!

□

ПАПРАКАЮЦЬ у настальгіі па старым-даўнейшым, па тым, што, маўляў, адышло і рэанімацыі не падлягае... Давайце ўдакладнім: па старым-даўнейшым — ці па вечным? Па тым, што не можа аджыць ніколі, а толькі можа быць часова занядбана і спахаблена? Можа быць, гэта настальгія па такіх вечных маральных каштоўнасцях, як сумленнасць, як шчырасць, як спагадлівасць, або такіх, як вернасць запаветам продкаў, як любоў да бацькоўскага кутка, да роднай мовы і роднай песні? Дык прывітаем такую настальгію! Бо яна ёсць форма пратэсту супроць недаацэнкі і занядбання найвялікшых маральных вартасцей чалавецтва, форма непрымання шкодных для сацыялізму і яго культуры дэфармацый. Не радавацца ж нам, свядомым грамадзянам Бацькаўшчыны, таму, што гэтыя дэфармацыі маюць месца. Ці мы ўжо да такой ступені страцілі крытэрыі разумнасці і гуманнасці, што не адрозніваем, дзе пустое, бясплённае, хваравітае шкадаванне натуральна адмёрлага, а дзе шчыры чалавечы боль і пратэст супроць ненатуральнага гвалту над жывым, здаровым і прыгожым?

□

АДКУЛЬ ПАЙШЛІ і чаму набылі ў нас такія маштабы бяспечнасць, бестурботнасць, і безадказнасць? На жаль, я не ведаю ў нашай літаратуры твораў, якія б пераканаўчым аналізам пэўных сацыяльна-грамадскіх умоў далі на гэта пытанне выразны адказ. А між тым, з'явы гэта страшна небяспечныя. Пацвярджэннем — не толькі трагедыя чарнобыльская, і не толькі занадта частыя катастрофы на моры ды на чыгунцы. Хіба менш трывожная інфармацыя пра «жалезны вецер» у Запарожжы, пра гібель Арала, пра засаленне Случчыны і пясчаныя буры на Палессі? Ці, можа, менш жахлівая статыстыка пра дынаміку разводаў і рост дамоў прытулкаў для кінутых бацькамі дзяцей, пра колькасць школ для дэбілаў?

Як вырастае чалавек з паталагічнай бестурботнасцю і безадказнасцю перад грамадствам, з дзікай непавагай да іншых людзей? Калі гэта ў ім пачынаецца і чым стымулюецца? Усведамленнем беспакаранасці? Адчуваннем, што жыве ў атмасферы ўсеагульнай усёдаравальнасці? Вось над чым усім нам думаць, і думаць, і думаць!

□

ПОШЛАСЦЬ пачала пранікаць і на сцэну тэатра — нават акадэмічнага, чаго раней і ў думках уявіць нельга было. Пераломам гэты адбыўся дзесьці ў канцы 60-х. Помню, глядзелі з сынам-падлеткам адзін спектакль, і нечакана на сцэне, пад выглядам народнага сакавітага гумару, пайшла брыдота, амаль нецэнзурная. Дзве інтэлігентныя бабулі, старыя мінскія тэатралкі, з абурэннем прашаптаўшы «дакаціліся!», дэманстратыўна падняліся і пайшлі з залы. Я зрабіў наіўную спробу адцягнуць на нейкую хвіліну ўвагу 13-гадовага сына ад сцэны. Я перажыў пачуццё няёмкасці і сораму за наша мастацтва, за драматургію. Адкуль гэта ў нас пайшло — імкненне падаць у кіно і на сцэне «клубнічку»? Ад безгустоўнасці і мастацкай беспаможнасці. Так бы мовіць, лёгкі спосаб заваяваць масавага гледача. Каб вялікія, высакародныя ідэі паказаць цікава, захапляльна, ярка, — так, каб глядзелася і дух займала, — для гэтага патрэбен талент, дый з вялікай літары. А можна ж дасягнуць «поспеху» прасцей: паказаць аголеным вузкаінтымнае, тое, чаго раней ніколі не было ў нашым айчынным мастацтве, на сцэне тэатра і на экране кіно. Так, як і ў жыцці: тое, што паміж дваімі — не для ўсіх вачэй... Наватары-абнаўленцы нашага візуальнага мастацтва ведаюць, як гэта сфера чалавечых узаемаадносін хвалюе моладзь, і адкрыта спекулююць на цікавасці юнакоў і дзяўчат да свету інтымнага. Так абуджаецца ў маладым чалавеку не духоўнае, а вульгарна-плоцкае. «Мастацтва» (бяру гэта слова ў двукоссе) памагае разбэшчваць народ. Сапраўды, «дакаціліся» — скажам услед за тымі інтэлігентнымі бабулямі-тэатралкамі. Калі гэта было і што ж гэта за твор мастацтва — кінафільм або тэлеспектакль, — што яго няёмка, сорамна глядзець разам з маладым пакаленнем, са сваімі дзецьмі? Ды і самому даросламу няёмка робіцца — як быццам за табой праз замочную шчыліну падглядваюць. Цынікі скажуць: гэту няёмкасць трэба пераадолець, гэта не павінна быць саромным. Не! — і тысячу разоў — не! Сярод людзей гэта павінна быць саромным. Павінна! Калі мы не хочам, каб чалавек не адрозніваўся ад скаціны.

Трэба, каб сваё слова сказаў народ. Пакуль што ён занадта даверыўся — і ў гэтай галіне, у мастацтве — начальству. Яно, маўляў, ведае, што робіць. Хаця сам ён ніколі не культываваў пошласці і ў несмяротным фальклоры сцвердзіў высакародную цнатлівасць сваёй маралі і вышыню свайго мастацкага густу.

□

КАБ ЗРАЗУМЕЦЬ, як і ў чым змяніўся за апошнія семдзесят гадоў працоўны беларус, паглядзіце на галерэю яго вобразаў, створаную Коласам, Гарэцкім, Чорным, Лыньковым, Галавачом, а пазней папоўненую Мележам, Брылём, Чарнышэвічам, Лупсяковым. паглядзіце на псіхалогію, паводзіны, учынкі, унутраны свет гэтых герояў, а пасля — параўнайце з тым, што мы бачым сёння — з духоўна-маральным воблікам сучаснага беларуса-селяніна. беларуса-рабочага, беларуса-інтэлігента... Убачыце не толькі вынікі развіцця за такі значны адрэзак гістарычнага часу, але і наследкі ўсіх неймаверных цяжкасцей і перашкод, што давялося напаткаць у дарозе, усіх паваротаў, зігзагаў і нават зрываў, без якіх не абышлося на гэтым цярністым шляху ў нязведанае. Убачыце адбыткі цаны, якую прыйшлося заплаціць за права ісці наперадзе. І напэўна вам не захочацца гісторыю і яе творцу ацэньваць адназначна і катэгарычна.

□

ЦІ ДАСТАТКОВА задумваемся мы аб тым, што робіць з чалавекам пяцісот- і нават тысячакватэрны дом—гэты агідны мурашнік? Ці можа чалавек у такім мурашніку пачувацца адметнай ад іншых асобай, захоўваць сваё духоўнае аблічча? Ці лёгка ў такіх умовах з дзяцінства фарміравацца асобай — у доме на тысячу аднолькавых клетак, дзе ўсё знівеліравана і ўніфікавана, дзе маленькі чалавек да пэўнага ўзросту не можа пазнаць і знайсці ні свой пад'езд, ні сваю кватэру? А калі яшчэ ўлічыць што і суседнія дамы — і справа, і злева — гэтакія ж? І што ўвесь мікрараён з такіх інкубатараў-мурашнікаў?

У XIX стагоддзі ў Злучаных Штатах жыў паэт і філосаф Ральф Уолдо Эмерсон, які шмат думаў пра выхаванне чалавечай асобы. І напісаў такое: «Сапраўдны паказчык цывілізацыі — не ўзровень багацця і не велічыня гарадоў, не вялізны плён ураджаю, а воблік чалавека, які выхоўваецца краінай».

У даваенным Мінску не было і двух зусім аднолькавых па архітэктуры дамоў. Нават і двух — на ўвесь горад! А тады будавацца было непараўнана цяжэй.

(Заканчэнне будзе).

Хто ж не хоча дыялога?

(Пачатак на стар. 3).

Уся яна, аказваецца, зводзіцца да таго, што гэтую сімволіку выкарыстоўвалі беларускія буржуазныя нацыяналісты. Даруйце, але ж гэта логіка зваротных тэарэм. Хацелася б спытацца ў А. Малашкі: ну а як быць са штанамі — штаны можна насіць пралетарскаму інтэрнацыяналісту? Мне ж дакладна вядома, што беларускія буржуазныя нацыяналісты насілі менавіта штаны, а не шатландскія спаднічкі. Так можна спрачацца да хрыпаты і ні да чаго не дамовіцца: адны будуць спасылацца на беларускіх буржуазных нацыяналістаў, другія — на Грунвальдскую бітву.

Ці возьмем тэзіс А. Малашкі аб тым, што беларуская творчая інтэлігенцыя «спрабуе сфарміраваць свядомасць народа, якая ўтрымлівае зарад нацыянальнага недаверу, падазронасці, крыўд і незадаволенасці развіццём беларусаў у садружнасці брацкіх народаў». Але хіба гэта турбуе пісьменнікаў Беларусі? Хіба справа ў русафобіі, аб чым, дарэчы, балбочуць і члены праславутай «Памяці», што пераблыталі гістарычную памяць і нацыянальную самасвядомасць рускага народа з гульнёй свайго хворага ўяўлення? Гаворка ідзе пра іншае, пра дыктат ведамстваў, якія звілі свае гнёзды ў Маскве. А каму ж невядома, што ведамствы «інтэрнацыянальныя», г. зн. аднолькава разбойнічаюць як на тэрыторыі Расіі, так і ў другіх саюзных рэспубліках? І хіба не відавочна, што менавіта ведамаснай бюракратыі вельмі хочацца пафарбаваць гэтую праблему ў нацыянальныя адценні, прадставіць як праявы «месніцтва» і «нацыяналізму»?

Дае аб сабе знаць адна тэндэнцыя, якая заслугоўвае, мне здаецца, самай пільнай увагі. Любое нефармальнае аб'яднанне, калі толькі яно ўключае ў сваю праграму палітычныя патрабаванні, нават тыя, што знаходзяцца ў поўнай згодзе з рашэннямі XIX партыйнай канферэнцыі і накіраваны на іх рэалізацыю, тут жа залічваюцца па ведамстве нацыяналістычных. І не толькі ў нас у рэспубліцы. У той жа час «Памяць», мяркуючы па друку, адчувае сябе досыць вольна і ў Маскве, і ў Ленінградзе. Што гэта —дзве арыфметыкі, адна— для рускага нацыяналізму, другая — для ўсякага іншага? Ці, можа, мясцовыя ўлады ў нацыянальных рэспубліках па-пралетарску інтэрнацыянальныя, а ў Маскве і Ленінградзе заражаны вірусам рускага нацыяналізму? Смешна, вядома ж, не. Проста сёй-той гатовы пагрэць рукі на нацыянальным пытанні, выкарыстаць яго з мэтаю блакіравання перабудовы. Вось чаму «Памяць», якая выказала такую кранальную зацікаўленасць лёсам іска І. Шахаўцова да А. Адамовіча, зусім прымальная для рускай бюракратыі. А, скажам, «Мартыралог», створаны ў нас па ініцыятыве творчай інтэлігенцыі, блізкі да алергічнага. Не, бюракратыя па праўдзе інтэрнацыянальная. У сваім, зразумела, чыста бюракратычным сэнсе.

А. Малашка шкадуе, што ў барацьбе з «дэмагогамі» і «крыкунамі» не на вышыні грамадазнаўцы рэспублікі. Прычыну гэтага ён бачыць у тым, што сярод іх «аказалася нямала асоб, узрошчаных на праслаўленні застою, «развітога сацыялізму», людзей, якія аказаліся непадрыхтаванымі ні тэарэтычна, ні маральна супрацьстаяць у сродках масавай інфармацыі суб'ектывізму і групаўшчыне». Не ведаю, але веру А. Малашку, ён, напэўна, добра ведае сваіх сабратоў па пяру. Толькі дарэмна А. Малашка робіць «неабгрунтаваныя абагульненні і ацэнкі». Асабіста я, напрыклад, гатовы і сёння падпісацца пад кожным радком, напісаным калі-небудзь за трыццаць гадоў навуковай дзейнасці. І прычына маёй «отстраненности» носіць іншы характар. У мяне склалася ўяўленне, што мы проста не хочам сур'ёзнай гаворкі з нашымі нефармальнымі аб'яднаннямі, такога дыялога, які даў бы магчымасць аддзяліць тое каштоўнае, рацыянальнае, што ёсць у іхніх праграмах, ад таго, што з'яўляецца пустазеллем. І дарэмна думае А. Малашка, што грамадазнаўчыя сілы не былі своечасова «мабілізаваны». Яны былі мабілізаваны, але мабілізаваны ў лепшых традыцыях часу застою і не толькі аднаго застою: не для таго, каб весці канструктыўны дыялог, а для таго, каб «абясшкодзіць», як прыгожа выказваецца аўтар (ці не праўда, тэрміналогія да слёз, да болю знаёмая), «дэмагогаў» і «крыкуноў».

І калі ж мы, нарэшце, пазбавімся ад звычкі глядзець на нашу грамадскую навуку як на «прыслугу» палітыкі, а на вучоных-грамадазнаўцаў як на людзей, закліканых праводзіць «лінію», келейна распрацоўваемую апаратнымі работнікамі ў цішыні сваіх кабінетаў? Так, мы, грамадазнаўцы, былі і застаёмся байцамі партыі. Але мы тэарэтыкі-марксісты, а не прыдадак партыйнага апарату, тая частка нашай партыі, з якой няблага было б і параіцца, перш чым прымаць тое ці іншае рашэнне. Менавіта на такую сувязь партыйных камітэтаў з навуковай грамадскасцю арыентуюць рашэнні XXVII з'езда КПСС, якія аднолькава абавязковыя як для грамадазнаўцаў, так і для партыйных камітэтаў. І я ўпэўнены, што калі б тыя, хто ў адказе за ідэалагічную работу ў горадзе і рэспубліцы, прыцягнулі вучоных-грамадазнаўцаў у гэтай іх якасці, А. Малашка, хутчэй за ўсё, не меў бы прычыны пісаць свой артыкул.

У прамове на XXIV Мінскай абласной партыйнай канферэнцыі, закранаючы праблемы нефармалаў, Я. Я. Сакалоў гаварыў: «Галоўнае — платформа, на якой стаіць аб'яднанне. Ці адпавядае яна духу, рашэнням XXVII з'езда КПСС і XIX Усесаюзнай канферэнцыі?» Я цалкам падзяляю гэтую пазіцыю. І не толькі таму, што мяне вымушае да гэтага партыйная дысцыпліна, але і таму, і нават галоўным чынам таму, што глыбока перакананы: альтэрнатывы перабудове няма. Але я далёка не ўпэўнены (больш таго, перакананы ў адваротным), што няма сіл, якія хочуць і могуць стаць на яе шляху. Штосьці падобнае ўжо здаралася — успомнім нядаўнюю нашу гісторыю. І было б найглыбейшай трагедыяй для партыі і народа двойчы вучыцца на адных і тых жа памылках. Вось чаму так важна сёння кансалідавацца ўсім здаровым сілам грамадства, каб перабудова стала па-сапраўднаму незабарачальнай. Але менавіта таму матэрыялы, накшталт артыкула А. Малашкі, выклікаюць у мяне рашучае непрыманне. Нельга, выкрываючы адных у манаполіі на ісціну, прызнаваць гэтую манаполію для сябе. Нельга, абвінавачваючы іншых у дэфіцыце культуры, тэндэнцыйнасці, групаўшчыне і дэмагогіі, насаджаць тую ж самую тэндэнцыйнасць, сектанцкую нецярпімасць, бескультур'е і дэмагогію.

Дарэчы, аб дэмагогіі (і на гэтым я скончу сваю гаворку з А. Малашкам). Гэта адзін з улюбёных жупелаў бюракратыі. Размахвае ім і А. Малашка, разважаючы на тую тэму, што эксперты аргкамітэта БНФ «пракламуюць з выглядам першаадкрывальнікаў многае з таго, што абвясціла і праводзіць КПБ», што «ўзрошчаныя ў Саюзе пісьменнікаў Беларусі куміры» і нефармальныя аб'яднанні «паразітуюць выключна на памылках і недастатковай гнуткасці мясцовых улад».

Гэта ці дэмагогія, у якой А. Малашка спрабуе абвінаваціць іншых, ці неразуменне сутнасці справы. А дазвольце спытацца, як уяўляе сабе А. Малашка не «дэмагагічны», а рэальны палітычны ўдзел той жа навуковай і творчай інтэлігенцыі ў справах перабудовы? Распрацаваць праграму, не падобную на праграму КПСС? Калі такая праграма будзе распрацавана, запэўніваю А. Малашку: мяне не трэба будзе «мабілізоўваць на барацьбу супраць дэмагогаў і крыкуноў». Знойдуцца ў мяне і тэарэтычныя аргументы, хопіць і аратарскага і палемічнага майстэрства, каб паказаць усю ілюзорнасць такіх альтэрнатыўных праграм. І зноў-такі не толькі таму, што платформа КПСС — гэта платформа **маёй** партыі, а таму, што як чалавек, які сёе-тое разумее ў законах грамадскага развіцця, я глыбока перакананы: іншага, альтэрнатыўнага, шляху ў нас проста няма. Вядома, праграма перабудовы, прапанаваная партыяй, можа, павінна і будзе карэкціравацца ў прыватнасцях (і ў гэтых межах я прыму любую канструктыўную крытыку, ад каго б яна ні зыходзіла — Дж. Буша, нефармальных аб'яднанняў ці нават самога Вельзевула), але яна не можа быць іншай па сваёй сутнасці. На тым стаю і стаяць буду. Ды, наколькі мне вядома, аргкамітэт БНФ ставіць сваёй мэтай стварыць гэтую грамадскую арганізацыю менавіта ў падтрымку перабудовы, г. зн. для таго, каб узяць пад грамадскі кантроль рэалізацыю палітычнай лініі партыі, не дазволіць бюракратыі спусціць яе на тармазах.

Ці, можа, А. Малашка бачыць уклад «письменников» у справу перабудовы ў іншым? У тым, напрыклад, каб падахвоціцца адкормліваць бычкоў дзеля выканання Харчовай праграмы? Ці стаць на «рабочыя месцы» да такарнага альбо фрэзернага станка? Сёе-тое накшталт гэтага мне ўжо даводзілася чытаць у рэспубліканскім друку. Калі гэта пішуць рабочыя, іх можна зразумець. Мы ж дзесяцігоддзямі ўбівалі людзям у галовы, што адзіная праца, якая стварае нацыянальнае багацце краіны, гэта праца ля станка і на калгасным полі. Нават адпаведныя крытэрыі вынайшлі — прадукцыйная і непрадукцыйная праца, не абцяжарваючы сябе «працай» зразумець, што праца па прыродзе сваёй не можа быць непрадукцыйнай. Гэта марксізм у сталінскай аркестроўцы. Што ж, плён такой эканамічнай «тэорыі» і такой палітычнай практыкі мы і спажываем сёння ў выглядзе нашай тэхнічнай і тэхналагічнай адсталасці, дэфіцыту духоўнай культуры.

Але, паўтараю, рабочага, калгасніка я магу, прынамсі, зразумець. Аднак я не магу і не хачу разумець тых, хто па сваім грамадскім становішчы, па сваіх грамадскіх функцыянальных абавязках павінен ведаць хоць бы азы эканамічнай навукі. Калі не ведаюць — іх месца там, куды яны прапануюць ісці рухаць перабудову «письменникам»: ля станка, на калгасным полі (само сабой, для гэтага таксама патрэбна кваліфікацыя). Калі ж ведаюць, то гэта дэмагогія самага нізкага гатунку, дэмагогія з далёкім прыцэлам. Ці, карыстаючыся звычнай для А. Малашкі тэрміналогіяй, я сказаў бы так: спробы блакіраваць перабудову зыходзяць сёння не толькі «злева», ад «крыкуноў», але і «справа», ад тых, хто дзейнічае ціхай сапай. Гэтыя апошнія ўяўляюць не меншую, а, можа, нават большую небяспеку для справы перабудовы, чым эмацыянальная стыхія нефармалаў.

Я за кансалідацыю, да якой заклікае А. Малашка. Ды, як гаварыў нядаўна М. С. Гарбачоў, не любой цаной. У мяне няма аніякага жадання кансалідавацца з рэліктамі тыпу Н. Андрэевай, М. Малахава, Ан. Іванова і ўсімі тымі, для каго перабудовачная фразеалогія ўсяго толькі камуфляж, маска, якая дае магчымасць прыхоўваць выскал сталініста.

Ганарар за артыкул прашу пералічыць на рахунак № 702903 — на будаўніцтва помніка ахвярам сталінскіх рэпрэсій — у Курапатах.

Мартыралог Беларусі: факты і імёны

За што? За якія правіннасці?

Усё свядомае жыццё мяне не пакідала думка, што калі-небудзь я змагу выказаць набалелае, сказаць праўду пра тыя ганенні, цкаванне, паклёп, тую жахлівую несправядлівасць, якія праследавалі паўвека нашу сумленную сям'ю і ўсю нашу вёску Сілівонаўку. Сапраўды, што можа быць больш жахлівага і несправядлівага, чым тэрор супраць селяніна, супраць простага працоўнага чалавека.

У пацвярджэнне сказанага паведамляю спіс (праўда, няпоўны) жыхароў вёскі Сілівонаўка, якія падвергліся рэпрэсіям у 30—40 гадах. Вось яны, прозвішчы і імёны, якія я ўзнаўляю па памяці:

1. Архіпенка Марыя
2. Архіпенка Пётр Іванавіч
3. Архіпенка Якаў Іванавіч
4. Бандарэнка Пётр Андрэевіч
5. Бандарэнка Анастасія Міхайлаўна
6. Герасіменка Афанасій Васільевіч
7. Герасіменка Рыгор Еўдакімавіч
8. Герасіменка Еўдакім Васільевіч
9. Герасіменка Емяльян Васільевіч
10. Герасіменка Ілля Васільевіч
11. Ільін Аўдзей Міхайлавіч
12. Ільін Якаў Міхайлавіч
13. Кавалёў Павел Лявонавіч
14. Крэдзікаў Пётр Аўрамавіч
15. Кунцэвіч Антон Пятровіч
16. Кунцэвіч Іван Пятровіч
17. Кунцэвіч Фёдар Васільевіч
18. Маркаў Васіль Фаміч (а яго жонка Варвара ў выніку ганення, галечы, нанесеных маральных і матэрыяльных траўм і крыўдаў, ад усведамлення дзікунскай несправядлівасці пазбавілася розуму).
19. Маркаў Емяльян Фаміч
20. Маркаў Сцяпан Дзям'янавіч
21. Маркаў Марк Канстанцінавіч
22. Маркаў Карп Дзям'янавіч
23. Маркаў Фёдар Цярэнцьевіч
24. зяць Маркава Карпа — Пётр
25. Міронаў Давыд Дзянісавіч
26. Міронаў Іван Емяльянавіч
27. Нікалаева Дуся Радыёнаўна
28. Нікалаеў Якаў
29. Пугачоў Андрэй Сцяпанавіч
30. Пугачоў Кузьма Сцяпанавіч
31. Пугачоў Сцяпан Андрэевіч
32. Рымараў Асон Восіпавіч
33. Рымараў Гаўрыіл Асонавіч
34. Рымараў Павел Асонавіч
35. Рымараў Афанасій Восіпавіч
36. Рымараў Улас Архіпавіч
37. Рымараў Сцяпан Архіпавіч
38. Рубанаў Гардзей Антонавіч
39. Рубанаў Захар Антонавіч
40. Рудзянкоў Павел
41. Сідарэнка Мікіта Аўрамавіч
42. Свірыдэнка Ягор
43. Шылянкоў Захар Аляксеевіч
45. Якушаў Іван Максімавіч.

Я не прыпомню зараз, хто ў якім годзе быў рэпрэсіраваны (апрача бліжэйшых сваякоў), але тое, што ніхто з жыхароў вёскі не ведае, за якія правіннасці ссылалі ці расстрэльвалі, тое, што ніякіх антысавецкіх злачынстваў у вёсцы за ўсе 70 гадоў не было зроблена, — гэта я знаю добра. Вось і не дае спакою пытанне: за што?

Дарэчы, указаныя ў спісе аднафамільцы і сваякі — гэта не ахвяры сямейных высылак «кулакоў»; на кожнага з іх ствралася «справа», кожны пацярпеў асобна і ў розны час.

А як, думаю, спатрэбіліся б сёння гэтыя людзі, іх дзеці і ўнукі нашай беднай вёсцы, дзе дажываюць свой век адны пенсіянеры.

М. РЫМАРАЎ.
г. Бабруйск.

«Гэта памылка, разбяруцца...»

Гэта былі апошнія словы бацькі, якія ён сказаў на парозе, калі яго выводзілі ноччу 22 жніўня 1938 года.

Разабраліся, але як і калі! У маіх руках даведка № 1313 ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі ад 19 жніўня 1959 года. У даведцы сказана: «Справа па абвінавачанню Ліпскага Адольфа Іванавіча, 1900 года нараджэння, да арышту — 22 жніўня 1938 года — дырэктар Магілёўскай канторы «Белдзяржтранса», перагледжана Ваенным трыбуналам Беларускай ваеннай акругі 17 жніўня 1959 года. Пастанова ад 11 лістапада 1938 года ў адносінах Ліпскага Адольфа Іванавіча адменена і справа за адсутнасцю састава злачынства спынена. Ліпскі А. І. рэабілітаваны пасмяротна. Намеснік старшыні Ваеннага трыбунала Беларускай ваеннай акругі палкоўнік юстыцыі А. Каробскі».

Даведка аб рэабілітацыі ёсць. І за тое, як кажуць, дзякуй. Але мне хацелся б, каб недзе яшчэ значылася, каб недзе яшчэ было сказана, што бацька мой, просты, сціплы чалавек, не быў ніякім ворагам народа, што ён стаў нявіннай ахвярай розных нелюдзяў. Таму і звяртаюся ў рэдакцыю.

Нарадзіўся бацька ў беднай сялянскай сям'і, батрачыў з 10 год. Затым працаваў вучнем у механічных майстэрнях у г. Оршы. Удзельнік грамадзянскай вайны. Пасля вайны вучыўся, стварыў першыя МТС у Магілёўскай вобласці. Член партыі з 1924 года. Апошняя пасада ўказана ў прыведзенай даведцы. Вось і ўся біяграфія.

У 1956 годзе на маё запытанне ў адрас Магілёўскага аддзела НКУС мне быў уручаны адказ на вузкай папяровай стужцы, без штампа і без подпісу, дзе было сказана, што А. І. Ліпскі памёр у 1944 годзе ад запалення лёгкіх у месцы зняволення. Праз некалькі год мяне адшукаў былы саслужывец бацькі і паведаміў, што знае дакладна: бацьку расстралялі восенню 1938 года. Гэта супадала і з маім меркаваннем, бо, са слоў маці, прыём перадач быў спынены ў лістападзе 1938 года. Дзе бацька пахаваны — у Курапатах ці ў іншым месцы — не ведаем. Знік, быццам яго і не было.

Я хацела паслаць усе звесткі пра бацьку ў маскоўскае таварыства «Мемарыял». Але потым перадумала. Нарадзіўся, жыў, працаваў і загінуў ён у Беларусі, любіў сваю Радзіму. Хай Радзіма перш за ўсіх і ведае пра лёс сваіх сыноў.

Р. ЛІПСКАЯ.
г. Мінск.

Праз гады і дзесяцігоддзі

Слова пра калегу

Вось ужо шмат гадоў кожны новы нумар нашых газет і часопісаў я разгортваю з асаблівым пачуццём — з прадчуваннем таго, што стрэну на іх старонках знаёмае прозвішча. І рэдка калі памыляюся ў гэтых сваіх прадчуваннях: ужо не дзесяткі, а сотні колішніх маіх вучняў —выпускнікоў журфака БДУ імя У. І. Леніна — хто больш, хто менш плённа працуюць у нашым друку. Стрэнеш прозвішча свайго былога студэнта і — уткнешся ў допіс, артыкул, рэпартаж, нарыс: з чым сёння выйшаў ён да чытача, як сцвярджае сябе на цяжкой і адказнай журналісцкай сцяжыне. Калі — парадуешся, калі засмуцішся. Але ўсё адно, прыйшоўшы раніцай на факультэт, не ўстрымаешся, каб не нагадаць калегам, хто «з нашых» і з чым выступіў сёння ў друку.

Такая ж самая звычка выпрацавалася за гады і ў іх, маіх калег па рабоце на факультэце. Сярод іх — і Аркадзь Іосіфавіч Наркевіч. 10 сакавіка яму спаўняецца шэсцьдзесят. З гэтай нагоды і хочацца сказаць пра яго кольні слоў. І сказаць менавіта ў «ЛіМе», у газеце, вакол якой групуюцца творчыя работнікі, а найперш — пісьменнікі, работнікі і майстры роднага слова. Значыць, трэба думаць, і Аркадзь Іосіфавіч мае пэўнае дачыненне да яе: і як педагог, настаўнік і выхавальнік служкаў друку, і як вучоны-мовазнаўца, рупны даследчык і зберагальнік таго ж роднага слова.

Любоўю да яго А. Наркевіч захапіўся з маленства, на бацькоўскай Капыльшчыне, у тым цудоўным кутку рэспублікі, дзе, паводле слоў Якуба Коласа, «Беларуссю пахне». І ўжо ў школе, у славутай Цімкавіцкай школе (ці трэба згадваць, што Цімкавічы — радзіма Кузьмы Чорнага?), гэтая любоў перарасла ў акрэсленую і мэтанакіраваную зацікаўленасць, якая і прывяла яго ў 1947 годзе на аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага факультэта Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага.

Пасля заканчэння інстытута ён працуе настаўнікам у Грэскай сярэдняй школе. У 1952 годзе паступае ў аспірантуру пры Інстытуце мовазнаўства АН БССР і ў хуткім часе абараняе кандыдацкую дысертацыю.

Амаль 10 гадоў А. Наркевіч працуе ў Інстытуце мовазнаўства Акадэміі навук БССР. Ён прымае актыўны ўдзел у напісанні акадэмічнай «Граматыкі беларускай мовы» ў дзвюх частках, што выйшлі ў 1962 і 1966 гадах. Тут, у інстытуце, вызначыўся галоўны навуковы інтарэс даследчыка — вывучэнне граматычнай сістэмы беларускай мовы на розных яе ўзроўнях і ў самых розных аспектах.

У 1972 годзе выходзіць з друку манаграфія А. Наркевіча «Сістэма словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове», у якой на матэрыяле мастацкай літаратуры, публіцыстыкі, навуковай літаратуры і перыядычнага друку разглядаюцца структурна-тэматычныя тыпы словазлучэнняў у сучаснай беларускай мове. Другая яго важная работа — манаграфія «Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы» (1976), у якой разгледжаны граматычныя катэгорыі і сістэма формазмяненняў назоўнікаў беларускай мовы.

У апошнія гады даследчык праяўляе ўсё большую цікавасць да вывучэння асаблівасцей функцыяніравання беларускай мовы ў сродках масавай інфармацыі і прапаганды. Пра гэта — яго шматлікія артыкулы, надрукаваныя ў перыядычных зборніках «Культура мовы журналіста», адным з рэдактараў з'яўляецца А. Наркевіч.

У 1965 годзе Аркадзь Іосіфавіч пераходзіць на выкладчыцкую работу ў БДУ імя У. І. Леніна, на факультэт журналістыкі, дзе працуе і па сённяшні дзень. У 1973 годзе ён абараніў доктарскую дысертацыю, у 1976 годзе яму прысвоена званне прафесара, у 1989 годзе становіцца загадчыкам кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання. Ён з'яўляецца адным з аўтараў «Курса сучаснай беларускай мовы» — падручніка для студэнтаў-філолагаў, выдадзенага ў трох частках пад рэдакцыяй Кандрата Крапівы.

Шмат старання і энергіі аддае А. Наркевіч выхаванню моўнай культуры будучых журналістаў. Праз яго школу прайшло не адно пакаленне выпускнікоў журфака. Яго лекцыі і практычныя заняткі заўсёды насычаны багатым фактычным матэрыялам, праводзяцца на высокім метадычным узроўні з улікам апошніх дасягненняў мовазнаўчай навукі.

Хочацца пажадаць шаноўнаму калегу добрага здароўя і новых поспехаў на ніве беларускай культуры і навукі.

М. ЦІКОЦКІ,
доктар філалагічных навук,
прафесар.

Да 175-годдзя з дня нараджэння Тараса Шаўчэнкі

Тарас ШАЎЧЭНКА

N. N.

Трынаццаць мне якраз мінула.
Ягнят я пасвіў за сялом.
Ці сонейка так гожа ззяла,
Ці так мне хораша было?
І так мне люба, люба стала,
Няйнакш у бога...
Гукнулі на папас з-за гаю,
А я ў сабе ўсё ў бур'яне
Малюся богу... і не знаю
Чаго ў маленькага ў мяне
Душа ў малітве шчыравала,
Чаму так весела было?
Святлелі неба і сяло,
Ягня вясёлае скакала!
І сонца грэла, не пякло!
Ды не доўга сонца грэла,
І душа маліла...
Запякло, пачырванела
І рай запаліла.
Як прачнуўся, ды дзіўлюся:
Сяло пачарнела,
Неба богава з блакіту
Ураз памарнела.
Паглядзеў я на ягнятак —
Не мае ягняты!
Азірнуўся я на хаты —
Няма ў мяне хаты!
Не даў бог мне анічога!..
І лінулі слёзы,
Слёзы жалю!.. А дзяўчына
Пры самой дарозе
Каля мяне недалёка
Маніцы ўбірала
Дый пачула, што я плачу,
Прыйшла, прывітала,
Выцірала мае слёзы
І пацалавала...
Няйнакш і сонейка заззяла,
Няйнакш усё на свеце стала
Маё... Палі, гаі, сады!..
І мы, жартуючы пагналі
Чужых ягнятак да вады.
Лузда!.. дый сёння, як згадаю,
Дык сэрца плача ды баліць,
Чаму гасподзь не даў дажыць
Мне век малы мой у тым раі.

Памёр бы, аручы, на ніве,
Нічога б я сабе не знаў,
Не быў бы ў свеце юрадзівым,
Людзей і бога не праклаў!..

Орская крэпасць
1847

●

Зараслі шляхі цярноўем
На тую Украіну —
Мабыць, я яе навекі,
Навекі пакінуў.
Мабыць, мне ўжо не вярнуцца
Ніколі дадому?
Мабыць, прыдзецца ў няволі
Мне чытаць самому
Думы гэтыя? Божа мілы!
Цяжка жыць без ласкі!
Маю сэрца шырокае —
Падзяліць няма з кім!
Не даў ты мне, божа, долі,
Маладое долі!
Не даваў яе ніколі,
Ніколі! Ніколі!
Не даў сэрцу маладому
З сэрцам тым дзявочым
Паяднацца! — Мінуліся
Мае дні і ночы
Без радасці, маладыя!
Так сабе мінулі
На чужыне. Не знайшлося
З кім сэрцам дзяліцца,
А цяпер не маю нават
З кім нагаварыцца!
Цяжка, важка, божа мілы,
Несці мне самому
Думы гэты. Не дзяліць іх
Ні з кім, — і нікому
Не сказаць святога слова
І душу-нябогу
Не радаваць і не ўпікаць
Чалавека злога,
І памерці!.. О госпадзе!
Дай хоць на хвіліну
Гляннуць на народ забіты,
На тую Украіну!

Кос-Арал
1849

Сон

На паншчыне пшаніцу жала,
Стамілася; не адпачыць
Пайшла ў снапы; пакандыбала
Івана сына пакарміць.
Дзіцё спавітае крычала
У халадочку пад снапом.
Распавіла, пасілкавала,
Папесціла; і нібы сном,
Як і сядзела, задрамала.
І сніцца ёй той сын Іван
Прыгажавіты а багаты,
Ужо засватаны, жанаты —
На вольнай, бачыцца, бо й сам
Ужо не панскі, а на волі;
І на сваім вясёлым полі
Удвох сабе пшаніцу жнуць,
А дзетачкі абед нясуць
Дый усміхнулася нябога.
Ачнулася — няма нічога,
На сына глянула, ўзяла
Івася ціха спавіла,
Каб зжаць да цівуна ліхога,
Яшчэ капу дажаць пайшла.

13 ліпеня 1858
С.-Пецярбург

Хусціна

Ці божая гэта воля?
Ці такая доля?
Расла ў наймах, вырастала,
Сіраціну пакахала.
Небарак як голуб з ёю,
З бесталаннаю сваёю,
Ад зарніцы да зарніцы
Сядзяць сабе ва ўдавіцы.
Сядзяць сабе, размаўляюць,
Ды Прачыстае чакаюць.
Дачакаліся... З Чыгрыну
На ўсю слаўную Украіну
. Зараўлі званы ў прызвоне,
Каб сядлалі хлопцы коней,
Каб гастрылі шаблі-мечы
Ды збіраліся дарэчы
На вяселле, заляцанне,
На крывавае гулянне.

У нядзельку ды ранюсенька
Сурмы-трубы заігралі.
У дарогу слаўныя кампанейцы
На дасвецці вырушалі.
А праводзіла ўдава свайго сына,
А ў яе ён быў адзіны.
А праводзіла сястра свайго брата.
А сіротку сіраціна
Праводзіла; і каня паіла
З крыніцы да зарніцы,
Выносіла зброю — шаблю залатую
І стрэльбіцу-гакаўніцу.
А праводзіла тры полі, тры мілі,
Расталіся пры даліне.
А дарыла шоўкам шытую хусціну,
Каб прыгадваў на чужыне.

Ой хусціна, хусцінача!
Вышытая ад сэрца.
Толькі той казацкай славы
Каб акрыць сядзельца.

Вярнулася, ў жалю вяла,
На шлях біты пазірала.
Убіралася ўквячона,
Спавядалася штодзённа.
А ў нядзельку на кургане
Выглядаць хадзіла ўранні.

Прайшло лета і другое,
На трэцяе — слынна
Вяртаюцца кампанейцы
На сваю Украіну.
Ідзе войска, ўслед другое,
А за трэцім — ціха,
Бяздольная, не дзівіся! —
Вязуць табе ліха:
Кітайкай труна акрыта,
Плыве, бы ў нябыце.
А за ёю з старшынёю
Ідзе ў чорнай світе
Сам палкоўнік капанейскі,
Характэрнік з Сечы.
За ім ідуць есаулы,
Плачуць па-малечы.
Нясуць паны есаулы
Казацкую збрую:
Літы панцыр пасечаны,
Шаблю залатую,
Тры стрэльбіцы-гакаўніцы

«АД МАЛДАВАНІНА ДА ФІНА...»

У літаратуразнаўстве шмат гаварылася аб распаўсюджанні твораў Т. Р. Шаўчэнкі ў Беларусі, аб перакладах вялікага ўкраінскага паэта на беларускую мову такімі выдатнымі майстрамі мастацкага слова, як М. Багдановіч, Я. Купала, Я. Колас... Уяўляюць цікавасць матэрыялы Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва БССР, у якіх гаворыцца аб адносінах да Шаўчэнкі прадстаўнікоў беларускай інтэлігенцыі яшчэ ў канцы XIX ст.

У 1895 г. карэспандэнт «Витебских губернских ведомостей» Іван Гарбачэўскі едзе на Украіну, якая «неадольнай сілай цягнула... на свае ўрадлівыя раўніны». Агледзеўшы стары Кіеў з яго цікавымі мясцінамі, выправіўся ўніз па Дняпры. «Параход прыстаў ля горада Канева, непадалёк ад якога пахаваны знакаміты ўкраінскі паэт Т. Р. Шаўчэнка, які памёр у 1861 годзе». Першае пытанне Гарбачэўскага «пасля выхаду на бераг было аб месцазнаходжанні магілы Шаўчэнкі». Пажылы селянін праводзіў яго на Чарнечую гару, якую ён назваў «Тарасавай». Агледзеўшы магілу паэта, якая «мела выгляд пароcлага зялёнай кургана, з крыжам на версе і надпісам «Тарас Шаўчэнка», Гарбачэўскі доўга любаваўся жывапісным берагам Дняпра, бяскрайняй раўнінай, на якой віднеюцца бязмежныя палі, лугі, вішнёвыя сады, шматлікія сёлы і хутары. «І мне, — піша ён, — пры гэтым зразумела стала, чаму памерлы паэт так палымяна любіў гэтую маляўнічую мясцовасць і, паміраючы, завяшчаў пахаваць сябе на гэтым узгорку, каб і пасля смерці адчуваць блізкасць роднага Дняпра і дарагой айчыны».

Селянін, што прывёў Гарбачэўскага на Тарасаву гару, быў вартаўніком магілы Шаўчэнкі, ён прысутнічаў асабіста на пахаванні вялікага кабзара, «калі прах паэта па жаданні шматлікіх прыхільнікаў быў у 1861 г. перавезены з Пецярбурга». Вартаўнік расказваў Гарбачэўскаму «аб урачыстасцях, якімі суправаджалася перанясенне на радзіму цела нацыянальнага ўкраінскага паэта». Народу было надзвычай шмат, па ходу, калі пераносілі труну, наладжваліся выступленні, з вялікім натхненнем гаварыліся прамовы.

Пасля пахавання магілу паэта наведвала не толькі Тарасова радня, «простыя, бедныя людзі, якія жывуць земляробствам», але і ўсе сяляне з навакольных вёсак. Паны ж зазіралі сюды рэдка.

Усім памешчыкам-землеўладальнікам Шаўчэнка быў ненавісны і страшны нават пасля смерці. Магіла вялікага паэта на Чарнечай гары, над Дняпром, каля Канева, наганяла страх на мясцовых паноў. Сярод народа распаўсюджваліся легенды, што паэт нібы не памёр, а з'явіцца тады, калі пачнецца народнае паўстанне супраць памешчыкаў. Былі чуткі, што ў магіле Шаўчэнкі «закапаны народныя вольнасці», нажы для ўзбраення паўстанцаў. Ад памешчыкаў пасылаліся даносы, пайшлі допыты, арышты, і па іх патрабаванні спалоханыя царскія ўлады паставілі каля магілы Шаўчэнкі варту.

Вартаўнік шаўчэнкаўскай магілы, пра якога расказвае Гарбачэўскі, — асоба досыць вядомая. Гэта жыхар горада Канева пастух Іван Ядлоўскі. Ён пазнаёміўся з Тарасам Рыгоравічам, калі пасвіў статак на Чарнечай гары, а пасля пахавання Шаўчэнкі паставіў сваю хату непадалёк ад яго магілы і ахоўваў яе ажно 55 гадоў да самай смерці. Пасля перамогі Вялікага Кастрычніка, у гады грамадзянскай вайны Ядлоўскі самаадданна абараняў магілу Шаўчэнкі ад бандытаў, якія шукалі там скарбы. Захварэўшы, ён заявіў сваім блізкім: «Памру тут, а Тарасовай магілы не пакіну». Паміраючы, прасіў пахаваць яго на Чарнечай гары побач з Тарасам Рыгоравічам. Гэтае жаданне было выканана.

Расказваючы пра сваё знаёмства з Ядлоўскім, Гарбачэўскі гаворыць таксама аб незвычайнай папулярнасці ў народзе шаўчэнкаўскіх твораў. У сялянскіх хатах «Кабзар» Шаўчэнкі ляжаў «на стале, пакрытым чыстым белым абрусам». Сяляне адкрыта гаварылі, што царскія ўлады закопвалі ў зямлю шаўчэнкаўскія кнігі, баючыся іх уплыву на народныя масы.

Гэтыя чуткі мелі падставу. Як вядома, у 1847 г. «Кабзар» Шаўчэнкі быў забаронены ўрадам Мікалая І. У Сакрэтным цыркуляры міністра ўнутраных спраў Пяроўскага віцебскаму генерал - губернатару князю Хаванскаму ў чэрвені 1847 г. сказана: «Государь император высочайше повелеть соизволил напечатанные сочинения Шевченки «Кобзарь»... Запретить и изъять из продажи. О таковом высочайшем повелении считаю долгом сообщить вашему превосходительству для зависящего с вашей стороны к исполнению оного распоряжения... О получении сего циркуляра и о распоряжении Вашем по оному Вы не оставите мне донести».

Але, нягледзячы на ўсе гэтыя забароны, «Кабзар» Шаўчэнкі быў шырока распаўсюджаны ў народзе, многія вершы Шаўчэнкі «Реве та стогне Дніпр широкий», «Думи мої, думи», «Ой, три шляхи широкії», «Нащо мені чорні брови» і іншыя) завучваліся сялянамі на памяць.

У карэспандэнцыі І. С. Р-іча «Шаўчэнка як народны паэт і мастак», пасланы ў «Витебские губернские ведомости» ў 1911 г., да 50-годдзя з дня смерці паэта, даецца праўдзівае тлумачэнне гэтай вялікай папулярнасці ўкраінскага кабзара: «Шаўчэнка — тыповы народны

І тры самапалы...
А на зброі... казацкая
Кроў пазасыхала.
Вядуць каня, ў варанога
Капыты разбіты...
А на вараным сядзельца
Хусцінай акрыта.

Орская крэпасць
1847—Ніжні Ноўгарад,
1858. Сакавіка 8.

Ісаія. Раздзел 35

(Пераймание)

Май радасць, ніва непалітая!
Зямля, май радасць не павітая
Травой квяцістай! Узрасці,
Ружовым крынам працвіці!
І працвіцеш, пазелянееш,
Як Іярданавы святыя
Лугі густыя берагі!
І чэсць Кармілава і шана
Ліванава, а без спадмана,
Цябе акрые дарагім
Залатканым, хітрашытым,
Дабром ды воляю падбітым,
Святым амофарам сваім.
І людзі, цёмныя, сляпыя,
Дзівосы бога ўбачаць тыя.
І спачнуць у нявольнікаў
Стомленыя рукі,
І калені адпачнуць,
Што ў кайданы ўкуты!
Радуйцеся, ўбогадухі,
Не бойцеся дзіва, —
Гэта судзіць, вызваляе
Бог доўгацярплівых
Вас убогіх. А злодзеяў
Ён за зло карае!
Тады, як на зямлю святая,
О божа, праўда прыляціць
Хоць на гадзінку адпачыць...
Сляпыя ўбачаць, а крывыя,
Як сарна з гаю, стрымгануць.
Нямых пакіне немата,
Прарвецца слова, як вада,
Путэльня з доляю калючай,
Вадою ўмыўшыся гаючай,
Прачнецца ўся; і пацякуць
Вясёла рэкі, а азёры
Наўкол гаямі прарастуць,
Вясёлым птаствам ажывуць.
Ажывуць стэпы, азёры,
І не верставыя,
А вольныя, шырокія
Скрозь шляхі святыя
Прасцеляцца: і не знойдуць
Тых шляхоў улады,
А рабы шляхамі тымі
Без крыку і гвалту,
Пасыйдуцца ў гурт адзіны
Радасна, вясёла.
І пустэльню апануюць
Вясёлыя сёлы.

25 сакавіка 1859
С.-Пецярбург

Л.

Пастаўлю хату ў ахарошы,
Садок-раёчак насаджу.
Папасяджу і пахаджу
Ў сваёй маленькае раскошы.
Яшчэ ў самоце-адзіне
У садочку буду спачываць я,
І дзетачкі прысняцца мне,
Вясёлая прысніцца маці,
Як даўна-колішняй вясной
Прысніцца ясны сон!.. і ты!..
Ды не, не буду спачываць я,
Бо й ты прыснішся мне. І ў той
У мой малы раёчак ціха
Пакрадзешся, наробіш ліха...
Запаліш рай самотны мой.

27 верасня 1860
С.-Пецярбург

●

Цячэ вада з-пад явара
Ярам на даліну.
Красуецца над вадою
Чырванню каліна.
Красуецца каліпанька,
Явар маладзее,
А наўкол іх вербалозы,
Лозы зеленеюць.

. . . .

Цячэ вада ды з-пад гаю,
Цячэ пад гарою,
Хлюпаюцца качаняткі
Паміж асакою.
А качачка выплывае.
З качарам за імі,
Ловіць раску, размаўляе
З дзеткамі сваімі.

. . . .

Цячэ вада ўскрай гароду.
Вада ставом стала.
Браць ваду прыйшла дзяўчына,
Брала, заспявала.
З хаты пагуляць у садзе
Выйшлі бацька, маці,
Параіцца, ды каго б ім
Назваць сваім зяцем?

7 лістапада 1860
С.-Пецярбург

Пераклаў
Рыгор БАРАДУЛІН.
Мал. В. СТАШЧАНЮКА.

паэт. Яго вершы вызначаюцца музычнасцю, якая складае вызначальную асаблівасць кожнага вялікага паэта. Таму нават малазнаёмыя з украінскім вершам з задавальненнем слухаюць творы Шаўчэнкі і нават запамінаюць іх на памяць».

У артыкуле невядомага аўтара «Памяці Т. Р. Шаўчэнкі», таксама пасланым у «Витебские губернские ведомости» ў тым жа 1911 г., адзначаецца, што ў «Кабзары» Шаўчэнкі адлюстраваўся сялянскі побыт «са своеасаблівымі адценнямі прыгажосці, задуменнасці і суму... Душа Шаўчэнкі да такой ступені прасякнута народнасцю, што кожны, нават староннi матыў атрымлівае ў яго паэзіі украінскую нацыянальную афарбоўку».

І ў той жа час, на думку карэспандэнта, Шаўчэнка выказвае думкі і пачуцці, блізкія іншым народам. Ён мае вялікае значэнне ў гісторыі развіцця не толькі ўкраінскай літаратуры, «на чале якой ён застаецца і да гэтага часу, але таксама аказаў прыкметны ўплыў і на развіццё літаратуры і ў іншых славянскіх краінах... Творы яго перакладзены амаль на ўсе славянскія мовы».

Страсная любоў Шаўчэнкі да роднай Украіны спалучаецца з любоўю да ўсіх прыгнечаных народаў у царскай Расіі «од молдаваніна до фіна». Шаўчэнка горача спачувае і славянскім народам, якія знаходзіліся пад ярмом нямецкіх феадалаў. Таму не дзіўна, што ў 1914 г., калі споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння паэта, урад Аўстра-Венгрыі забараніў зборнік: Шаўчэнка (Тарас). Кобзарь, Львів, 1895.

І ў царскай Расіі шаўчэнкаўскі «Кабзар» быў крамольнай кнігай, а царскія ўлады прыкладалі ўсе намаганні, каб у 1914 г. перашкодзіць ва ўсіх гарадах Расіі правядзенню ўрачыстасцей у памяць Шаўчэнкі.

21 лютага 1914 г. таварыш міністра ўнутраных спраў Джункоўскі ў тэлеграме, пасланай выконваючаму абавязкі мінскага губернатара Чанікаеву, пісаў, «что к разрешению чествования памяти Шевченко вообще препятствий не встречается, но при условии допущения их в закрытых помещениях. Никакие демонстрации, уличные выступления и сборища допущены быть не могут». І ў той жа час даецца сакрэтнае распараджэнне, каб усялякія ўшанаванні памяці Шаўчэнкі не былі дапушчаны ўвогуле. І таму мінскі і бабруйскі паліцмайстары, усе спраўнікі Мінскай губерні (мінскі, бабруйскі, барысаўскі, слуцкі, ігуменскі, мазырскі, рэчыцкі, пінскі, навагрудскі) стараліся ўсё зрабіць дзеля таго, каб «никаких чествований памяти Шевченко не было» (там жа).

Такія беззаконні адбываліся і ў іншых губернях царскай Расіі. Але ніякія забароны не змаглі вытруціць у народных масах памяць пра вялікага паэта, якому, па словах М. Багдановіча, «была суджана велічная роля зрабіцца сімвалам культурнай каштоўнасці цэлага народа, увасабленнем яго духоўнай існасці».

І. СЦЯПУНІН,
кандыдат філалагічных навук.

РЫЦАР МУЗЫКІ

Памяці Яраслава Вашчака

Сэрца народнага артыста СССР Яраслава Вашчака, абняможанае пяццю інфарктамі, не вытрымала... Пайшоў ад нас мастак, бадай, самага рэдкага даравання — оперны дырыжор. Са свету паліфаніі ў незваротны свет нематы сышоў майстар найвышэйшага класа, агромністага таленту, з думкай якога лічыліся самыя выдатныя нашы сучасныя кампазітары, спевакі, музыканты. Можа, толькі з часам мы ўсвядомім поўнасцю, каго мы страцілі, недалюбілі, каго падчас недаацэньвалі, не дагружалі творчай працай (хаця ён хацеў і мог зрабіць больш). Калі маэстра Вашчак станавіўся за пульт і браў у рукі дырыжорскую палачку, на сцэне і ў зале ўсё роўна як перад навальніцаю, напінапалася цішыня, атмасфера праціналася напружаным токам музычнасці, каб неўзабаве абрынуцца на слухачоў ліўнем гукаў. Кожны оперны ці балетны спектакль, якім дырыжыраваў Вашчак, станавіўся падзеяй у музычным жыцці Мінска і рэспублікі.

Можна смела гаварыць пра «вашчакоўскі этап» у гісторыі беларускага опернага тэатра, якому дырыжор аддаў семнаццаць сваіх самых сталых, вопытных гадоў. У Мінску ён ажыццявіў найгалоўныя свае творчыя задумы — паставіў «Барыса Гадунова» М. Мусаргскага, «Гальку» С. Манюшкі, «Дона Карласа» Дж. Вердзі, «Севільскага цырульніка» Дж. Расіні, «Карміну Бурану» К. Орфа, «Спартак» А. Хачатурана, «Міндыю» А. Тактакішвілі, «У буру» Ц. Хрэннікава і інш. У кожнай пастаноўцы яскрава выяўляліся ягоны густ, стыль, творчая манера. Не проста іграць, спяваць, а жыць на сцэне — гэта было яго галоўнейшае патрабаванне да ўсіх музыкантаў і акцёраў. Выразна размяжоўваючы драматургію музычную і сцэнічную, ён дабіваўся не толькі, нават не столькі выдатнага гучання голасу спевака ці інструмента, а высокай духоўнасці, эмацыянальнасці гуку, перад кожным удзельнікам спектакля ставіў як канкрэтную задачу, так і звышзадачу. Бескампрамісны і непадкупны да музычнай творчасці, ён да кампазітараў, спевакоў, музыкантаў прыняў найвышэйшыя, як мы сёння кажам, міжнародныя стандарты. Якраз таму Дзяржаўны тэатр оперы і балета БССР у час, калі галоўным дырыжорам яго з'яўляўся Яраслаў Вашчак (1972—1980), перажыў пару свайго ўзлёту, стаў адным з вядучых оперных калектываў усёй нашай нябеднай на таленты краіны. Адна прысутнасць Вашчака ў тэатры, ягоны аўтарытэт не дазвалялі нікому — ад вядомага акцёра да работніка сцэны — расслабляцца, працаваць напаўсілы, даваць сабе палёгку.

Няпросты жыццёвы і творчы лёс быў у Яраслава Антонавіча. Няпросты, складаны быў і сам ён, рыцар музыкі, чалавек шырокай, я б сказаў, караткевічаўскай натуры, рамантык-максіміліст. Але ва ўсіх сітуацыях ён імкнуўся дзейнічаць шляхетна, інтэлігентна (любімае яго слова). Не прызнаваў ніякіх кампрамісаў, калі пры гэтым трэба было паступацца мастацкімі прынцыпамі, самім Мастацтвам. Таму антыподаў, праціўнікаў, незычліўцаў у яго заўсёды было даволі. Аднак з часам некаторыя незычліўцы і нават ворагі прызнавалі яго слушнасць. І ён ім у такім разе заўсёды дараваў, не памятаў зла, тым больш ніколі не помсціў. Асобныя з іх станавіліся ягонымі прыяцелямі і нават сябрамі.

Мне пашчасціла ўсе семнаццаць мінскіх гадоў Вашчака быць побач з ім, часта бачыцца ў сталіцы Беларусі і на маёй роднай Валожыншчыне, якую ён так любіў, слухаць яго глыбокія і заўсёды цікавыя выказванні пра розныя падзеі культурнага, найперш музычнага, жыцця, гутарыць з ім пра тэатральныя, літаратурныя навіны. Шчыры ўкраінскі патрыёт (Вашчак нарадзіўся на Львоўшчыне, працяглы час працаваў у Львоўскай оперы), Вашчак з глыбокай сімпатыяй ставіўся да беларускай гісторыі, культуры, мовы, радаваўся духоўнай блізкасці нашых народаў. Сапраўдны інтэрнацыяналіст, ён цешыўся кожнаму творчаму поспеху сучасных беларускіх кампазітараў, артыстаў, пісьменнікаў, мастакоў. І мы адзін аднаго добра разумелі, хоць гаварылі звычайна кожны на сваёй мове: ён — па-ўкраінску, я — па-беларуску. Хочацца верыць, што і гэтыя нашы гутаркі схілілі яго, напачатку далекаватага ад патрэб уласнага беларускага опернага мастацтва, прыняць самы чынны ўдзел у стварэнні цалкам нацыянальных спектакляў. Колькі часу, творчай энергіі, ведаў аддаў ён сваім малодшым калегам — кампазітару С. Картэсу і лібрэтысту У. Халіпу ў перыяд іх такой напружанай працы над операй Джардана Бруна»! А з якім настаўніцкім цярпеннем і ўважлівасцю ён паставіўся да маладога беларускага кампазітара А. Кандрусевіча, як зацікаўлена дапамагаў яму дасканаліць музыку балета «Крылы памяці»! Апошнія два гады Яраслаў Вашчак нястомна працаваў з кампазітарам У. Солтанам і лібрэтыстам С. Клімковіч, рыхтуючы разам з імі да пастаноўкі оперу «Дзікае паляванне караля Стаха» (па аднайменнай аповесці У. Караткевіча). Гэта опера стала ягонай лебядзінай песняй. Ёю ён штодзённа жыў, пра яе ўвесь час думаў і гаварыў нават за дзве гадзіны да смерці. Не хапіла яму крыху менш месяца, каб парадаваць нас і парадавацца самому апошняй сваёй прэм'ерай...

Пайшоў ад нас Яраслаў Вашчак, чалавек, народжаны для музыкі. Пайшоў па-рыцарску мужна, не паддаўшыся хваробе, не саступіўшы ёй ніводнага творчага дня. Пайшоў, пакінуўшы па сабе светлы след у сэрцы кожнага, хто яго ведаў.

Вячаслаў РАГОЙША.

Аляксандра БЕРГМАН: спроба партрэта

Яе сціплую, але ўтульную, перапоўненую беларускімі кніжкамі кватэру ў самым цэнтры Варшавы, на алеях Іерусалімскіх, ведае шмат хто з мінчукоў, што бывалі па розных справах у польскай сталіцы. Дзверы яе хаты заўсёды адчынены для ўсіх, хто шчыра цікавіцца беларусамі і беларускай гісторыяй. І гэта невыпадкова. Аляксандра Бергман — адзіны, бадай што, беларускі гісторык у Польскай Народнай Рэспубліцы. Назваць даследчыцу беларускім гісторыкам мы павінны не ў сувязі з яе нацыянальнай прыналежнасцю і не ў сувязі з мовай яе твораў (большая іх частка напісана па-польску), а ў сувязі з яе навуковай і грамадскай пазіцыяй.

Амаль 30 год свайго жыцця прысвяціла А. Бергман вывучэнню гісторыі беларускага грамадска-палітычнага руху ў Заходняй Беларусі. Яна аўтар дзвюх вялікіх манаграфій: «Слова аб Браніславе Тарашкевічу», «Беларускія справы ў Другой Рэчы Паспалітай», шматлікіх навуковых і публіцыстычных артыкулаў. Асаблівую вартасць мае серыя артыкулаў-біяграфій вядомых дзеячаў заходнебеларускага руху: С. Рак-Міхайлоўскага, У. Самойлы, І. Дварчаніна, Л. Родзевіча і іншых. Гэта яна была першым гісторыкам ПНР, хто грунтоўна распрацаваў гісторыю славутай «Грамады».

Працы А. Бергман адрозніваюцца не толькі навуковай грунтоўнасцю і багатай гістарыяграфічнай базай, але і эмацыянальнасцю. Прычым адыход ад акадэмічнай, стрыманай манеры ні ў якім разе не зніжае вартасці яе прац. Наадварот, элементы мемуарыстыкі, якія так шчодра перамешваюцца ў працах даследчыцы з аб'ектыўнай фактalогіяй, надаюць ім характар большай пераканаўчасці. Справа ў тым, што А. Бергман з'яўляецца адным з ветэранаў Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі. Не раз даводзілася ёй рызыкаваць жыццём, зведала яна і смак турэмнага і лагернага хлеба, як у польскіх, так і ў сталінскіх засценках. Таму Аляксандрай Бергман у яе навуковых даследаваннях рухае не толькі навуковы інтарэс. Адраджаючы праўду аб КПЗБ, яна нібы сплачвае той неадплатны доўг перад усімі, хто не дажыў да рэабілітацыі сваёй партыі, хто загінуў у ходзе рэвалюцыйнай барацьбы ў Заходняй Беларусі альбо стаў нявіннай ахвярай сталінскага тэрору.

Шлях А. Бергман у навуку быў не просты. Па сутнасці, яна пачала прафесійна займацца гісторыяй толькі пасля таго, як ёй споўнілася 50 гадоў. І на здзіўленне многім дасягнула на гэтым шляху значных поспехаў.

Нядаўна Аляксандры Бергман споўнілася 80 гадоў. Але яна паранейшаму перапоўнена творчымі планамі. Даследчыца мае намер пашырыць сваю галерэю партрэтаў дзеячаў заходнебеларускага нацыянальнага руху, высветліць малавядомыя старонкі ўзаемадачыненняў заходнебеларускіх камуністаў і дзеячаў іншых палітычных напрамкаў. Штодня на яе адрас прыходзяць шматлікія лісты. Пішуць былыя КПЗБоўцы, калегі-гісторыкі, усе тыя, хто па-аматарску цікавіцца гісторыяй роднага краю.

На жаль, беларускі чытач не мае магчымасці ацаніць праўдзівасць гэтых сцвярджэнняў. Да сённяшняга дня ніводная з прац Аляксандры Бергман не выдадзена ў БССР. Ніхто не зрабіў спробы выдаць у Мінску нават такую фундаментальную яе працу, як «Слова аб Браніславе Тарашкевічу». У застойны перыяд падобная пазіцыя вядомых бюракратычных колаў тлумачылася тым, што працы А. Бергман былі напісаны без замоўчвання трагічных старонак гісторыі КПЗБ, без перакручвання гістарычнай праўды. Сёння ж, як мне здаецца, менавіта тыя самыя колы не зацікаўлены ў тым, каб у выніку знаёмства з працамі А. Бергман грамадства яшчэ раз пераканалася, да чаго давялі беларускую гістарычную навуку кан'юнктурнасць і бюракратычны дыктат застойнага перыяду.

М. ІВАНОЎ,
кандыдат гістарычных навук.

Позірк у мінулае

Гродзенскія дамы Тызенгаўза

У наш час ужо рэдка пачуеш ці сустрэнеш у друку прозвішча славутага гродзенскага старасты канца XVIII стагоддзя Тызенгаўза, хоць у спецыяльнай літаратуры, якая датычыць развіцця прамысловасці на Беларусі, а таксама гісторыі архітэктуры і тэатра, падаюцца назвы: «Гродзенскія мануфактуры Тызенгаўза», «Гродзенскія дамы Тызенгаўза», «Гродзенскі тэатр (балет) Тызенгаўза». У свой час імя яго было шырока вядомае. Граф Тызенгаўз займаў пасады канюшага літоўскага, падскарбія надворнага літоўскага (казначэя). На каранацыйным сейме сам кароль узнагародзіў Тызенгаўза ордэнам Святога Станіслава. Новы манарх прызначае падскарбія арандатарам усіх каралеўскіх эканомій і амаль адначасова — упраўляючым каралеўскіх мануфактур. Будучы кароль Станіслаў Панятоўскі і малады Тызенгаўз пасля вучобы ў школе віленскіх езуітаў пэўны час выхоўваліся разам у Волчыне пры двары князёў Чартарыйскіх. І сябры і ворагі прызнавалі розум Тызенгаўза, яго шырокія пазнанні, уменне настойліва дамагацца сваёй мэты, ягоную рэдкую працаздольнасць.

У Гродзенскага старасты былі грандыёзныя планы: праз будаўніцтва мануфактур і пашырэнне іх вытворчасці, праз рэформы ў сельскай гаспадарцы, праз новае, на манер заходнееўрапейскага, будаўніцтва гарадоў, а таксама арганізацыю вучобы — адкрыццё розных школ і іншых навучальных установаў — вывесці з эканамічнага застою і культурнай адсталасці Рэч Паспалітую, а таксама Літву і Беларусь. Тызенгаўзу ўдаецца зацікавіць караля. На ажыццяўленне рэформы і планаў свайго падскарбія кароль бярэ ў Галандыі пазыку ў дзесяць мільёнаў злотых.

Усяго за пятнаццаць гадоў Тызенгаўзу ўдаецца зрабіць на здзіўленне шмат: з невялікага і бруднага гарадка, які абуджаўся толькі ў часы сеймаў, ператварыць Гародню (Гродна) у новы прамыслова-культурны цэнтр краю.

Адна з новых вуліц атрымала гучную назву «Роскаш» — па назве карчмы, якая адной з першых была пабудавана на новым уездзе ў горад. Каля пяцідзесяці будынкаў рознага прызначэння паўсталі на гэтай вуліцы (цяпер вуліца Ажэшкі) і вакол плошчы, якую яна перасякала.

З той пары мінула больш чым два стагоддзі. Ад знакамітай карчмы «Роскаш» засталася толькі частка сцен былога даволі вялікага цаглянага будынка. Яшчэ ў 60-ых гадах нашага стагоддзя тызенгаўзаўскіх дамкоў стаяла на вуліцы Ажэшкі ці не восем, зараз жа захаваўся і рэстаўрыруецца адзіны — так званы «дом рамесніка» (помнік архітэктуры XVIII ст.).

Больш пашанцавала дамам рамеснікаў у былым родавым маёнтку Тызенгаўзаў Паставах. Пад назвай «забудова XVIII стагоддзя» існуе цяпер пяць такіх дамоў. Хаця ўсе яны будаваліся паводле тыпавога плана, але маюць розны выгляд. Гэта дасягнута за кошт высокіх, узнятых амаль яшчэ на адзін паверх, шчытоў-шчыпцоў на франтонах. Магутныя шчыты маюць закругленні, і толькі адна «пругкая» лінія надае невялікім дамкам з малымі акенцамі арыгінальны выгляд. На шчыпцы акенца — жылая мансарда. На першым паверсе два, тры, а то і чатыры акны. Франтон, уся пярэдняя сцяна — цагляныя, атынкованыя і пабеленыя, астатнія ж тры сцяны клаліся з драўляных брусоў, што было ў той час значна танней...

Калі прайсці далей у бок цэнтра па вуліцы Ажэшкі, то на правым баку, у глыбіні старога парку, напаткаем яшчэ адзін будынак часоў Тызенгаўза — так званы «дом медыцынскай школы». З гэтым будынкам звязана асветніцкая дзейнасць Тызенгаўза.

Мяркуецца, што медыцынскую школу, як і большасць іншых будынкаў на Гарадніцы, пачаў узводзіць «архітэктар яго каралеўскай міласці» Ю. Мёзер. Але ў 1774 годзе ў Гродна прыязджае, выпатрабаваны з Вероны, яшчэ адзін архітэктар — Юзэф (Джузепе) Сака. Ён становіцца прыдворным архітэктарам Тызенгаўза і, відаць, хутка вылучаецца сваім майстэрствам, талентам, бо паводле яго праекта адзін за адным узводзяцца дамы ў Гродне, палацы, будынкі ў каралеўскіх маёнтках, у тым ліку знакаміты палац у Свяцку, у Брэсце, Паставах, Шчорсах. Юзэф Сака ўсяго праз год атрымлівае ад караля дваранства, потым чын маёра і нарэшце прызначаецца галоўным архітэктарам Вялікага княства Літоўскага.

Відаць, Сака ўдзельнічаў у дабудове медыцынскай школы. Будынак гэты зараз вылучаецца сваім жывапісным сілуэтам, вялікімі вокнамі на трох паверхах і дзвюма шасціграннымі вежамі па баках фасада, дзе знаходзіліся аўдыторыі. У школе былі доўгія калідоры з класамі, кабінетамі, пакоямі настаўнікаў. У аднапавярховых крылах знаходзіліся падсобныя памяшканні. Вяршыў будынак высокі фігурны дах з пераломам, крыты галандскай чарапіцай.

Перш за ўсё Тызенгаўз адкрыў ветэрынарную школу, у якую пад прымусам ледзь набралі адзінаццаць хлопчыкаў, сыноў служачых, хаця яны цалкам ставіліся на казённы кошт: гэтакая прадузятасць, страх панавалі ў тыя часы перад медыцынай. Праз год-два пры школе былі адкрыты аддзяленні хірургіі і акушэрства і яна пачала называцца акадэміяй. Адкрыццё медыцынскай школы ў Гродне звязана перш за ўсё з прыездам вядомага французскага натураліста Жана Мануэля Жылібера — ён узначаліў школу-акадэмію, заклаў вялікі батанічны сад (рэшткі яго — сённяшнія векавыя ліпы, ясені, клёны ў гарадскім парку вакол былой акадэміі), адкрыў музей прыроды і пачаў збіраць бібліятэку. Нарэшце Жылібер выдаў у Гродне сваю капітальную, двухтомную працу «Флора Літвы», якая была высока ацэнена сучаснікамі...

Наступны будынак паблізу былой вуліцы Роскаш хутчэй за ўсё таксама трэба аднесці да часоў Тызенгаўза. Гэта былы драматычны тэатр (зараз — тэатр лялек). Дакументаў, якія б сведчылі, што менавіта гэты будынак Тызенгаўз адбудаваў пад тэатр, не знойдзены. Але вядома, што староста нямала прыклаў намаганняў, каб завесці аркестр, стварыць балетную і драматычную трупы (дарэчы, гродзенская балетная трупа, якой кіраваў французскі балетмайстар падораная праз некалькі год каралю, ужо ў Варшаве становіцца вядомай на ўвесь свет). Пры такім шырокім будаўніцтве розных культурных установаў Тызенгаўз проста не мог не ўключыць у свае планы і тэатр.

Калі быў разбураны палац Тызенгаўза, плошча якой канчалася вуліцай Роскаш, аказалася як бы расчыненай, і на ёй адасоблена паўсталі два «тызенгаўзаўскія» будынкі: так званы музычны флігель ці «крывая афіцына» і дом віцэ-адміністратара (яны захаваліся да нашага часу).

Канчалася Гарадніца ставом на рацэ Гараднічанцы. Пры вадзе стаялі гродзенскія каралеўскія мануфактуры, бо вадзяное кола было ў той час адзіным рухавіком. У канцы староства Тызенгаўза ў Гродне і прыгараднай Ласосне працавала семнаццаць каралеўскіх мануфактур і чатыры ў Брэсце, у тым ліку самая вялікая — металургічная, на якой было занята 180 рабочых. Большасць мануфактур уяўлялі сабой напаўсаматужныя прадпрыемствы; дзе працавала па 30—50 чалавек. Усе гродзенскія мануфактуры, акрамя ружэйнай, гарматнай і металічных вырабаў, прызначаліся для творчасці прадметаў раскошы: шоўку, аксаміту, кісяі, мусліну, тонкага палатна, панчохаў, дываноў, карэт, залататканых паясоў.

У каралеўскіх эканоміях Тызенгаўз пачаў пракладаць дарогі, праводзіць меліярацыю. Між іншым, якраз Тызенгаўз пабудаваў Днепра-Бугскі канал, названы каралеўскім, які дзейнічае і сёння. Ён жа закупляў за мяжой пародзістых авечак, кароў, коней. Карысць, выгаду ўсё гэта павінна было даць толькі праз нейкі час, а пакуль што на іх выдаткоўваліся вялікія сродкі. Былі і злоўжыванні з боку розных адміністратараў, чыноўнікаў, якія служылі ў эканоміях, на мануфактурах.

З іх пачалі паступаць усе меншыя даходы. Тызенгаўз не апраўдваў абяцання патроіць даходы з каралеўскіх эканомій. Не апраўдвалі сябе і мануфактуры. Яго каралеўскай вялікасці іх прадукцыя аказвалася ўдвая даражэйшай за імпартную. Прычынай было тое, што амаль 70 працэнтаў сыравіны завозілася з-за мяжы. Спрыяла дарагоўлі і непрадукцыйная праца прыгонных, а ў дадатак вельмі многа даводзілася плаціць замежным майстрам. З 1780 года гродзенскія і пастаўскія мануфактуры Тызенгаўза адна за адной разараюцца і зачыняюцца. Пачалі распаўсюджвацца чуткі аб вялікай растраце казённых грошай гродзенскім старастам, аб яго нібы патаемных махінацыях з замежнымі купцамі. Ад суда кароль выратаваў падскарбія, але ад кіраўніцтва мануфактурамі і каралеўскімі эканоміямі Тызенгаўз быў адхілены, на яго Пастаўскае графства накладзены секвестр у два мільёны злотых.

Завяршыў расправу над Тызенгаўзам яго самы люты вораг Ржэвуцкі: выплаціў усю запазычанасць гродзенскага старасты па галандскай пазыцы, за што атрымаў ва ўзнагароду ўсе пасады і ўзначаліў мануфактуры. Паданне, пазней падхопленае гісторыкамі, расказвае: атрымаўшы поўную адстаўку, Антоній Тызенгаўз выйшаў са свайго палаца басанож, з кійком у руцэ, але з высока ўзнятай галавой, і пад рогат адных і плач другіх гараджан пайшоў у езуіцкі кляштар.

Памёр ён у 1785 годзе, на пяцьдзесят другім годзе жыцця. Пахаваны ў Жалудку, у фамільным склепе.

І ўсё-такі ў гісторыю Беларусі Антоній Тызенгаўз увайшоў як прагрэсіўны рэфарматар, у якім сумяшчаліся дзейная натура, шчырае жаданне вывесці свой край з векавечнай адсталасці.

Гісторык сярэдзіны XIX стагоддзя Е. Радзішэўскі адзначаў, што пасля краху Тызенгаўза «гродзенскія дамы, згубіўшы прамое сваё прызначэнне, уяўлялі сабой нейкі сумны беспарадак, і здавалася, што іх будавалі без усялякіх мэт і планаў». Але ці так гэта? На працягу двух стагоддзяў яны служылі гораду, упрыгожвалі яго. І ў наш час тыя лічаныя дамы Тызенгаўза, што засталіся, безумоўна, з'яўляюцца унікальнымі архітэктурнымі помнікамі, ілюстрацыяй і напамінам аб яскравых старонках нашай гісторыі.

Л. ПРАКОПЧЫК.

З 13 ПА 19 САКАВІКА

13 сакавіка, 20.30

«БАЦЬКОЎСКІ ДАР».

100 беларускіх народных песень са збору Р. Р. Шырмы. Гучаць валачобныя песні.

14 сакавіка, 21.50

«ЛІРА».

Мастацка-публіцыстычная праграма. Будзе расказана пра беларускую школу іканапісу, эстэтычную і этычную каштоўнасць абразоў. Вы пабываеце ў музеі старажытнага беларускага мастацтва Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

У перадачы прымае ўдзел доктар фізіка-матэматычных навук Ю. Хадыка.

Вядучы — У. Сцепаненка.

14 сакавіка, 23.45

«ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ».

Канцэрт саліста ДАВТа БССР М. Рысава. У праграме творы Шуберта, Мусаргскага, Чайкоўскага, Галеві, Ібера.

Вядучая — музычны каментатар Э. Язерская.

15 сакавіка, 23.20

СТУДЫЯ «РЭЙ» ПРАДСТАЎЛЯЕ.

Сустрэча з Дзяржаўным канцэртным аркестрам Беларусі пад кіраўніцтвам М. Фінберга. Прамая лінія.

17 сакавіка, 20.15

«ДЗВІНА».

Літаратурна-мастацкі часопіс. Вы даведаецеся, як працуюць курсы па вывучэнні беларускай мовы ў Наваполацку, пачуеце песні самадзейнага аўтара Л. Касьянавай.

18 сакавіка, 15.40

«АКЦЭНТ».

Лёсу песеннай самабытнасці Гомельшчыны прысвечана перадача. Адбудзецца сустрэча з лаўрэатам І Усесаюзнага фестывалю народнай творчасці У. П. Яфрэмчанка. Убачыце таксама выступленне ўзорнага дзіцячага ансамбля бальнага танца «Палеткі». Будзе расказана пра дзейнасць добраахвотнай арганізацыі «Музычнае таварыства». Апошні сюжэт — «Балем правіць вал» — аб шырспажыве ў гуказапісе.

18 сакавіка, 17.15

«У ЖЫВАПІСЕ, ГРАФІЦЫ, СКУЛЬПТУРЫ».

Тэлеальманах. Размова пойдзе пра сённяшні дзень і тэндэнцыі развіцця беларускай скульптуры. Адна са старонак прысвечана памяці народнага мастака БССР А. Анікейчыка.

Вядучы — У. Сцепаненка.

18 сакавіка, 19.40

«РАДАВОД».

Вы пазнаёміцеся з народнай спявачкай Г. Радзюшэўскай з вёскі Нарэйша Мядзельскага раёна. Прафесар Ю. Чурко пазнаёміць вас з Усесаюзнай творчай майстэрняй на базе галіновай навукова-даследчай лабараторыі беларускай танцавальнай творчасці і кафедры харэаграфіі Мінскага інстытута культуры.

На заканчэнне выступяць фальклорныя калектывы Міншчыны.

19 сакавіка, 15.15

ПРЭМ'ЕРА ПЕСНІ.

Э. Зарыцкі. Р. Аўчыннікава. «Жнівеньскія конікі». Выконвае Н. Мікуліч.

19 сакавіка, 19.25

І. ПТАШНІКАЎ. «АЛІМПІЯДА».

Прэм'ера спектакля Беларускага тэлебачання.

Рэжысёр — *У. Гутковіч.*

19 сакавіка, 23.25

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ».

Інфармацыйна-музычная праграма.

ПАПРАЎКА

У артыкуле С. Польскага і С. Мацюніна «Беларусы: колькі і дзе» («ЛіМ», № 9 за 3 сакавіка 1989 г.) у табліцы № 1 у першым радку першай калонкі замест 1987 (год) трэба чытаць 1897.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АТ 00117 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 83-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе.